

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

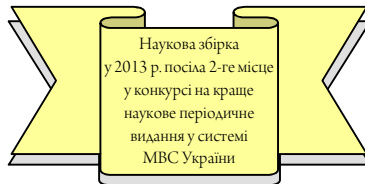
ВІСНИК
Харківського
національного
університету
внутрішніх справ

Збірник наукових праць

Засновник і видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у грудні 1995 р.

№ 2 (81) 2018

Харків 2018

*Збірник належить до категорії «В»
Переліку наукових фахових
видань України (п. 3 наказу
Міністерства освіти і науки України
від 15.01.2018 № 32)
і є фаховим з юридичних наук
(наказ МОН України
від 06.03.2015 № 261)*

Рекомендовано
до друку та до поширення
через мережу Інтернет
Вченою радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
протокол № 10 від 27.11.2018

Редакційна колегія:

В. В. Сокуренко – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Харківський національний університет внутрішніх справ) – головний редактор;
М. Ю. Бурдін – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС) – заступник головного редактора;
П. О. Білоус (ХНУВС) – відповідальний секретар; **О. М. Бандурка** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України, засл. юрист України (ХНУВС); **О. П. Гетманець** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **О. М. Головка** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); **В. А. Греченко** – д-р іст. наук, проф., засл. працівник освіти України (ХНУВС); **С. М. Гусаров** – д-р юрид. наук, член-кор. НАПрН України, засл. юрист України (ХНУВС); **К. Р. Келлі** – д-р прав. наук, доц. (Університет Арканзасу, США); **В. В. Ковальська** – д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник (Одеський державний університет внутрішніх справ); **А. Т. Комзюк** – д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України (ХНУВС); **Т. М. Кравцова** – д-р юрид. наук, проф. (Сумський національний аграрний університет); **О. М. Литвинов** – д-р юрид. наук, проф., засл. працівник освіти України (ХНУВС); **О. В. Марцеляк** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); **Є. О. Мічурін** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУ ім. В. Н. Каразіна); **О. М. Музичук** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ХНУВС); **В. Д. Пчолкін** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **О. Ю. Синявська** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **С. В. Слінько** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **В. М. Трубников** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУ ім. В. Н. Каразіна); **О. В. Тягло** – д-р філос. наук, проф., засл. працівник освіти України (ХНУВС); **В. В. Шендрик** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ХНУВС); **Р. Б. Шишка** – д-р юрид. наук, проф. (Національний університет «Одеська юридична академія»); **О. Н. Ярмиш** – д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. юрист України (Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ)

У статтях збірника висвітлено широке коло актуальних проблем держави і права, боротьби зі злочинністю та охорони правопорядку, адміністративного права та процесу, фінансового, цивільного, господарського, трудового та екологічного права, підготовки кадрів для Національної поліції тощо.

Для науковців, правоохоронців-практиків, слухачів, курсантів та студентів юридичних закладів вищої освіти.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

Увага! Починаючи з цього номера збірник видається під зміненою назвою, а саме до його основної назви українською мовою додано паралельну назву англійською («Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs»). Попередній один номер збірника (№ 1 (80) за 2018 рік) було видано під грифом секретності.

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2018

MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

BULLETIN of Kharkiv National University of Internal Affairs

Collection of scientific papers

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in December, 1995

No. 2 (Vol. 81) 2018

Kharkiv 2018

The collection belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine
(p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) *and is a professional edition in the field of judicial science*

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 10 dated from November 27, 2018

Editorial Board:

V. V. Sokurenko – Doctor of Judicial Sciences (D.J.S.), Prof., Honored Lawyer of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs) – Chief Editor; **M. Yu. Burdin** – D.J.S., Prof. (KhNUIA) – Deputy Editor; **P. O. Bilous** (KhNUIA) – Executive Secretary; **O. M. Bandurka** – D.J.S., Prof., academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **O. P. Getmanets** – D.J.S., Prof. (KhNUIA); **V. A. Grechenko** – Doctor of Historical Sciences, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA); **S. M. Gusarov** – D.J.S., Prof., corresponding member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **O. M. Holovko** – D.J.S., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (V. N. Karazin Kharkiv National University); **Ch. R. Kelley** – Doctor of Law Science, Associate Prof. (University of Arkansas, USA); **A. T. Komziuk** – D.J.S., Prof., Honored Worker of SciTech of Ukraine (KhNUIA); **V. V. Kovalska** – D.J.S., Senior Research Officer (Odessa State University of Internal Affairs); **T. M. Kravtsova** – D.J.S., Prof. (Sumy National Agrarian University); **O. M. Litvinov** – Doctor of Judicial Sciences, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA); **O. V. Martseliak** – D.J.S., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (Taras Shevchenko National University of Kyiv); **Ye. O. Michurin** – D.J.S., Prof. (V. N. Karazin KhNU); **O. M. Muzychuk** – D.J.S., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **V. D. Pcholkin** – D.J.S., Prof. (KhNUIA); **V. V. Shendryk** – D.J.S., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **R. B. Shyshka** – D.J.S., Prof. (National University “Odessa Academy of Law”); **S. V. Slinko** – D.J.S., Prof. (KhNUIA); **O. Yu. Syniavska** – D.J.S., Prof. (KhNUIA); **O. V. Tiaglo** – Doctor of Philosophical Sciences, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA); **V. M. Trubnykov** – D.J.S., Prof. (V. N. Karazin KhNU); **O. N. Yarmysh** – D.J.S., Prof., corresponding member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ	7
СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА.....	9
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА	
Тягло О. В.	
Про розуміння доведення в англо-американському праві	13
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО	
Букреев М. Ю.	
Банківська діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони	28
Васильєв В. М.	
Поняття та види суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності	38
ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО	
Греченко В. А.	
Дослідження професором П. П. Цитовичем (1843–1913) цивільно-правових відносин доби Київської Русі	46
Чалий Ю. І.	
Освітня послуга як об'єкт цивільних прав	55
ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	
Коршенко В. А.	
Перспективи впровадження програмного комплексу «Система управління персоналом Національної поліції України» в діяльність Національної поліції України.....	66
НА КНИЖКОВУ ПОЛІЦІЮ.....	73
НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ	74
НАШІ АВТОРИ	86
ДО УВАГИ АВТОРІВ.....	87
ПОРЯДОК подання матеріалів для публікації у збірнику наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ»	87

CONTENT

CURRENT INFORMATION FOR AUTHORS AND READERS.....	8
THE WORD OF CHIEF EDITOR.....	11
FUNDAMENTAL PROBLEMS OF STATE AND LAW	
Tiaglo O. V. On understanding of proof in English and American law (<i>Ukr</i>).....	13
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, INFORMATION LAW	
Bukreev M. Yu. Banking operations as an object of administrative and legal protection (<i>Ukr</i>)	28
Vasyliiev V. M. The concept and types of subjects of countering offenses in the entrepreneurial sphere (<i>Ukr</i>)	38
CIVIL AND COMMERCIAL LAW	
Grechenko V. A. Research of civil and legal relations of Kievan Rus period made by professor P. P. Tsitovich (1843-1913) (<i>Ukr</i>).....	46
Chalyi Yu. I. Educational service as an object of civil rights (<i>Ukr</i>).....	55
TRAINING OF NATIONAL POLICE PERSONNEL	
Korshenko V. A. Perspectives of implementing software packaged system “Personnel Management System of the National Police of Ukraine” into the activities of the National Police of Ukraine (<i>Ukr</i>).....	66
ON THE BOOKSHELF (<i>Ukr</i>)	73
NEWS OF SCIENTIFIC LIFE (<i>Ukr</i>)	74
OUR AUTHORS (<i>Ukr</i>)	86
TO AUTHORS’ ATTENTION (<i>Ukr</i>).....	87
The procedure of providing materials for publication in collection of scientific papers “Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs” (<i>Ukr</i>)	87

АКТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ

Редакційна колегія інформує, що збірник наукових праць «**Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ**»:

I. Із серпня 2015 р. **включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International».**

Паспорт видання в базі даних можна переглянути за посиланням:

<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24783655,3.html>.

II. Включено до рейтингу видань, що мають бібліометричні профілі в Google Академії, за версією проекту «Бібліометрика української науки».

Доступ до рейтингу видань:

http://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals.

Доступ до профілю видання в Google Академії:

https://scholar.google.com.ua/citations?user=mfG_xhkAAAAJ.

III. Підтримується **репозитарієм Харківського національного університету внутрішніх справ** (KhNUiAIR – <http://opendoar.org/id/3190/>), який має міжнародну реєстрацію.

IV. У серпні 2015 р. **zareestrovano в «Polska Bibliografia Naukowa»** (PBN, Польська наукова бібліографія) – на порталі Польського міністерства науки і вищої освіти, який акумулює інформацію, що стосується польських і зарубіжних академічних наукових журналів, а також про публікації польських науковців.

Паспорт видання в базі даних порталу можна переглянути за посиланням:

<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/51408>.

V. У серпні 2015 р. **zareestrovano в «Research Bible»**, більш відомий як «ResearchBib» – міжнародній мультидисциплінарній відкритого доступу базі даних наукових журналів, публікацій та конференцій.

Поточну інформацію про видання в базі даних можна переглянути за посиланням:

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1999-5717>.

VI. Описано в україномовній версії **Вікіпедії** – Вільної енциклопедії за посиланням: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вісник_Харківського_національного_університету_внутрішніх_справ.

Дописувачем статті про збірник може стати кожний.

VII. Із жовтня 2018 р. **співпрацює з Агентством Crossref**, усім опублікованим матеріалам присвоюється ідентифікатор DOI.

Більш детальну інформацію про збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ» дивіться на сайті видання за адресою: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

ACTUAL INFORMATION FOR AUTHORS AND READERS

Editorial Board informs, that the collection of scientific papers “**Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs**”:

I. Since August 2015 is **comprised into the international scientometric database Index Copernicus International**.

The passport of the edition can be viewed in the database by the following link:

<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24783655,3.html>.

II. It is included into the ranking of editions with bibliometric profiles in Google Scholar according to the project «Bibliometrics of Ukrainian Science».

Access to the ranking of editions:

http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals.

Access to the edition’s profile in Google Scholar:

https://scholar.google.com.ua/citations?user=mfG_xhkAAAAJ.

III. Supported by the **repository of Kharkiv National University of Internal Affairs** (KhNUIAIR – **<http://opendoar.org/id/3190/>**), which has the international registration.

IV. On August 2015 is **registered in «Polska Bibliografia Naukowa»** (PBN, Polish scientific bibliography) – on the web portal of Polish Ministry of Science and Higher Education, which accumulates information concerning Polish and international academic scientific journals, as well as about publications of Polish scholars.

The passport of the edition can be viewed in the database by the following link:

<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/51408>.

V. On August 2015 is **registered in «Research Bible»**, more famous as «ResearchBib» – international multidisciplinary open access database of scientific journals, publications and conferences.

Current information about the edition can be viewed in the database by the following link:

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1999-5717>.

VI. Described in the Ukrainian version of **Wikipedia** – Free Encyclopedia by the link: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вісник_Харківського_національного_університету_внутрішніх_справ. Anyone can be a contributor to the article about the collection.

VII. Since October 2018 cooperates with the **Crossref Agency**, all published materials have the DOI identifier.

More detailed information about the collection of scientific papers “Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs”, please view at the edition’s website: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

Шановні автори та читачі збірника!

Редакційна колегія збірника знову рада вітати вас на сторінках нашого видання, яке віднині виходить під паралельними назвами, зареєстрованими двома мовами, – «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ» (українською) та «Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs» (англійською). Сподіваємось, що подальше використання зареєстрованої назви збірника іноземною мовою та розширення сфери розповсюдження видання стане вагомим фактором для збільшення читацької аудиторії, надасть можливість іноземним читачам точніше сприймати тематику й авторський склад видання, краще презентуватиме наш заклад у світовому інформаційному просторі, уодноманітнить опис збірника в посиланнях і базах даних.

Такий крок цілком відповідає вимогам наказу МОН України від 15.01.2018 № 32, яким затверджено новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України. Розвиваючи збірник на виконання зазначеного наказу і прагнучи подальшого вдосконалення своєї діяльності й підвищення якості матеріалів, які публікуються у виданні, нами було вжито низку заходів, покликаних наблизити нашу спільну з вами діяльність до світових стандартів. Серед ключових заходів доцільно виділити такі:

- наприкінці липня 2018 року було здійснено реєстрацію онлайн-версії збірника в Міжнародному центрі ISSN (Париж), також він офіційно отримав статус видання відкритого доступу;

- у жовтні 2018 року запроваджено новий сайт збірника, який функціонує на визнаній у світі видавничій платформі Open Journal Systems;

- наприкінці вересня 2018 року Харківський національний університет внутрішніх справ як засновник і видавець наукової періодики став членом Міжнародної асоціації видавничої цитованості PILA та почав співпрацю з Агентством Crossref, з яким Університет взаємодіє через організацію Open Science in Ukraine; серед іншого це означає, що всі публікації (статті) у збірнику отримуватимуть відповідні цифрові ідентифікатори об'єктів (DOI), що є однією з вимог сучасності й водночас новел у сфері видання української наукової періодики;

- з вересня 2018 року запроваджено перевірку всіх статей, що надходять для опублікування, на наявність текстових запозичень (плагіату); такі перевірки здійснюються з використанням системного програмного забезпечення Unicheck, яке розроблене та підтримується ТОВ «Антиплагіат».

Змінилися умови подання матеріалів, процедури рецензування, оновлено ліцензійні умови. Повну інформацію з цих питань можна побачити на сторінках нашого сайту (<http://visnyk.univd.edu.ua/>) і в кінці цього номера.

Нами визначено нові програмні цілі (основні принципи) діяльності збірника, якими стали: поширення результатів наукових досліджень і передового досвіду науково-педагогічного складу Університету й інших закладів вищої освіти, висвітлення актуальних проблем боротьби зі злочинністю, охорони правопорядку та підготовки кадрів для Національної поліції, вдосконалення правового регулювання цивільних, трудових та інших відносин в Україні тощо. Проте, як і раніше, збірник залишається фаховим з юридичних наук. Триває оновлення редакційної колегії видання, до складу якої запрошуються провідні науковці України й зарубіжжя за профілем збірника.

Запрошуємо всіх долучитися до прочитання збірника наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ» та до опублікування в ньому своїх наукових статей.

*Головний редактор
збірника наукових праць
«Вісник Харківського національного
університету внутрішніх справ»
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Валерій Васильович Сокурєнко*

Dear authors and readers of the collection!

The Editorial Board of the collection is glad to greet you again on the pages of our edition, which is now published under the parallel names, registered in two languages – “Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ” (in Ukrainian) and “Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs” (in English). We hope that further use of the registered title of the collection in a foreign language and the expansion of spreading the publication will be a significant factor for increasing the reader’s audience, will enable international readers to more accurately perceive the topic and the author’s composition of the publication, will better present our institution in the world information space, will unify the description of the collection in the links and databases.

Such a step is fully in line with the requirements of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32, which approved the new Procedure for the Formation of the List of Scientific Professional Editions of Ukraine. Updating the collection to fulfill the mentioned Order and striving for further improvement of its activities and improving the quality of materials published in the edition, we have taken a number of measures aimed at approaching our common activity to the world standards. It is worthwhile to highlight the following key measures:

- by the end of July 2018 we accomplished online registration of the collection at the ISSN International Center (Paris); it also officially received the status of an open access edition;

- in September 2018 we introduced a new website of the collection, operating in the world-renowned publishing platform Open Journal Systems;

- by the end of September 2018 Kharkiv National University of Internal Affairs as the founder and publisher of scientific periodicals became a member of the Publishers International Linking Association (PILA) and the Crossref Agency (the University cooperates with this Agency through the Open Science in Ukraine organization); it means among other things that all publications (articles) in the collection will receive the corresponding digital object identifiers (DOI), which is one of the requirements of the present time and at the same time it is one of the novelties in the field of the publication of Ukrainian scientific periodicals;

- since September 2018 we introduced the verification of all articles received for publication in order to identify the availability of text borrowings (literary piracy); such verifications are carried out by using the Unicheck system software, developed and maintained by “Antyplahiat” Ltd.

Terms for the submission of materials, review procedures have been changed, and license conditions have been updated. Full information on these issues can be found on the pages of our website (<http://visnyk.univd.edu.ua>) and at the end of this issue.

We have defined new program goals (basic principles) of the collection, which include: distribution of results of scientific researches of theoretical and advanced experience of scientifically-pedagogical composition of University and other establishments of higher education, illumination of issues of the day of fight against criminality, guard, law and order and training of personnels for the National police, perfection of the legal adjusting of civil, labour and other relations in Ukraine, etc. However, the collection remains to be professional in law. The Editorial Board of the edition is being updated, which invites outstanding scholars from Ukraine and abroad in accordance with the collection's specialization.

We challenge everyone to read the collection of scientific papers "Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs" and to publish articles there.

*Chief Editor
of the collection of scientific papers
"Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs"
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine
Valerii Vasylovych Sokurenko*

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 340:16

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.01>

Олександр Володимирович Тягло,

*доктор філософських наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0721-1153>,
e-mail: olexti@yahoо.com*

ПРО РОЗУМІННЯ ДОВЕДЕННЯ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРАВІ

Розвідку присвячено експлікації розуміння доведення в англо-американському праві через дослідження його еволюції і сучасного стану. Для досягнення цієї мети виконано порівняльний аналіз споріднених фрагментів низки видань юридичного словника Блека. З'ясовано осереддя кластера понять і відповідних термінів, у яких розуміється та висловлюється доведення. Показано, що він сформувався і розвивається щонайменше у трьох вимірах: логічному, юридичному та риторичному. Якщо наприкінці XIX – у першій половині XX століття у цьому кластері переважувало те, що лежить у логічному і юридичному вимірах, то з другої половини минулого століття спостерігається експансія змісту риторичного виміру через, принаймні, часткове витискування логічного.

Ключові слова: доведення, логічне доведення, юридичне доведення, англо-американське право, юридичний словник Блека.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У Кримінальному процесуальному кодексі України, який набув чинності у 2012 році, з'явилося поняття *доведення поза розумним сумнівом*. Воно, вочевидь, є запозиченням з дотепер досить далекого для нас – у прямому і переносному смислі – англо-американського права, де відоме й набуло вагомого статусу приблизно протягом двох століть. Тож як його правильно застосовувати за умов права вітчизняного? І чи не спричиняє дана «трансплантація чужорідного» якоїсь небажаної незгодженості або навіть небезпечної «реакції відторгнення»? Пошук відповідей на ці й споріднені запитання актуалізує необхідність поглибленого дослідження як самого поняття «доведення поза розумним сумнівом», так і вихідних для нього – *розумного сумніву і поза розумним сумнівом, доведення,*

причому у природному для них контексті¹. Ця необхідність підсилюється ще й суттєвим розширенням практики вітчизняних правників: вони все частіше залучаються до справ у юрисдикціях США, Англії і т. п., наприклад у Високому суді Лондона, а тому, аби досягати успіху, повинні розуміти специфіку тамтешніх юридичних реалій, понятійного апарату і термінології.

Мета дослідження

З огляду на відзначене мета моєї розвідки – експлікація розуміння *доведення* в англо-американському праві через дослідження його еволюції і сучасного стану. Багатий матеріал для цього надає «Юридичний словник Блека», вихідне видання якого побачило світ у 1891 році, а найновіше десяте – у 2014².

На обкладинці першого видання праці Г. К. Блека стоїть назва – «Словник права». А у передмові заявлено, що цей словник – результат спроби підготувати стислу, однак достатньо широку за охопленням збірку дефініцій термінів, роз'яснень фраз та максимум, використуваних у американському й англійському праві, розуміння яких необхідне діючому адвокату, судді і т. ін., а також важливе для студентів, котрі спеціалізуються в історії права чи порівняльній юриспруденції. Вміст словника ретельно відібраний з різноманітних кодексів і статутів, він поєднує стислий виклад з практичною значущістю та авторитетністю [4, р. iii]³.

Досить претензійний намір Г. К. Блека був сприйнятий послідовниками, а його утілення успішно витримало перевірку часом: дотепер започаткований Блеком словник визнається одним з найбільш використовуваних і авторитетних для англо-американської

¹ Протягом останніх років поняття «доведення поза розумним сумнівом» аналізувалося у публікаціях українських і російських фахівців: див., напр., [1–3].

² Сам Генрі Кемпбелл Блек (Henry Campbell Black) підготував лише перше видання і друге з назвою «Юридичний словник», воно побачило світ у 1910 році. Наступні видання з усталеною назвою «Юридичний словник Блека» («Black's Law Dictionary») готувалися різними групами фахівців, зокрема сьоме, восьме, дев'яте і десяте – за редакцією Браяна А. Гарнера (Bryan A. Garner).

³ В укладанні словника Г. К. Блек обрав плюралістичний підхід: зміст статей не підганявся під якусь єдину концепцію, натомість знаходили висвітлення різноманітні погляди, що пройшли випробування юридичною практикою і одержали поширення. Окрім кодексів і статутів, за джерела статей було використано епізоди перебігу судів різних інстанцій, а також плоди відповідних професійних рефлексій. У підзаголовку вказано, що охоплюється юриспруденція сучасна і давня. Тож загалом словник, як і відображуваний ним домен світової юридичної реальності, був суттєво різноманітним, маючи насамперед емпіричне і дескриптивне, а не теоретичне та прескриптивне спрямування.

правової сім'ї вторинних джерел права. Та в Україні він ще не знайшов належного дослідження і поширення: це виявилось додатковим стимулом написання моєї розвідки.

Еволюція розуміння доведення: перші сто років словника Блека

Як і в першому, в другому виданні словника Блека розуміння доведення висвітлене у низці складових, насамперед у статті «Доведення» («Proof»).

ДОВЕДЕННЯ. У цивільному процесі доведення – достатня підстава визнання істинності юридичного висловлювання, через що одна зі сторін намагається відстояти свою власну вимогу або відкинути вимогу іншої сторони. Whart. Ev. § 1¹.

Доведення є наслідком доказів (effect of evidence); встановлення факту через докази. Code Civ. Proc. Cal. § 1824 та ін.

Ейлайфф (Ayliffe) визначає «юридичне доведення» («judicial proof») як ясну і очевидну декларацію чи демонстрацію стосовно матерії, до того сумнівної, здійснену в юридичний спосіб через придатні та правильні аргументи (fit and proper arguments), а також через усі інші юридичні методи. *По-перше*, через придатні та правильні аргументи на кшталт припущень, презумпцій, *indicia* та інших допоміжних способів та засобів; *по-друге*, через легальні, тобто відповідні законові, методи, наприклад свідчення, інструменти публічного права (public instruments) і т. ін. Ayl. Par. 442 [5, p. 955].

З огляду на наведене Блеком неважко дійти щонайменше двох висновків.

Перш за все, поняття юридичного доведення є двозначним у тому сенсі, що охоплює як *процес* наведення законних доказів, так і його *наслідок, результат*. Та, здається, у цьому немає відмінності від визнаних значень загального поняття доведення².

¹ Кожен завершений фрагмент словникової статті супроводжується скороченою вказівкою на джерело запозичення. У даному випадку це двотомна праця Френсіса Хартона (Francis Wharton) «Коментарі до доказового права у цивільних питаннях», вперше видана у 1877 році. Роз'яснення інших скорочень у цьому виданні словника див. у [5, p. 1239–1314].

² За Оксфордським словником англійської мови, іменник «proof» означає, перш за все, докази, які показують чи допомагають показати, що щось є істина або факт. Іще одне актуальне наразі значення цього іменника – тестування, тобто перевірка, чи є щось істина або факт [6, p. 928]. За іншим авторитетним джерелом, доведення, перш за все, – це будь-які докази, котрі встановлюють або допомагають встановити істинність, цінність, якість чогось. А у математиці й логіці це послідовність кроків або тверджень, що встановлює істинність висловлювання, і т. ін. [7, p. 1070].

Окрім того, розуміння юридичного доведення споріднене розумінню доведення у загальній логіці, будучи суголосним відповідному визначенню Аристотеля чи закону достатньої підстави Ляйбниця. Так, за Стагіритом, умовивід є розмислом, у котрому якщо певні речі стверджені, то із цього з необхідністю випливає щось відмінне од ствердженого. Доведення має місце тоді, коли умовивід будується з істинних і перших засновків або з таких, знання яких походить від перших та істинних засновків [8, с. 349]. Тож правильне логічне доведення мусить відповідати поєднанню вимог *необхідного зв'язку* засновків і висновку та *істинності* засновків, зрештою – найперших з них, фундаментальних. Виконання кожної з цих двох вимог є необхідним, а їх кон'юнкція – достатнім для обґрунтованого визнання загальнологічного доведення коректним, його висновку істинним¹. Однак коректне юридичне доведення повинне відповідати ще й законодавству, до нього висувається необхідна вимога *легальності*, тобто *законності*.

Наприкінці статті «Доведення» Блек акцентував увагу на відмінності термінів (і відповідних понять) «доведення», «докази» («evidence»), «довіра» («belief») і «показання свідка» («testimony»), відіславши за поясненнями до статті «Докази». У ній, серед іншого, знаходимо таке.

Термін «докази» слід ретельно відрізнити від близьких йому – «доведення» і «показання свідка». У логіці «доведення» – це достатня підстава для утвердження істинності висунутого висловлювання. У юридичному розумінні цей термін залучається ширше, він охоплює усе, що з урахуванням легальних правил може бути представлено у суді задля вироблення упевненості в розумі судді чи присяжного, а не лише одну аргументацію; тобто усе, що має доказову силу внутрішньо, а не тільки завдяки дедукції з вихідних доказових фактів чи їх комбінуванню. А термін «докази» вужчий, він охоплює тільки ті види доведення, які можуть бути у легальний спосіб представлені сторонами у суді через конкретні факти – свідчення, записи чи інші документи. Аби залучити презумпцію права на свою підтримку, слід представити доведення, а не тільки запропонувати докази. «Показання свідка» – ще більш обмежений термін. Насправді він означає лише ті докази, які надаються свідком по справі у суді, усно або у письмовій формі, зокрема як письмові свідчення під присягою... «Довіра» означає суб'єктивний стан, що є результатом доведення. Це існуюча у розумі впевненість в істинності представленого суду висловлювання, викликана переконанням, доведенням, аргументацією...

¹ Тож можна стверджувати, що, за Аристотелем, єдиний стандарт доведення у логіці – це *доведення поза будь-яким сумнівом*, воно виходить з істинних засновків і втілюється через демонстративні умовиводи.

Слово «доведення» насправді означає усе, що безпосередньо або опосередковано слугує для того, аби упевнити (to convince) розум в істинності або хибності якогось факту або висловлювання. Його також застосовують для позначення упевненості, генерованої у розумі правильним доведенням. Слово «докази» («evidence») у своєму висхідному смислі, означає стан очевидності (state of being evident), тобто певне буття як просте, явне, загальновідоме... Best. Ev. §§ 10, 11 [5, p. 446–447].

У наведеному фрагменті розкрито, хоча і не вичерпно, склад і відношення у кластері термінів (чи відповідних понять), котрі потрібні для висловлення чи розуміння юридичного доведення. Цей кластер, як тепер виявляється, *щонайменше тримірний*: він від початку міститься не тільки у логічному (тут формується чи тестується логічна правильність/неправильність обґрунтування того, що стверджується) і юридичному (законність/незаконність обґрунтування) вимірах, а ще й у риторичному (переконливість/непереконливість обґрунтування з огляду на досягнення довіри).

Третє видання юридичного словника побачило світ у 1933 році, вже після смерті Г. К. Блека. Стаття «Доведення» тут зазнала певного реформатування, доповнення і деталізації. Заслуговує на увагу, перш за все, такий новий фрагмент.

Доведення є довершеність доказів (proof is the perfection of evidence). Справді, без доказів немає доведення, хоча можуть бути докази, які не становлять доведення: наприклад, якщо людина знайдена вбитою на місці, де незадовго до цього бачили іншу, даний факт буде *доказом* у міркуванні, що цей останній – вбивця, однак, узятий сам по собі, далеко не становитиме *доведення* цього.

«Доведення», коли цей термін використовується у законодавстві, означає належні й законні (competent and legal) докази, свідчення, що заслуговують на довіру та конформні фундаментальним правилам доведення... Hand. v. Nolan, 1 N.J. Misc. 428, 136 A. 430, 431 [9, p. 1445].

Наведені роз'яснення підтверджують, що в загальному випадку доведення не зводиться до окремого доказу або до купи окремих доказів: аби перетворитися на довершене доведення, належні й допустимі за законом докази повинні відповідати певним правилам процесу доведення. Слід також відзначити подальше розширення пов'язаного з доведенням кластеру термінів, зокрема через введення таких, як «остаточне доведення» («conclusive proof»), «ступінь доведення» («degree of proof»).

Так, «ступінь доведення» позначає відмінний від середнього результат доказів, завдяки чому встановлюється істина. У цьому сенсі вживаються терміни «перевага у доказах» («preponderance of evidence») і «доведення поза розумним сумнівом» («proof beyond

reasonable doubt»). *Sowle v. Sowle*, 115 Neb. 795, 215 N. W. 122, 123 [9, p. 1445].

Відзначені нововведення видаються суттєвими з огляду на формування загального поняття стандарту доведення (і відповідного терміна).

Наступне – четверте – видання юридичного словника Блека було опубліковане у 1951 році, потім воно двічі доопрацьовувалося і перевидавалося – у 1957 та 1968 роках. Спираючись на друге перевидання, варто відзначити, що у ньому зі статті «Доведення» видалене просякнуте духом логіки запозичення з книги Ф. Хартона, з якого колись починав сам Блек. А роз'яснення щодо необхідності розрізнення термінів «доведення» і «докази» перенесене сюди та збагачене.

ДОВЕДЕННЯ. Наслідок доказів; встановлення факту через докази. *Nevling v. Com.*, 98 Pa 328 та ін. Будь-який факт або обставина, що спрямовує розум до ствердження або заперечення будь-якого висловлювання. *Nauful v. National Loan & Exchange Bank of Columbia*, 111 S. C. 309, 97 S. E. 843, 845. Досягнута через пред'явлення доказів упевненість чи переконаність розуму судді чи присяжного у реальності стверджуваного факту. *Ellis v. Wolfe-Shoemaker Motor Co.*, 227 Mo. App. 508, 55 S. W. 2d 309.

Доведення, точно кажучи, – це результат або наслідок доказів, тоді як докази – це середовище чи засоби, через які факт є доведеним або спростованим. Однак слова «proof» і «evidence» можуть використовуватися у взаємозамінний спосіб. *Walker v. State*, 138 Ark. 517, 212 S. W. 319, 324 та ін.¹

«Доведення» є лише зв'язок у ланцюжку доказів (link in chain of evidence) стосовно окремої речі або твердження окремого свідка, і саме ці зв'язки, охоплюючи усе доведення, з'єднують докази. *Cleveland Metal Bed Co. v. Kutz*, 27 Ohio App. 245, 160 N. E. 725, 726.

Доведення є висновок, що виводиться з доказів. *Jones v. Clements*, Tex. Civ. App., 41 S. W. 2d 1069, 1070... [10, p. 1380].

Найперший фрагмент словникової статті видається принципово важливим: у ньому до двох роз'яснень, що вже зустрічалися у попередніх виданнях, додано нове третє, значущість якого стає очевидною через порівняння з попереднім. Справді, хоча в обох цих роз'ясненнях йдеться про вплив доказів на розум, однак тільки у нововведеному ясно вказано на *вплив доказів на розуми інших осіб*, внаслідок чого в їхніх умах виникає упевненість чи переконаність, чого раніше не було. Тож, вочевидь, доведення перетворюється

¹ Так само у взаємозамінний спосіб можуть використовуватися слова повсякденної української мови «доведення» та «доказ». Однак для відповідних юридичних термінів таке ототожнення не є виправданим.

з активності думки, спрямованої на досягнення істини, що не потребує, хоч і не виключає, більш ніж однієї мислячої особи, на здійснюваний у матеріальному світі, головним чином через мову, зв'язок щонайменше двох осіб. Цей зв'язок хоч і не виключає пошуку істини чи оперування з нею, але спрямовується на досягнення іншої незалежної мети – довіри, упевненості чи переконаності розуму того, кому адресоване упевнення чи переконання. Таким чином, на підставі порівняння відповідного змісту четвертого видання юридичного словника Блека з трьома попередніми виданнями можна стверджувати, що з другої половини ХХ століття риторичний вимір доведення, визнаний іще самим Г. К. Блеком, набув повноцінної легітимності поряд з логічним і юридичним вимірами.

Другий із наведених фрагментів примітний тим, що привертає увагу до відмінності досить вільного вжитку слів повсякденної мови від використання юридичних термінів, котрі зовні з ними збігаються: аби уникнути помилки підміни і т. ін., останні слід визначати якнайточніше і використовувати відповідно до законних дефініцій. У третьому фрагменті принципово важливим є наголос на суттєвості різного роду зв'язків у створенні доведеного доведення з вихідної матерії – доказів. Саме через ці зв'язки й утворювану ними структуру доведення не зводиться до купи окремих доказів. Встановлення зв'язків між доказами і між їх системою та відповідним висновком, тобто виведення висновку, становить, відповідно до останнього з даних фрагментів, істотну складову процесу юридичного доведення, таким чином спорідненого, хоч і не тотожного, доведенню логічному.

Окрім відзначеного, актуальним для цієї розвідки виглядає стисле роз'яснення розуміння доведення поза розумним сумнівом.

Таке доведення виключає усі допустимі розумом гіпотези (reasonable hypothesis), окрім тієї, на підтримку якої воно спрямоване, і є цілком консистентним з виною підсудного та неконсистентним з будь-яким іншим розумовим висновком (rational conclusion). State v. McDonough, 129 Conn. 483, 29 A. 2d 582, 583 [10, p. 1381].

П'яте видання юридичного словника Блека вийшло у 1979 році. Стаття «Доведення» порівняно з попередніми виданнями тут зазнала помітного скорочення. Перша її частина складається з роз'яснень щодо власне доведення, воно фактично відтворює перший фрагмент попереднього видання. А потім додане наступне.

«Доведення» означає встановлення через докази потрібного ступеня довіри тосовно факту в розумі офіційної особи, котра досліджує факт (trier of fact), чи суду. Calif. Evidence Code [11, p. 1093].

Дана композиція, як на мене, підтверджує тенденцію піднесення риторичного виміру юридичного доведення, котре все більше асоціюється не з правильним встановленням істини, реального

стану справ, а з переводом розуму певної особи у стан упевненості й переконаності у потрібній картині реальності. Це витискування логічного риторичним вже не в змозі переважити навіть усталене повторення у другій частині статті, присвяченій відмінності доведення і доказів, того, що доведення, з огляду на логіку, є достатня підстава для утвердження істинності висунутого висловлювання. В юридичному ж розумінні цей термін залучається ширше, він охоплює усе, що з урахуванням легальних правил може бути представлено у суді задля переконання судді чи журі, а не лише одну аргументацію [11, р. 1094].

Ще однією примітною новацією п'ятого видання словника є поява статті «Стандарт доведення» («Standard of proof»).

Стандарт доведення: тягар доведення в якомусь особливому різновиді справ. У кримінальній справі прокурор має стандарт доведення поза розумним сумнівом, а у більшості цивільних справ потрібне доведення через ясну перевагу доказів [11, р. 1260].

Тож, спираючись на словник Блека, можна припустити, що остаточна *легітимізація* загального поняття стандарту доведення і відповідного терміна в англо-американському праві відбулася у 60-х – 70-х роках ХХ століття¹.

У 1990 році побачило світ шосте видання започаткованої Г. К. Блеком праці. У передмові було наголошено, що дане видання відкриває друге джерелло використання юридичного словника Блека за еталонне стандарту юридичних визначень.

Як і охоплювані ним різноманітні галузі права, словник постійно змінюється. Це обумовлює необхідність не тільки значного збільшення нових виразів і термінів, а й осучаснення наданих раніше роз'яснень. Показником у цьому відношенні є те, що дане видання уводить чи переглядає більше 5 тис. юридичних виразів і термінів. Для оновлення і доповнення підтримуючого цитування виявились потрібними тисячі інших змін [13, р. iii].

Та стаття «Доведення» у шостому виданні по суті не відрізняється від тієї, що була опублікована у виданні попередньому. Розвитку зазнало хіба що поняття стандарту доведення.

Стандарт доведення – твердження щодо того, наскільки переконливими повинні бути докази, аби сторона впоралась з його/її тягарем доведення. Головними стандартами доведення є: доведення поза розумним сумнівом (у кримінальних справах), доведення через ясні й переконливі докази (proof by clear and convincing evidence), доведення через перевагу в доказах [13, р. 1216].

¹ Пізніше – вже у дев'ятому виданні словника – за рік *появи* цього терміна в англійській мові вказано 1922 [12, с. 1535].

Таким чином, англо-американське право знає три основні стандарти доведення, серед них найважчим для досягнення є стандарт доведення поза розумним сумнівом.

Сучасне розуміння юридичного доведення

Сьоме видання юридичного словника Блека, яке побачило світ у 1999 році, було створене новою численною командою юристів і лексикографів під керівництвом головного редактора Брайана А. Гарнера. Воно включало більше 24 тис. дефініцій, з яких близько 4,5 тис. було підготовлено саме для цього видання.

У передмові Б. А. Гарнер відзначив, по-перше, суттєві й стрімкі зміни людського буття, що привели до усталення абсолютно нових понять (і термінів) на кшталт кіберсталкінгу (cyberstalking), юриметрики (jurimetrics), репродуктивних прав (reproductive rights) тощо. По-друге, значного прогресу досягла юридична наука. Обидва ці чинники обумовили потребу не просто у черговому розширенні й оновленні, а у «капітальному ремонті» словника. Зокрема, до нього було уперше залучено близько 2 тис. цитат із наукових праць, які допомогли у витлумаченні різноманітних термінів [14, р. ix–x].

Внаслідок виконання заявленого «капітального ремонту» стаття щодо доведення набула такого вигляду.

доведення, *ім.* **1.** Встановлення або відкидання стверджуваного факту через докази; переконливий наслідок доказів у розумі офіційної особи, котра встановлює факти (the persuasive effect of evidence in the mind of a fact-finder). **2.** Докази, які визначають рішення суду. **3.** Засвідчені документи, що становлять легальні докази.

Після цього наведені роз'яснення низки виділених за різними підставами видів доведення, наприклад: «**доведення поза розумними сумнівом.** Доведення, яке виключає будь-які допустимі розумом гіпотези окрім тієї, на підтримку якої воно спрямоване». Ще далі подані роз'яснення складних термінів, до яких входить «доведення», або відсилання до відповідних словникових статей. Наприклад: «**доведення, тягар.** Див. ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ (**proof, burden of.** See BURDEN OF PROOF)» [14, р. 1231].

А звернувшись до статті щодо доказів, знаходжу, серед іншого, таке.

докази, *ім.* **1.** Будь-що (включно з показаннями свідків, документами і реальними об'єктами), спрямоване на те, щоб довести або спростувати існування стверджуваного факту <для прокурора закривавлена рукавичка є ключовою частиною доказів>. **2.** Див. *факт-доказ (fact in evidence)* у статті ФАКТ. **3.** Сукупна маса речей, особливо показання свідків і речові докази (exhibits), пред'явлені суду у певній суперечці <докази покажуть, що відповідач порушив

контракт». 4. Частина законодавства, яка врегулює тягар доведення, допустимість, релевантність, а також вагу та достатність (admissibility, relevance, and weight and sufficiency) того, що має бути включене до протоколу процесу, відповідного законіві <з огляду на правила доказів ця заява свідка є недопустимим свідченням з чужих слів, не передбаченим жодним виключенням >. – **доказувати**, дієсл. [14, р. 576].¹

Окрім підтримуючої цитати з публікації Джеймса Б. Тайера (James B. Thayer) у «Harvard Law Review» за 1889 рік і одного запозичення з юридичного джерела, далі стаття «Докази» включає роз'яснення низки різновидів доказів, зокрема: **«ясні й переконливі докази**. Докази, які показують, що річ, котра підлягає доведенню, є високоімовірною чи розумно достовірною (highly probable or reasonably certain). • Це більший тягар, ніж перевага у доказах, що є стандартом у більшості цивільних судових процесів, проте менший за доведення поза розумним сумнівом, що є нормою для кримінальних процесів. – Також називається *ясне і переконливе доведення*. Пор. ПЕРЕВАГА У ДОКАЗАХ» [14, р. 577].

Вже наведені фрагменти демонструють, що команда Гарнера справді здійснила «капітальний ремонт» юридичного словника Блека. Впадає в очі, насамперед, зміна форми словарних статей: вони стали значно коротшими, натомість виконуваними із залученням різного роду інформативних виділень, знаків, перехресних посилянь і т. ін. Тож розглядуване видання «відремонтоване» за сучасними вимогами лексикографії.

Що стосується змісту словника, то з нього виключена значна частина різного роду запозичень з конкретних статутів, кодексів, судових справ. Вони замінені командою Гарнера на узагальнені формулювання і наочні приклади, на цитування результатів *наукових рефлексій*, чого раніше практично не було. Звичайно, все це спиралося на більш ніж столітні напрацювання юристів-практиків і численні студії вчених-правознавців англо-американської правової сім'ї, на рекомендації фахівців-лексикографів. Та сформований у

¹ Як видно, слово «evidence» може бути іменником або дієсловом. В останньому випадку його природно перекладати як «наводити докази», «доказувати», «доводити». Як іменник, позначаючи інформацію, котра надає сильну підставу вірити у щось чи щось доводить, воно належить до незлічуваних (uncountable nouns), а тому вживається тільки в однині – навіть тоді, коли йдеться про множину [6, р. 396]. А українською мовою іменник «evidence» зазвичай перекладається у множині – «докази», і це є сумісним з випадком, коли множина доказів вичерпується тільки одним. Та, з огляду на контекст, «evidence» може перекладатися і як «доказ» – див., напр., указаний вище пункт 2.

такий спосіб вміст словника сам по собі навряд чи повною мірою зберігає цінність для «студентів, котрі спеціалізуються в історії права чи порівняльній юриспруденції», чого прагнув Г. К. Блек. Однак інакше відобразити постійно зростаючі за обсягом і різноманітністю відомості з поля права у більш або менш обмеженій за обсягом паперовій книзі, напевне, не вдасться.

А з огляду на предмет даної розвідки важливо констатувати, що доробок команди Гарнера цілком узгоджується з відзначеною у попередніх виданнях тенденцією піднесення риторичного виміру юридичного доведення, деякого витискування риторичним логічного. Крім того, не можна не відзначити видалення наявного в усіх попередніх виданнях роз'яснення відмінності термінів «доведення», «докази» і т. ін., з чим навряд чи можна беззастережно погодитись.

Восьме видання юридичного словника Блека опубліковане у 2004 році. Стаття «Доведення» у ньому по суті є відтворенням того, що було у попередньому виданні, хоча почасти з відновленням посилань на авторитетні юридичні джерела. З певними допоміжними доповненнями та технічними змінами те саме відтворюється і в наступному – дев'ятому – виданні словника 2009 року.

доведення, ім. (13 ст.) 1) Встановлення або відкидання стверджуваного факту через докази; переконливий наслідок доказів у розумі того, хто встановлює факти [Кейси (cases): Evidence ↪ 584]. 2) Докази, що визначають рішення суду. 3) Засвідчені документи, які становлять легальні докази [12, р. 1334].

По-перше, у даному фрагменті додана вказівка на час, коли термін «proof» з'явився в англійській мові: це тринадцяте століття. Подруге, для посилання на первинні юридичні матеріали використана система ключових номерів *West* (West key number system), характерною ознакою чого є піктограма ключа ↪.¹

Серед наведеного далі переліку різновидів доведення привертає увагу, зокрема, наступне.

доведення поза розумним сумнівом. (1834) Доведення, яке виключає будь-які допустимі розумом гіпотези, окрім тієї, на підтримку якої воно спрямоване. Див. РОЗУМНИЙ СУМНІВ. • Раніше цей стандарт вимагав, щоб докази «встановлювали істинність факту з розумною і моральною достовірністю (reasonable and moral certainty)» та «доведення поза розумним сумнівом відрізнялося від абсолютної достовірності». Та *моральна достовірність* більше не

¹ Ця система ділить вміст американського права, тривалий час публікований у спеціальних дайджестах, на більше ніж 400 широких тем (наприклад, «Докази» або «Кримінальне право»). Далі кожна з них поділяється на конкретизовані складові, яким приписуються особливі ключові номери, їх наразі більше 100 тис.

вважається синонімом *доведення поза розумним сумнівом*. Див. *Victor v. Nebraska*, 511 U.S. 1, 8, 12, 114 S.Ct. 1239, 1244, 1246 (1994). [Кейси: Criminal Law ⇨ 561] [12, p. 1334].

З даного роз'яснення, котре, знов-таки, практично збігається зі змістом відповідного фрагменту восьмого видання, випливає розбіжність поняття стандарту доведення поза розумним сумнівом і *моральної достовірності*, які тривалий час до того вважалися дуже близькими (див., напр., [3, с. 90–91; 10, p. 1381]). Різнобічна перевірка цієї новітньої дистинкції має стати предметом подальших досліджень.

Стаття «Докази» також по суті відтворює опубліковане у сьомому і восьмому виданнях. Тож основні поняття і відповідні терміни, в яких розуміється і висловлюється юридичне доведення, хоча і не втрачають динаміки зовсім, однак, принаймні з огляду на доробок команди укладачів останніх видань юридичного словника Блека, набувають певної стаості.

Висновки

Аналіз еволюції розуміння юридичного доведення за низкою видань словника Блека, опублікованих протягом століття з чвертю, дозволяє дійти низки таких висновків.

По-перше, поняття юридичного доведення охоплює як процес наведення законних доказів, так і його наслідки, а саме підтримуваний системою доказів висновок і довіру до нього, що виникає у розумах різних осіб.

По-друге, осердя кластера (понять і відповідних) термінів, у яких (розуміється та) висловлюється доведення в англо-американському праві, включає, серед іншого, «істина» («truth»), «доведення» («proof») і «докази» («evidence»), «доводити» («to prove») і «наводити докази», «доказувати» («to evidence»), «тягар доведення» («burden of proof»), «ступінь доведення» («degree of proof»), «стандарт доведення» («standard of proof»), «стандарт доведення поза розумним сумнівом» («standard of proof beyond reasonable doubt»), «стандарт доведення за перевагою у доказах» («standard of proof by preponderance of the evidence»), «стандарт доведення через ясні й переконливі докази» («standard of proof by clear and convincing evidence»), «законність» («legality»), «допустимість» («admissibility»), а також «довіра» («belief»), «упевненість» («conviction»), «упевнювати» («to convince») та «переконувати» («to persuade»).

Цей кластер, по-третє, сформувався і розвивається – на додаток до природних просторових і часового – щонайменше у трьох вимірах: логічному, юридичному і риторичному. Причому якщо наприкінці XIX – у першій половині XX століття у цьому кластері переважувало те, що лежить у логічному і юридичному вимірах, то з другої

половини минулого століття спостерігається експансія змісту риторичного виміру через, принаймні часткове, витискування логічного.

На цьому шляху, по-четверте, поняття юридичного доведення втратило – як обов'язкові складові свого змісту – іманентні ознаки логічного доведення, а саме істинність засновків-доказів і необхідний логічний зв'язок між системою доказів і висновком. Метаморфоз зазнало поняття стандарту доведення: перетворившись з одичного у логіці на загальне у праві, воно поділяється на три підпорядковані, використання яких є ситуативно-залежним. При цьому навіть те з цих видових понять, яке відповідає кримінальним справам і схоплює найсильніші вимоги, вже не вимагає істинності чи абсолютної достовірності висновку, погоджуючись на відсутність тільки розумних сумнівів, за своєю природою суб'єктивних і практично ніколи не позбавлених залежності від риторичного впливу.

По-п'яте, уся розглянута еволюція розуміння і висловлення юридичного доведення свідчить про те, що воно *реально* усе більше віддаляється від свого аналога у логіці. Воно перетворюється з активності, спрямованої на логічно-правильне досягнення істини, що, в принципі, не вимагає більш ніж однієї мислячої особи, на складову зв'язку, головним чином засобами усної і письмової мови, щонайменше двох осіб, метою якого є досягнення довіри того, на кого спрямоване упевнення чи переконання. Хоча ця мета може не суперечити пошуку істини, а в численних випадках – навіть спиратися на цей процес і його результати, однак не виключено, що намагання будь-що досягнути довіри може ґрунтуватися і на хибі, на омані або обмані. Протидія такого роду намаганням вимагає синергії логіки, закону і, зрештою, моралі.

Список бібліографічних посилань: 1. Будылин С. А. Внутреннее убеждение или баланс вероятностей? Стандарты доказывания в России и за рубежом. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2014. № 3. С. 25–57. 2. Степаненко В. В. Стандарты доведення в кримінальному судочинстві Сполученого Королівства. *Форум права*. 2017. № 1. С. 171–174. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_1_30.pdf (дата звернення: 20.09.2018). 3. Тягло А. В. О стандартах доказательства. *Форум права*. 2018. № 1. С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1239007>. 4. Black H. C. A Dictionary of Law. St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1891. x, 1253 p. 5. Black H. C. A Law Dictionary. 2-nd ed. St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1910. vii, 1314 p. 6. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 5-th ed. Oxford e. a.: Oxford University Press, 1995. 1438 p. 7. Collins Concise Dictionary. Rev. 3-rd ed. Glasgow: HarperCollins Publishers, 1995. 1583 p. 8. Аристотель. Топика // Аристотель. Сочинения: в 4 т. Т. 2. М.: Мысль, 1978. С. 347–531. 9. Black H. C. Black's Law Dictionary. 3-rd ed. St. Paul, Minn.: West Publishing Co., 1933. vii, 1944 p.

10. Black H. C. Black's Law Dictionary. Rev. 4-th ed. St. Paul, Minn. : West Publishing Co., 1968. LXXX, 1882 p. **11.** Black H. C. Black's Law Dictionary. 5-th ed. / Eds: J. R. Nolan, M. J. Connolly. St. Paul, Minn. : West Publishing Co., 1979. xiv, 1511 p. **12.** Black H. C. Black's Law Dictionary. 9-th ed. / Ed.: Bryan A. Garner. St. Paul, Minn. : Thomson Reuters, 2009. xxxi, 1920 p. **13.** Black H. C. Black's Law Dictionary. 6-th ed. / Ed.: J. R. Nolan. St. Paul, Minn. : West Publishing Co., 1990. xiv, 1657 p. **14.** Black H. C. Black's Law Dictionary. 7-th ed. / Ed.: B. A. Garner. St. Paul, Minn. : West Group, 1999. xxiii, 1738 p.

Надійшла до редколегії 22.11.2018

Тягло А. В. О понимании доказательства в англо-американском праве

Статья посвящена экспликации понимания доказательства в англо-американском праве посредством исследования его эволюции и современного состояния. Для достижения этой цели выполнен сравнительный анализ родственных фрагментов ряда изданий Юридического словаря Блэка. Выявлена сердцевина кластера понятий и соответствующих терминов, в которых понимается и высказывается доказательство. Показано, что он сформировался и развивается по меньшей мере в трёх измерениях: логическом, юридическом и риторическом. Если в конце XIX – в первой половине XX столетия в этом кластере превалировало то, что лежит в логическом и юридическом измерениях, то со второй половины минувшего века наблюдается экспансия содержания риторического измерения вследствие, по меньшей мере, частичного вытеснения логического.

Ключевые слова: доказательство, логическое доказательство, юридическое доказательство, англо-американское право, юридический словарь Блэка.

Tiaglo O. V. On understanding of proof in English and American law

This research paper is devoted to explication of understanding of proof in English and American law by means of study of its evolution and current condition. To get this aim the comparative analysis of few similar fragments from the Black's law dictionary is completed.

It is concluded, firstly, that concept of judicial proof grasps both process of presentation of legal evidence and its effects – conclusion, supported by system of the evidence, and belief to this conclusion, induced in minds of relevant persons.

Secondly, cluster of (concepts and relevant) terms, by which proof in English and American law is (realized and) expressed, includes, among others, «truth», «proof» and «evidence», «to prove» and «to evidence», «burden of proof», «degree of proof», «standard of proof», «standard of proof beyond reasonable doubt», «standard of proof by preponderance of the evidence», «standard of proof by clear and convincing evidence», «legality», «admissibility», as well as «belief», «conviction», «to convince» and «to persuade».

Thirdly, this cluster had been shaped and develops further – in addition to natural space and time – in at least three dimensions: logical, legal, and rhetorical. If during the late XIX – the first half of the XX century in this cluster were prevailing that was laying in

logical and legal dimensions, then since the middle of XX century there is an expansion of rhetorical content through, at least partially, extrusion of the logical.

Fourthly, on this way the concept of judicial proof has lost – as necessary components of its content – immanent signs of the logical proof, namely, truth of the premises-evidence and necessary logical connection between system of the evidence and conclusion. Concept of standard of proof has undergone significant change: it is divided into three subordinate concepts, usage of which depends on situation. And even those of these subordinate concepts, which correspond to criminal cases and include the strongest requirements, do not require truth or absolute certainty of the conclusion, agreeing only on absence of reasonable doubt that by nature is subjective and practically never avoid some dependence on rhetorical influence.

Finally, the history of understanding and expression of legal proof shows that real legal proof goes more and more away from its analog in logic.

Keywords: proof, logical proof, judicial proof, English and American law, Black's Law Dictionary.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951:347.734

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.02>

Михайло Юрійович Букреєв,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра загальноправових дисциплін (здобувач);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9863-3660>,

e-mail: bukreev.adm@gmail.com

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Уперше банківську діяльність проаналізовано як об'єкт адміністративно-правової охорони. Висвітлено використання понять «охорона» й «адміністративно-правова охорона» в контексті їх здійснення стосовно банківської діяльності, розкрито основи адміністративно-правового (національного й міжнародного) регулювання охорони відносин у сфері банківської діяльності та зміст адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності. Відзначено, що в Україні створено розгалужену систему банківського законодавства з правових норм, що врегульовують банківську діяльність, яка потребує правової охорони.

Ключові слова: банківська діяльність, банківська сфера, адміністративно-правові відносини, адміністративний делікт, адміністративно-правова охорона.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Під адміністративно-правовою охороною в Україні перебуває велика кількість об'єктів у різних сферах життєдіяльності суспільства. Банки та банківська система є одними з найважливіших фінансових інституцій, від належного та стабільного функціонування яких залежать усі інші сфери життя в державі. Це доводять наслідки криз у банківському секторі, які відбувалися протягом останніх кількох років в Україні. Усвідомлення важливості цієї сфери та можливих наслідків протиправних посягань зумовили необхідність пошуку всіх можливих правових засобів протидії деліктам у сфері банківської діяльності, а розуміння того, що адміністративно-правовими засобами можна досягти суттєвих результатів в охороні банківської діяльності, вимагає проведення відповідних наукових досліджень. У цій статті зосередимо увагу на банківській діяльності як на об'єкті адміністративно-правової охорони.

Стан дослідження проблеми

Різні аспекти функціонування банківської діяльності висвітлювалися в роботах багатьох учених. Зокрема, проблеми банківської діяльності розкриваються у різних підручниках і навчальних посібниках з банківського права. У більшості з них банківська діяльність розглядається в розрізі фінансово-правових відносин, а її охороні присвячено лише окремі абзаци. За останній рік так само це питання досліджувало багато вчених, зокрема М. В. Максимова розглядає в своїй статті стан і проблеми банківської діяльності в економічній площині [1], А. М. Клочко досліджує шляхи вдосконалення кримінального законодавства України щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності [2], а О. В. Надьон досліджує адміністративно-правові заходи щодо організації фінансової безпеки банків в умовах проведення антитерористичної операції [3]. Проте банківську діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони останнім часом не досліджували. У зв'язку з цим вважаємо, що ця тема потребує подальшої поглибленої розробки та висвітлення.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї роботи є дослідження банківської діяльності як об'єкта адміністративно-правової охорони. Вона конкретизується в таких *завданнях*:

- висвітлити використання понять «охорона» й «адміністративно-правова охорона» в контексті їх здійснення стосовно банківської діяльності;
- розглянути національне та міжнародне законодавство, що регламентує питання адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності;
- розкрити основи адміністративно-правового регулювання охорони відносин у сфері банківської діяльності;
- окреслити сутність і особливості банківської діяльності, що впливають на розуміння сфери охоронюваних відносин;
- розкрити зміст адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності;
- проаналізувати банківську діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони.

Наукова новизна дослідження

Уперше банківську діяльність проаналізовано як об'єкт адміністративно-правової охорони, при цьому висвітлено використання понять «охорона» й «адміністративно-правова охорона» в контексті їх здійснення стосовно банківської діяльності; розкрито основи адміністративно-правового (національного та міжнародного) регулювання охорони відносин у сфері банківської діяльності та зміст адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу

Охорона відносин у сфері банківської діяльності полягає не лише в їх захисті від можливих порушень, а й у забезпеченні умов і засобів для фактичної реалізації прав та обов'язків суб'єктами цих відносин. Категорія «охорона» охоплює низку заходів, які вживаються до моменту порушення прав та інтересів суб'єктів відносин у сфері банківської діяльності. Це заходи із запобігання деліктам у сфері банківської діяльності, з недопущення та усунення причин та умов, що сприяють їх учиненню.

Охорона може бути активною й виражатися у діяльності, спрямованій на усунення перешкод у реалізації прав та обов'язків, боротьбу з невиконанням обов'язків, профілактику та попередження адміністративних деліктів. Також під охороною розуміють превентивні та профілактичні заходи, які здійснюються державними органами з метою попередження порушень прав та усунення різних перешкод для реалізації цих прав.

Адміністративно-правова охорона ґрунтується на нормах адміністративного права та спрямовується на попередження деліктів і усунення перешкод. Вони здійснюються публічною адміністрацією задля забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб і нормального функціонування банківської системи.

У статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» термін «банківська діяльність» визначено як залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб¹. Це визначення банківської діяльності охоплює три банківські операції, які можуть здійснювати тільки такі юридичні особи, як банки, а саме: залучення у вклади грошових коштів, видання кредитів та здійснення розрахунків.

У науці виділяють такі особливості банківської діяльності, які відокремлюють зазначену діяльність від інших видів господарювання: 1) одержання прибутку банком пов'язано із ризиком; 2) одержання прибутку здійснюється від обороту фінансових ресурсів, що є основою фінансової діяльності держави; в процесі фінансової діяльності не створюється додана вартість; 3) у цій сфері діє особливий порядок оподаткування, пов'язаний з пільгою в оподаткуванні податком на додану вартість основних фінансових (банківських) операцій, а також з особливим порядком оподаткування прибутків банку, що пов'язується з обов'язком формування резервів

¹ Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 № 2121-III.

комерційними банками; 4) законодавство висуває жорсткі вимоги до діяльності комерційних банків і їх фінансово-економічного стану; 5) банківська діяльність провадиться в особливому правовому режимі – держава чітко регламентує порядок здійснення банківських операцій [4, с. 14].

Банківська діяльність є систематичною діяльністю спеціальних суб'єктів, таких як Національний банк України, а також інших банків і фінансових установ, стосовно таких об'єктів, як гроші, цінні папери, валютні цінності, дорогоцінні метали тощо.

Зовнішнім вираженням банківської діяльності є банківські послуги, які надаються банком його клієнтам. Окрім банківських послуг, банками надаються також інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), перелік яких установлюється Національним банком України.

Так, здійснення банківської діяльності може передбачати надання своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, в т. ч. шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів.

Крім надання фінансових послуг, банк може здійснювати діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів і перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг [5].

Поняття «банківська діяльність» вчені розглядають у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні під нею маються на увазі всі види операцій, які банки можуть здійснювати відповідно до законодавства, у визначених законом випадках це можуть робити і інші юридичні особи. У вузькому ж розумінні банківська діяльність охоплює тільки ті операції, які виділяють банк серед інших фінансово-кредитних установ. У межах цієї статті ми будемо розглядати банківську діяльність у широкому розумінні.

Банківські операції класифікуються таким чином:

- активні операції (використання ресурсів банку, наприклад надання кредитів, інвестування в цінні папери, касові операції тощо);
- пасивні операції (залучення грошових коштів фізичних та юридичних осіб – клієнтів банку, тобто депозити або вклади);
- комісійні операції (посередницька діяльність, наприклад інкасація, обслуговування платежів клієнтів, зберігання цінних паперів, валюти та ін.).

До основних принципів банківської діяльності відносять такі:

- її незалежність, економічна самостійність банків;
- невтручання органів публічної адміністрації в діяльність банків, за винятком випадків, установлених законодавством (зокрема, притягнення до відповідальності за вчинення деліктів у сфері банківської діяльності);
- розмежування відповідальності між банками та державою;
- обов'язковість отримання банками ліцензій (дозволів) на здійснення передбачених законодавством банківських операцій;
- обов'язковість дотримання банками встановлених НБУ економічних нормативів для підтримання стабільності банківської системи країни та захисту інтересів клієнтів;
- закріплення за банками права оперативної самостійності у виборі клієнтів та видів операцій, за якими він спеціалізуватиметься;
- забезпечення фізичним та юридичним особам права вільного вибору банку;
- забезпечення виконання банком узятих на себе майнових зобов'язань перед клієнтами та третіми особами, в першу чергу – повернення грошових коштів вкладникам банків [6].

Зазначені принципи не лише є основними теоретичними твердженнями, що є основою банківської діяльності, вони реалізуються через прописані в законодавстві механізми. Більш того, крім реалізації, в законодавстві прописано засоби охорони банківської діяльності.

В Україні, як і в усіх країнах світу, банківська діяльність регулюється численними законодавчими та нормативними актами різної юридичної сили, різноманітними за змістом, формою й значенням у правовому регулюванні банківських правовідносин. Зауважимо, що в багатьох країнах, зокрема в США, законодавство, що регулює банківську діяльність, протягом десятиліть залишається незмінним і характеризується стабільністю й консерватизмом правових актів. Саме стабільність є однією з головних рис, що дозволяє зберігати довіру до такої діяльності й до банківської системи зокрема.

Окрім національного законодавства, що регулює банківську діяльність, в Україні діє низка міжнародних конвенцій і договорів, зокрема «Про Єдиний вексельний закон» (Женевські вексельні конвенції 1930 р.), «Про Єдиний закон про чеки» (Женевські чекові конвенції 1931 р.), «Про міжнародний факторинг» (Оттавська конвенція УНІДРУА 1988 р.), Маастрихтський договір 1992 р., Амстердамський договір 1997 р., Міжнародний договір «Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) від 24 вересня 2003 р. та ін. Крім того, Міжнародна організація стандартизації (ISO) розробляє міжнародні банківські

стандарти, які є сукупністю технічних вимог до оформлення банківських документів і використовуються в міжнародній банківській практиці.

Україна має тривалий досвід взаємодії з міжнародними інституціями у сфері банківської діяльності, наприклад з Міжнародним валютним фондом (МВФ). МВФ є міжнародною валютно-кредитною організацією, що має статус спеціалізованої установи ООН. Нормативно-правові акти МВФ застосовуються на території України як держави-учасниці. До таких актів належить і статут МВФ, що врегульовує й банківську діяльність в Україні. Зокрема, він регулює банківську діяльність центрального емісійного банку, яким є Національний банк України, розвиває міжнародну торгівлю й валютне співробітництво, зокрема встановлює норми регулювання курсів валют і контролю за їх додержанням, а також регулювання порядку здійснення системи платежів у разі укладання міжнародних валютних угод або міжбанківських угод про порядок ведення розрахунків тощо.

З огляду на європейські прагнення України слід відмітити регулювання банківської діяльності ЄС і Європейською Комісією. Сукупність виданих ними регламентів, рішень і директив називається Європейським банківським законодавством, зокрема, до нього входять директиви Європейського Союзу «Про Координацію законів, правил і адміністративних положень, що регулюють організацію і ведення бізнесу кредитних організацій» від 12.12.1977, «Про власні кошти кредитних організацій» від 17.04.1989, «Про схеми щодо захисту внесків у кредитних організаціях» від 30.05.1994, «Про поліпшення нагляду за кредитними організаціями» від 29.06.1995, «Про заснування та подальшої діяльності кредитних установ» від 14.06.2006.

Базові правові принципи контролю за платіжними системами країн єврозони та основні функції центрального банку в сфері контролю за ними визначено Європейським центральним банком, зокрема в документах «Роль Євросистеми у сфері контролю за платіжними системами» (червень 2000 р.), «Стандарти контролю за системами роздрібних розрахунків в євро» (червень 2001 р.), «Досягнення безпеки в системі розрахунків електронними грошима» (травень 2003 р.) [7].

Норми, що врегульовують банківську діяльність в Україні, умовно можна поділити на норми, які забезпечують стратегічне регулювання банківської діяльності, а тому мають стабільний, тривалий характер (це міжнародно-правові акти, Конституція України), й норми, що містяться в підзаконних нормативних актах і забезпечують оперативне регулювання банківської діяльності.

Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності – це система тих визначених адміністративним законодавством

України адміністративно-правових засобів, за допомогою яких держава регулює суспільні відносини, пов'язані зі сферою банківської діяльності, із зосередженням зусиль на тому, щоб ці правовідносини й далі залишалися об'єктами охорони від протиправних посягань; водночас це – урегульована адміністративно-правовими нормами діяльність, що провадиться уповноваженими на це державними органами, зокрема і правоохоронними, в процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності шляхом застосування ними для попередження негативних наслідків у сфері банківської діяльності відповідної системи управлінських заходів.

Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності є структурною частиною державного управління, різновидом виконавчо-розпорядчої діяльності. Її засоби, форми та методи обумовлюються характером банківської діяльності. Головний зміст адміністративно-правової охорони у сфері банківської діяльності полягає у впливі на цю сферу відносин і проявляється в процесі організаційно-правової діяльності. Цей вплив передбачає застосування до суб'єктів цих відносин засобів адміністративного примусу задля їх ефективного функціонування. Проте пріоритетним методом адміністративно-правової охорони все ж таки є переконання.

Адміністративно-правова охорона відносин у сфері банківської діяльності є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Порівняно з іншими галузями права адміністративно-правові норми передбачають найбільшу частину заходів, спрямованих на охорону банківської діяльності. Вона має на меті використання всієї сукупності адміністративних засобів, способів і методів впливу на суспільні відносини у сфері банківської діяльності, спрямованих на недопущення порушення допустимих меж поведінки.

Зміст адміністративно-правової охорони відносин у сфері банківської діяльності складають:

- суспільні відносини, які складаються у межах здійснення банківської діяльності, що є об'єктом охорони з боку публічної адміністрації;

- адміністративне законодавство, яким регулюються відносини у сфері банків і банківської діяльності, напрямки його вдосконалення;

- система адміністративних методів, комплекс заходів і засобів, які застосовуються публічною адміністрацією в процесі правозастосовної діяльності шляхом впливу адміністративно-правових норм на суспільні відносини, спрямований на банківську систему, що забезпечує її стійкість;

- суб'єкти, тобто банки, на діяльність яких спрямовано проти-правне посягання, а також банківська система в цілому;
- правоохоронна діяльність органів публічної адміністрації щодо виявлення правопорушень та запобігання ним у банківській сфері;
- система уповноважених органів публічної адміністрації, які здійснюють владно-розпорядчу діяльність щодо встановлення до-зволів і заборон, нормування, сертифікації, ліцензування та притя-гнення винних осіб до адміністративної відповідальності за пору-шення норм чинного законодавства України.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність», який є ос-новним у питанні регулювання банківської діяльності в Україні, від-сутні положення щодо охорони такої діяльності. Низку норм сто-совно цих питань розпорошено по інших нормативно-правових актах, зокрема вони згадуються у Кодексі України про адміністра-тивні правопорушення. У зазначеному ж законі визначено адміні-стративно-правові засоби регулювання банківської діяльності, спрямовані на її захист, зокрема питання регулювання банківської діяльності та банківського нагляду, звітності й аудиту, інспекцій-них перевірок банків.

Окремим об'єктом адміністративно-правової охорони в межах банківської діяльності є режим банківської таємниці, а саме обме-ження обігу інформації, що є банківською таємницею.

Висновки

В Україні сформувалася розгалужена система банківського за-конодавства, що складається з правових норм, покликаних регулю-вати банківську діяльність, яка потребує правової охорони. Також, курс України на інтеграцію в ЄС і НАТО зумовлює зосередження уваги не лише на джерелах внутрішнього законодавства, що регу-лює питання банківської діяльності, а й на міжнародних договорах і міжнародному законодавстві в цілому.

Адміністративно-правова охорона банківської діяльності є необ-хідною умовою дотримання режиму законності в банківській сфері; вона регулюється виключно нормами адміністративного права. Ад-міністративно-правова охорона у сфері банківської діяльності здійс-нюється шляхом ужиття низки заходів, яким притаманні особливо-сті, зумовлені необхідністю врахування характерних особливостей банківської діяльності.

Список бібліографічних посилань: 1. Максимова М. В. Банківська система України: стан та проблеми. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf (дата звернення: 11.10.2018). 2. Клочко А. М. Шляхи вдосконалення кри-мінального законодавства України щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*.

2017. № 3. С. 136–140 URL: http://lsej.org.ua/3_2017/41.pdf (дата звернення: 11.10.2018). **3.** Надьон О. В. Адміністративно-правові заходи щодо організації фінансової безпеки банків в умовах проведення антитерористичної операції. *Форум права* – Forum prava. 2017. № 1. С. 136–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_25 (дата звернення: 11.10.2018). **4.** Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 344 с. **5.** Банківська діяльність // Національний банк України : офіц. інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123131&cat_id=122978 (дата звернення: 14.10.2018). **6.** Ващенко Ю. В. Банківське право : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 344 с. **7.** Костюченко О. А. Банківське право : підручник. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Атіка, 2011. 376 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2018

Букреев М. Ю. Банковская деятельность как объект административно-правовой охраны

Впервые банковская деятельность проанализирована как объект административно-правовой охраны. Освещено использование понятий «охрана» и «административно-правовая охрана» в контексте их осуществления в банковской деятельности, раскрыты основы административно-правового (национального и международного) регулирования охраны отношений в сфере банковской деятельности. Отмечено, что в Украине сформировалась разветвлённая система банковского законодательства, состоящая из правовых норм, регулирующих банковскую деятельность, которая нуждается в правовой охране.

Ключевые слова: банковская деятельность, банковская сфера, административно-правовые отношения, административный деликт, административно-правовая охрана.

Bukreev M. Yu. Banking operations as an object of administrative and legal protection

The subject matter of the research is the relations that are formed in the process of banking operations.

It has been substantiated that banks and the banking system are among the most important financial institutions, which proper and stable functioning influences on all other spheres of life in the state. It is proved by the consequences of crises in the banking sector that have occurred in Ukraine over the past few years. Awareness of the importance of this area and the possible consequences of unlawful encroachments have determined the need to search for all legal means for combating delicts in the sphere of banking operations. Understanding the fact that one can achieve significant results in the sphere of protecting banking operations by administrative and legal means, has necessitated this scientific study.

In order to analyze banking operations as an object of administrative and legal protection, the author has fulfilled the following tasks. The author has highlighted the use of the concepts of “protection” and “administrative and legal protection” in the context of their implementation in relation to banking operations. The foundations of Ukrainian and international administrative and legal regulation of protecting relations in the sphere of banking operations have been revealed. The essence and features of banking operations influencing the understanding of the sphere of protected relations have been outlined; and the content of administrative and legal protection of relations in the field of banking operations has been revealed. It has been noted that there is an extensive system of banking legislation on legal norms in Ukraine regulating banking operations that require legal protection.

The practical significance of the obtained results of the article is determined by the substantiated provisions for improving the approaches to increase the efficiency of the administrative and legal protection of the relations in the sphere of banking operations. A number of practical results of the research can be used while studying administrative and legal means of protecting relations in the field of banking operations.

Keywords: banking operations, banking sector, administrative and legal relations, administrative delict, administrative and legal protection.

Володимир Миколайович Васи́льєв,

кандидат юридичних наук, приватний навчальний заклад
«Міжнародний університет бізнесу і права» (м. Херсон),
кафедра адміністративного, кримінального права і процесу;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5683-6566>,
e-mail: vassiliev.adm@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наведено теоретичні підходи до визначення поняття суб'єкта протидії правопорушенням. Проаналізовано визначення суб'єкта протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності, а також окреслено коло та систему цих суб'єктів. В окрему групу виділено суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності, наділених адміністративно-юрисдикційними повноваженнями.

Ключові слова: суб'єкт, правопорушення, підприємницька діяльність, адміністративно-юрисдикційні повноваження.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Протидія правопорушенням – це складна система заходів політичного, соціально-економічного, інформаційно-пропагандистського, організаційного, правового, спеціального та іншого характеру, метою якої є виявлення, профілактика та ліквідація об'єктивних і суб'єктивних факторів, що є причинами вчинення правопорушень. Така мета досягається за допомогою цілеспрямованої та скоординованої діяльності всіх інститутів держави та суспільства. Невід'ємними складовими кожної системи є її об'єкт і суб'єкт, які взаємодіють між собою та мають спільну мету.

Стан дослідження проблеми

Деякі аспекти зазначеної проблеми аналізувалися в дисертаційному дослідженні О. І. Шинальського «Покарання в системі засобів протидії злочинності» [1], також суб'єкти протидії злочинності класифікувалися в підручнику за редакцією професора О. Г. Кальмана «Проблеми протидії злочинності» [2]. Однак у дисертації О. І. Шинальського детально проаналізовані суб'єкти протидії кримінальним злочинам, а у підручнику за редакцією О. Г. Кальмана цій проблемі присвячено лише декілька сторінок. Питання визначення сутності та систематизації суб'єктів протидії правопорушенням саме у сфері підприємницької діяльності досі залишаються практично недослідженими, а тому потребують подальшої розробки.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення та систематизація суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

- через визначення понять суб'єкта управління та суб'єкта правоохорони дослідити теоретичні підходи до визначення поняття суб'єкта протидії правопорушенням;
- визначити та проаналізувати поняття суб'єкта протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності;
- систематизувати таких суб'єктів та окреслити їх коло;
- сформулювати класифікацію суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємництва;
- охарактеризувати особливу групу суб'єктів, які наділені адміністративно-юрисдикційними повноваженнями.

Наукова новизна дослідження

У статті вперше сформульовано поняття суб'єкта правопорушення у сфері підприємницької діяльності, встановлено та проаналізовано систему цих суб'єктів, а також в окрему групу виділено суб'єктів з адміністративно-юрисдикційними повноваженнями, закріпленими в розділі III Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Виклад основного матеріалу

Аналізуючи систему суб'єктів протидії правопорушенням, потрібно зазначити, що вони утворюють цілісний функціональний та організаційний механізм, який характеризується спільністю мети й управління у сфері протидії правопорушенням. Специфіка зазначеного механізму обумовлена, з одного боку, множинністю виконуваних функцій щодо забезпечення безпеки, запобігання, профілактики, припинення, розгляду, розслідування і розкриття правопорушень, а з іншого, – розподілом завдань між суб'єктами різних рівнів, що зумовлено ієрархічною побудовою системи протидії правопорушенням. Ця система є складною соціальною організацією, адже входні в неї групи однорідних органів утворюють відносно самостійні організаційні формування, що функціонують на основі тотожних закономірностей. Кожне з таких формувань є підсистемою більш великої системи і водночас складається зі своїх підсистем [1, с. 84].

Таку думку підтверджує О. Г. Кальман, який зазначає, що «до суб'єктів протидії правопорушенням належать державні органи, службові особи, громадські організації, соціальні групи, окремі громадяни, наділені відповідною компетенцією, правами і обов'язками, діяльність яких відповідно до діючого законодавства спрямована на розробку і реалізацію заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням,

обмеженням і усуненням явищ і процесів, що сприяють вчиненням правопорушень» [2, с. 157–159].

Крім того, до суб'єктів протидії правопорушенням ми пропонуємо віднести також органи публічного адміністрування, судові органи, весь комплекс підприємств, установ і організацій, що функціонують у різних сферах соціальної життєдіяльності, тощо. Однак потрібно звернути увагу на важливу особливість вказаної діяльності. Зазначений спектр функцій здійснюється переважно більшістю цих органів у сукупності з вирішенням та реалізацією інших завдань. Лише для порівняно невеликої частини таких суб'єктів виконання функції протидії правопорушенням є основним видом діяльності. Наведені органи наділено відповідними правами й обов'язками щодо впливу на ті або інші криміногенні фактори, у зв'язку з чим здійснюють відповідне інформаційне, методичне, ресурсне та кадрове забезпечення [3, с. 69].

Зазначимо, що деякі вчені до суб'єктів протидії правопорушенням відносять: суб'єктів, які безпосередньо здійснюють індивідуальну профілактику; суб'єктів, які здійснюють профілактику під час виконання своїх контрольних і правоохоронних функцій; суб'єктів, зайнятих переважно керівництвом та координацією діяльності щодо запобігання правопорушенням; і навіть православну церкву [4, с. 84; 5, с. 566]. Однак, на нашу думку, враховуючи специфіку тематики, що вивчається, такі положення є досить спірними.

Також ми не можемо не погодитися з позицією О. М. Бандурки та Л. М. Давиденка, які до суб'єктів, що визначають напрямки та завдання протидії правопорушенням, відносять Президента України та Кабінет Міністрів України, які «формують законодавчу та інші нормативно-правові основи протидії правопорушенням, встановлюють компетенцію, права і обов'язки інших суб'єктів цієї діяльності, здійснюють її фінансове, кадрове, матеріально-технічне і інше ресурсне забезпечення, планування, контроль та інші функції державно-правового управління в даній галузі» [6, с. 110], до суб'єктів, що здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії правопорушенням, – відповідні підрозділи органів внутрішніх справ (зараз – Національної поліції. – *Авт.*), Служби безпеки України, органів прокуратури та інших правоохоронних органів; до суб'єктів, що виявляють криміногенні фактори, – підрозділи правоохоронної системи. Остання група – це суб'єкти, що реалізують заходи реагування на здійснення окремих злочинів та злочинність в цілому [6, с. 110–111].

Підсумовуючи наведене, можна конкретизувати суб'єктів протидії правопорушенням таким чином:

- органи державної влади та управління;
- органи місцевого самоврядування;

- виконавчо-розпорядчі органи;
- Національна поліція України;
- Служба безпеки України;
- прокуратура;
- суди;
- органи загального та господарського управління;
- інформаційні, статистичні, медичні, навчальні та культурно-виховні органи;
- профспілки, громадські пункти охорони правопорядку, партії, релігійні організації;
- служби у справах неповнолітніх;
- виправно-трудові колонії тощо.

Спираючись на цей перелік суб'єктів протидії правопорушенням, можна визначити і систему їх повноважень. В узагальненому вигляді зазначені органи виконують такі завдання та функції щодо протидії правопорушенням:

- визначають основні напрями, завдання, форми і методи протидії правопорушенням у державі;
- здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії правопорушенням;
- виявляють криміногенні фактори та сигналізують про них;
- безпосередньо реалізують заходи щодо реагування на окремі правопорушення, а також заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, у тому числі заходи з корекції особистісних деформацій і усунення обставин, що їх сформували [7, с. 184].

Аналізуючи поняття та сутність суб'єктів протидії правопорушенням, можна констатувати, що спектр їх повноважень у цій сфері (за винятком органів зі спеціальною направленістю) є досить широким і загальним для багатьох напрямків соціальної життєдіяльності держави та суспільства, і підприємницька діяльність не є винятком. Отже, **суб'єктом протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності** ми пропонуємо вважати як систему державних і недержавних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, діяльність яких спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють правопорушенням у сфері господарської комерційної діяльності (підприємництві), недопущення вчинення цих правопорушень на різних стадіях протиправної поведінки учасників відносин у сфері підприємництва, а також на притягнення їх до юридичної відповідальності.

Потрібно зазначити, що коло суб'єктів протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності є дуже широким, проаналізувати діяльність усіх у межах нашого дослідження не виявляється можливим. Як уже зазначалося, для більшості з цих суб'єктів протидії

правопорушенням у підприємницькій діяльності є похідною функцією, яка виконується разом з основними завданнями, такими як формування законодавчої бази та виявлення ініціативи у цій сфері, управління, контроль і нагляд за діяльністю учасників правовідносин у сфері господарської діяльності взагалі та суб'єктів підприємницької діяльності зокрема, а також виконання ними відповідного законодавства. Повноваженнями безпосередньо з протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності наділено відповідні спеціально створені для цього органи, у тому числі недержавні.

Враховуючи наведене, можна визначити систему основних суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності:

- Верховна Рада України;
- Президент України;
- Кабінет Міністрів України;
- органи місцевого самоврядування;
- Міністерство фінансів України;
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- Державна фіскальна служба України та її структурні підрозділи (крім митного контролю на кордоні);
- Державна фінансова інспекція України;
- Національний банк України;
- органи доходів і зборів;
- Державна інспекція України із захисту прав споживачів;
- Антимонопольний комітет України;
- органи Фонду соціального страхування України;
- Служба безпеки України;
- Національна поліція України;
- судові органи;
- прокуратура;
- недержавні органи з протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності.

Крім того, згідно з Господарським кодексом України заходи контролю за підприємницькою діяльністю здійснюють органи державного нагляду за дотриманням вимог ядерної та радіаційної безпеки (крім здійснення державного нагляду за провадженням діяльності з джерелами іонізуючого випромінювання, діяльність з використання яких не підлягає ліцензуванню), державного архітектурно-будівельного контролю (нагляду), державного нагляду у сфері господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім діяльності з переказу коштів, фінансових послуг на ринку цінних паперів, похідних цінних паперів (деривативів) та ринку банківських послуг), державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення у встановленому законом порядку з урахуванням

особливостей, визначених законами у відповідних сферах і міжнародними договорами, зокрема державного нагляду (контролю) в галузі цивільної авіації – з урахуванням особливостей, встановлених Повітряним кодексом України, нормативно-правовими актами, ухваленими на його виконання (Авіаційними правилами України), та міжнародними договорами у сфері цивільної авіації¹.

Отже, система суб'єктів протидії правопорушенням у підприємницькій діяльності досить численна та різноманітна, тому залежно від таких критеріїв, як форма власності, характер діяльності, комплекс повноважень у сфері, що досліджується, ми пропонуємо вказані органи поділити на декілька груп:

1. Державні органи загальної компетенції, що реалізують повноваження з протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності поряд зі своїми основними функціями:

- Верховна Рада України та місцеві органи самоврядування;
- Президент України та його адміністрація;
- Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації;
- Міністерство фінансів України;
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- Міністерство доходів і зборів України;
- правоохоронні органи (Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України, прокуратура тощо);
- судові органи;
- інші центральні органи виконавчої влади, які проводять діяльність з протидії правопорушенням у сфері підприємництва поряд зі своїми основними функціями.

2. Державні спеціалізовані комітети, департаменти, служби та інспекції, що створені безпосередньо для здійснення протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності:

- Державна фіскальна служба України;
- Державна фінансова інспекція України;
- Департамент захисту економіки Національної поліції України;
- Антимонопольний комітет України;
- Державна інспекція України із захисту прав споживачів;
- Фонд державного майна України;
- Державна казначейська служба України тощо.

3. Органи фінансово-кредитної системи:

- Національний банк України;
- комерційні банки.

¹ Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 436-IV : редакція від 17.06.2018.

4. Недержавні суб'єкти протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що деякі з перерахованих державних органів (адміністративні комісії, районні, районні у містах, міські чи міськрайонні суди, Національна поліція України, органи державного фінансового контролю, органи доходів і зборів тощо) можна виділити в особливу групу суб'єктів, які наділені адміністративно-юрисдикційними повноваженнями. Їх вичерпний перелік міститься в розділі III «Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення»¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зазначені суб'єкти мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, склади яких перераховані у главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» КУпАП, та уповноважені притягати винних осіб до адміністративної відповідальності.

Висновки

Більшість суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємницької діяльності є державними організаціями, а безпосередньо процес протидії реалізується шляхом здійснення переважною більшістю вказаних органів фінансово-економічного контролю за діяльністю учасників правовідносин у сфері підприємництва. Крім того, для більшості суб'єктів протидії правопорушенням у сфері підприємництва здійснення таких функцій є похідним завданням, поряд з основними повноваженнями, що прямо не пов'язані з дослідженою проблемою.

Список бібліографічних посилань: 1. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 204 с. 2. Проблеми протидії злочинності: підручник / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. М. Куц та ін. ; за ред. О. Г. Кальмана. Харків : Новасофт, 2010. 352 с. 3. Гамалій О. Л. Система суб'єктів адміністративно-правової протидії правопорушенням, учиненим іноземцями в Україні. *Право і Безпека – Pravo bezpeka*. 2012. № 5 (47). С. 68–72. 4. Криминология : учеб. / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. М. : Юристъ, 1997. 512 с. 5. Олішевський О. В. Православна Церква як суб'єкт протидії злочинності та профілактики злочинів. *Форум права – Forum prava*. 2011. № 3. С. 565–569. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_201_3_93.pdf (дата звернення: 12.09.2018). 6. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : моногр. Харьков : Основа, 2003. 338 с. 7. Гамалій О. Л. Мета, завдання та принципи протидії правопорушенням, вчиненим

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X : редакція від 27.09.2018.

іноземцями в Україні. *Форум права – Forum prava*. 2012. № 4. С. 183–188. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_30.pdf (дата звернення: 12.09.2018).

Надійшла до редколегії 01.10.2018

Васильев В. Н. Понятие и виды субъектов противодействия правонарушениям в предпринимательской сфере

Приведены теоретические подходы к определению понятия субъекта противодействия правонарушениям. Проанализировано определение субъекта противодействия правонарушениям в сфере предпринимательской деятельности, а также обозначены круг и система этих субъектов. В отдельную группу выделены субъекты противодействия правонарушениям в сфере предпринимательской деятельности, наделённые административно-юрисдикционными полномочиями.

Ключевые слова: субъект, правонарушение, предпринимательская деятельность, административно-юрисдикционные полномочия.

Vasyliiev V. M. The concept and types of subjects of countering offenses in the entrepreneurial sphere

Theoretical approaches to the definition of the notion of the subject of counteraction to offenses are described. For this purpose, the notion of the subject of management, the subject of policing was established. The notion of a subject of an offense in the sphere of entrepreneurship is defined: a system of state and non-state bodies, public organizations, social groups and citizens whose activities are focused on eliminating the causes and conditions that give rise to and provoke offenses in the sphere of economic commercial activity (entrepreneurship), preventing these offenses from different stages of incorrect behavior of participants of relations in the field of entrepreneurship, as well as bringing them to the legal first responsibility.

In addition, the above subjects were systematized in this study and their circle was determined. The main ones were highlighted: President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine; local governments; Ministry of Finance of Ukraine; Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine; State Fiscal Service and its structural units (except for customs control at the border); State Inspectorate of Ukraine; National Bank of Ukraine; revenue authorities and fees of Ukraine. A special group of subjects has been identified, those who have administrative and jurisdictional powers.

It has been concluded that most of the subjects of counteracting crimes in the field of entrepreneurial activity in Ukraine are state organizations, and the process of counteraction is directly implemented by carrying out the financial and economic control over the activity of participants of legal relations in the field of entrepreneurship by the overwhelming majority of the mentioned agencies. The implementation of such functions, for the majority of subjects of counteracting crimes in the field of entrepreneurship, is not the main, but the secondary task, along with the main powers that are not directly related to the considered problem.

Keywords: subject, offense, entrepreneurial activity, administrative powers.

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.122(477)“08/12”(092) DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.04>

Володимир Анатолійович Греченко,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРОМ П. П. ЦИТОВИЧЕМ (1843–1913) ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Проаналізовано творчий доробок професора Харківського, Київського, Одеського та Петербурзького університетів П. П. Цитовича стосовно деяких аспектів права Київської Русі. Основну увагу приділено його науковим поглядам щодо сімейно-шлюбних відносин і спадкового права в давньоруському законодавстві та порівнянню положень дослідження вченого з думками інших істориків права тих часів.

Ключові слова: історія права, П. П. Цитович, Київська Русь, Руська Правда, сімейно-шлюбні відносини, спадкове право.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Нинішній етап розвитку історії права характеризується підвищенням уваги до юридичної біографістики. Це дає змогу виокремити основні етапи її розвитку, показати внесок того чи іншого вченого у розробку її основних аспектів. Значна кількість учених університетів, що діяли на теренах України у ХІХ ст., спочатку приділяли головну увагу в своїх наукових розвідках праву доби Київської Русі. Одним із тих, хто займався цією проблематикою, був професор Петро Павлович Цитович, який працював у Харківському, Київському, Одеському та Петербурзькому університетах і висловив чимало непересічних та оригінальних ідей щодо деяких основних інститутів цивільного права давньоруської держави. Його міркування не втратили своєї актуальності і сьогодні, тому їх аналіз має не лише історичне, але й теоретичне значення та потребує поглибленого дослідження.

Стан дослідження проблеми

Нам не вдалося знайти жодної публікації, де б аналізувалися правові погляди П. П. Цитовича. Достатньо окреслюються лише

основні етапи його біографії й дається дуже загальна характеристика (буквально кілька речень) його робіт.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розгляд головних напрямів досліджень П. П. Цитовича в галузі цивільно-правових відносин доби Київської Русі. Ця мета конкретизується в таких *завданнях*:

- висвітлити міркування П. П. Цитовича щодо сутності сімейно-шлюбних відносин у вказаний період;
- дослідити його погляди щодо основних аспектів спадкового права доби Київської Русі.

Наукова новизна дослідження

Нами вперше досліджено основні аспекти наукових студій професора П. П. Цитовича у сфері цивільного права періоду давньоруської держави, виявлено, що першим джерелом його поглядів були русько-візантійські договори X ст.; здійснено компаративістський аналіз його поглядів із цих питань і думок його сучасників – учених інших університетів, проаналізовано думки П. П. Цитовича щодо заповідального спадкування в добу Давньої Русі.

Виклад основного матеріалу

Оскільки біографія П. П. Цитовича у цілому є відомою, нагадаємо лише її основні віхи. Петро Павлович Цитович народився 19 жовтня 1843 р. (за іншими даними, 1844 р.) в Чернігівській губернії. У 1866 р. він здобув юридичну освіту у Харківському університеті та з урахуванням його навчальних і наукових успіхів був запрошений на кафедру цивільного права як професорський стипендіат [1, с. 78]. У 1870 р. вчений захистив магістерську дисертацію на тему: «Вихідні моменти в історії руського права спадкування» [1, с. 91]. Ця робота [2] була надрукована за рішенням Ради Харківського університету за підписом тодішнього ректора В. Я. Кочетова [3]. Саме її ми надалі будемо неодноразово цитувати й аналізувати, оскільки хоча П. П. Цитович займався головним чином цивілістикою, саме ця його робота є суто історико-правовою. Професор Харківського університету А. М. Стоянов характеризував цю дисертацію на захисті так: «Завершеність обробки, внутрішня стрункість системи, велика кількість і визначеність юридичних ідей за вдалого застосування їх до окремих випадків, уміння володіти науковим методом, який зводить усі окремі випадки в одну мету й органічно прив'язує досить різноманітний, але ретельно перевірений матеріал до головного предмета» [4].

Згодом П. П. Цитовичу було надано закордонне наукове відрадження, що не завадило йому отримати в січні 1871 р. посаду штатного доцента кафедри цивільного права Харківського університету.

Зібраний за цей час матеріал дозволив йому написати та видати монографію «Гроші в галузі цивільного права», за якою він захистив докторську дисертацію (вже після повернення з-за кордону у квітні 1873 р.). За місяць (травень 1873 р.) П. П. Цитович перейшов до Новоросійського університету в Одесі, де спочатку був обраний доцентом, а в жовтні 1873 р. – екстраординарним професором кафедри цивільного права. На нього було покладено завдання викладати курс торговельного й вексельного права, але згодом, після обрання ординарним професором (січень 1874 р.), П. П. Цитович почав став читати курс цивільного права. Із 1880 р. він перебував на службі у Правлячому Сенаті [5, с. 243], у 1881–1883 рр. знову був у науковому відрядженні за кордоном (Німеччина), а в 1884 р. спочатку перейшов до Київського університету ординарним професором кафедри торговельного права, а згодом був переведений на кафедру цивільного права, де також читав лекції з торговельного права. У 1894 р., вчений був призначений членом ради міністра фінансів Російської імперії та переїхав до Санкт-Петербурга, але викладацької роботи не полишив і працював (із вересня 1890 р.) у Петербурзькому університеті на кафедрі торговельного права – спочатку завідувачем, а із серпня 1903 р. – заслуженим професором. У квітні 1911 р. у кар'єрі П. П. Цитовича стався новий поворот – він став сенатором. Тут він узяв участь у розробці Вексельного статуту та низки інших законопроектів. Слід відзначити, що характерними рисами всіх його основних праць було послідовне встановлення зв'язку юридичних норм із станом та особливостями торгового побуту, детальне знання останнього, особливо негативних його боків, стислі, точні й образні, хоча і досить складні для розуміння недосвідченого юриста характеристики цього побуту як у цілому, так і в окремих проявах, але водночас майже повна відсутність загальної та принципової оцінки явищ і різних напрямів у його розвитку. Соціально-політичні погляди П. П. Цитовича були досить консервативними, за що він неодноразово піддавався критиці у прогресивній пресі. Наприклад, заклик жінок до вищої освіти здавався йому лише заклик до розпусти [5, с. 243–244].

П. П. Цитович помер у м. Санкт-Петербург 1 листопада 1913 р. [6, с. 408–409] і був Похований на Нікольському кладовищі [7].

На початку своєї кар'єри вчений визначив, що головним у його дослідженнях було виявлення того, «на якому принципі було побудоване спадкування в найдавнішу епоху» [2, с. 7].

Для пошуку джерел дослідження спадкового права в Давній Русі він звернувся до договорів русичів із візантійцями у X ст. Проаналізувавши їх, вчений дійшов висновку, що ці договори власне для історії руського права спадкування не мають значення і за характером,

і через плутаність настанов, які в них містяться, які не визначають системи й порядку спадкування. За ними не можна вгадати, про яке майно дружини йдеться, а термін «ближники» не має конкретного визначення [2, с. 20–21].

Проте і в ті часи існувала, і сьогодні існує й інша точка зору. Як ми вже писали в одній зі своїх попередніх статей, цивільне право у вказаних договорах – це переважно спадкове право [8]. І. Д. Беляєв (1858 р.) бачив у договорах початок «суто руського закону про спадок», вважав, що він «співчуває руському юридичному погляду і багато в чому суттєво не погоджується із законодавствами германськими ...» [9]. Близьку позицію займав О. Б. Лакієр (1848 р.) [10]. Іншої думки дотримувався В. М. Нікольський (1859 р.), який підкреслював, що у розглядувані часи «ні у русів, ні в слов'ян спадкового права у тому вигляді, в якому припускає п. Беляєв, бути не могло і не було» [11, с. 219].

В. В. Сокольський (1870 р.) стверджував, що правило віддавання переваги спадкуванню за заповітом перед спадкуванням за законом існувало й активно застосовувалося ще у X ст. У разі, коли заповіт не знаходили, використовувалося спадкування за законом, і першими спадком мали отримувати «свої», а потім так звані «малі ближачки». Під «своїми» розумілися, очевидно, діти й усі родичі, низхідні за римським правом, або ті з них, що жили із спадкодавцем разом, нероздільно, «одним домом». На підставі цього вчений робить висновок, що стосовно «своїх» тоді спадку могло й не бути, оскільки все, чим володів один член сім'ї, належало й усій сім'ї [12, с. 17].

Дещо інший підхід використовував М. Ф. Владимирський-Буданов (1907 р.). Походження норм спадкового права він пояснював впливом варягів, які змусили слов'ян вступити у воєнні зіткнення із сусідніми державами, що «збурило колишній спокійний рівень звичаєвого права двояким чином: посилило різноманітність у розумінні юридичних норм і змусило узгодити свої вітчизняні норми з чужоземними. Звідси виникли перші прийомні законодавства: договори з іноземцями та рецепція норм іноземних законів [13, с. 89].

К. О. Неволін (1851 р.) пов'язував порядок спадкування із порядком дій месників за Руською Правдою [14, с. 294–295]. В. В. Сокольський, навпаки, вважав, що вірогідність гіпотези К. О. Неволіна нічим не підкріплена [12, с. 18].

А. Г. Станіславський (1855 р.) писав: «Осягаючи у зміст цих статей, ми переконуємося, що учасники договору мали на увазі всебічне забезпечення права власності й намагалися захистити його не лише від викрадення таємного та явного, але також від фальшивки й оми та навіть від випадкових нещасть» [15].

П. П. Цитович висловився і з приводу загальної характеристики майнових відносин доби Київської Русі. Він вважав, що земля в ту

епоху сама по собі не мала ще жодної цінності й отримували її лише як двір. Що стосується рухомості, то вона мала цінність, але її склали предмети, необхідні для землероба, головним чином домашня худоба. При цьому вчений відзначав, що слово «товар» і «дотепер» (XIX ст.) в Україні означав «домашня худоба» [2, с. 30–31].

Чимало уваги в роботі П. П. Цитовича приділено сімейно-шлюбним стосункам. У ті часи особисті стосунки подружжя могли ґрунтуватися або на рабстві однієї сторони (саме дружини), або на владі й підпорядкуванні, або, нарешті, на рівності. Учений вважав, що рівноправні стосунки чоловіка й жінки у сім'ї є можливим, якщо жінку добули не викраденням, не купівлею, а добровільним вступом у шлюб, як у стосунках рівного з рівним [2, с. 101].

На якій з цих підстав був побудований подружній союз на Русі в давні часи, дослідники з XIX ст. не досягли одностайності в поглядах: одні схилилися до визнання лише влади чоловіка, інші бачили в подружніх стосунках сліди рабства дружини. Істотною відмінністю для руського права було те, що рабство дружини зникло вже на початку історії, а влада чоловіка набула більш м'якого характеру, ніж у тогочасних інших культурних народів [13, с. 454]. Проте К. О. Неволін фактично спростовував цю думку, стверджуючи, що відповідальність чоловіка за вбивство своєї дружини в давні часи не могла бути значною, і, можливо, зовсім не існувала [14, с. 78–79].

Колеги П. П. Цитовича особливо ретельно вивчали спадкове право. Сам П. П. Цитович підкреслював, що інститут спадкування за Руською Правдою відрізняється найбільшою стійкістю, найбільшою непіддатливістю усіляким різким змінам з боку законодавчої влади [2, с. 27].

Як відомо, в Руській Правді розрізняються заповіт – «ряд» – і спадкування без заповіту, але за внутрішньою суттю між ними немає істотної відмінності. «Ряд», або, за термінологією договору Олега, «обрядження», є заповідальним розпорядженням. Однак сенс цього розпорядження полягає не у призначенні спадкоємця (на відміну від суті римського тестаменту), а лише в розподілі майна між готовими (законними) спадкоємцями [13, с. 485–486]. П. П. Цитович висловлював думку про те, що незалежно від того, чи був «ряд» чи ні, спадкоємці й у тому, і в іншому випадку будуть тими самими [2, с. 59].

П. П. Цитович вважав, що хоча в Руській Правді немає заповідального спадкування, але посіяно його зерна, подано такі його норми, з яких згодом виросте заповіт як інститут, що не має нічого спільного із сімейними стосунками та зв'язками, й такий, що тримається лише на суб'єктивному свавіллі [2, с. 73].

У роботі вченого висунуто, за його висловом, дві догми щодо спадкування: 1) спадкоємці – діти взагалі, але перевага віддається

чоловікам перед жінками; 2) із жінок за незаміжніми сестрами за наявності братів визнано право на частину спадку [2, с. 45]. В. М. Нікольський (1859 р.) вважав, що різниця між заміжними й незаміжніми дочками полягала головним чином у тому, що одні вибули, віддалилися від свого дому, рідної сім'ї, а інші ж поки що залишалися у будинку свого батька [11, с. 373].

М. Ф. Владимирський-Буданов розглядав це питання дещо ширше й багатоаспектніше, пов'язуючи все це також і з державною службою: «Нерухоме майно обтяжено службовими обов'язками стосовно державної влади; обов'язки ці (переважно військову службу) жінка особисто виконувати не може. Але в Руській Правді такого мотиву немає: майном, про яке вона взагалі говорить у статтях про спадок, є двір, статок і прибуток (рухомість). Тут має бути присутньою інша причина загальнішого характеру, і цією причиною є первісна сімейна основа права спадку: сім'ю продовжують сини, а не дочки; вийшовши заміж, дочка засновує іншу сім'ю» [13, с. 495].

На думку П. П. Цитовича, спадкування у смердів не є винятком, після смердів спадок тільки тоді йшов князеві, коли у тих узагалі не залишалось дітей – як чоловічої, так і жіночої статі [2, с. 37]. М. Ф. Владимирський-Буданов це заперечував, указуючи, що «якщо все це так, то тоді не було б сенсу окремо говорити про спадок смердів на протилежність боярському й людському». Що ж стосується бояр і боярської дружини, то висновок В. М. Нікольського слід визнати абсолютно хибним: в епоху третьої Руської Правди, тобто у XII–XIII ст., клас цей мав бути визнаний цілком вільним від особистої залежності від князя. Крім того, сама Руська Правда ясно вказує, що порядок спадкування, зображений у ст. 104, є порядком загальним, а не спеціальним, а стаття ця називається саме «... про боярський спадок і про людський», тобто про спадок «людей» – термін, під яким розуміються всі вільні громадяни. Таким чином, безсумнівно, що Руська Правда допускає спадкоємство винятково дітей, але не позбавляє його дочок у стані смердів [13, с. 491].

М. Ф. Рождественський знайшов у Руській Правді відмінність між законнародженими й незаконнародженими, стверджуючи, що спадок можуть отримати лише народжені в законному шлюбі [16]. П. П. Цитович заперечував це, вказуючи, що вперше такий розподіл було зроблено в Уложенні царя Олексія Михайловича, а Руська Правда розрізняє дітей від вільної жінки і дітей від рабині [2, с. 65]. Проте, як нам здається, М. Ф. Рождественський саме це і мав на увазі, ставлячи знак рівності між незаконнародженими й дітьми рабині.

У таких випадках звільненням надавався наділ, що полягав у рухомих речах. Таким був порядок спадкоємства низхідних по загальній нормі – саме порядок успадковування після батька.

П. П. Цитович писав, що від волі матері залежало, чи утримувати від розпаду колишню сім'ю, зв'язуючи її воєдино під своїм авторитетом [2, с. 109]. Те ж саме писав і К. О. Неволін, називаючи таке становище не юридичним, а природним [14, с. 88].

Висновки

Отже, П. П. Цитович був помітною постаттю в юридичній науці другої половини XIX ст. Він зробив істотний внесок у викладання правничих дисциплін у трьох університетах, що діяли на теренах України в ті часи. Його роботи у сфері спадкового права та сімейно-шлюбних відносин доби Київської Русі мають певне значення й сьогодні.

Список бібліографічних посилань: 1. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред. М. П. Чубинского и Д. И. Багаля. Харьков : Печат. дело, 1908. С. 78–91. 2. Цитович П. Исходные моменты в истории русского права наследования. Харьков : Унив. тип., 1870. 169 с. 3. Ректоры университета // Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина : сайт. URL: http://www.univer.kharkov.ua/ru/general/our_university/rectors (дата звернення: 10.10.2018). 4. Сливицкий В. Цитович, Петр Павлович // Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования / под ред. М. П. Чубинского и Д. И. Багаля. Харьков : Печат. дело, 1908. С. 199. 5. Цитович (Петр Павлович) // Энциклопедический словарь. Т. 38 : Пензенский комитет – Человек / под ред. проф. И. Е. Андреевского. СПб. : Тип. Брокгауза и Эфрона, 1903. С. 243–244. 6. Самойленко О. О., Усенко І. Б. Цитович Петро Павлович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2013. Т. 10. С. 408–409. 7. Цитович Петр Павлович // Википедия : свобод. энцикл. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Цитович,_Пётр_Павлович (дата звернення: 10.10.2018). 8. Бандурка О. М., Греченко В. А. Дослідження В. В. Сокольським міжнародних договорів Київської Русі X ст. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 5–12. 9. Беляев И. Д. О наследстве без завещания, по древним русским законам, до Уложения царя Алексея Михайловича. М. : Унив. тип., 1858. С. 8,19. 10. Лакиер А. Б. О вотчинах и поместьях. СПб. : Тип. кн. магазина И. Крашенинникова, 1848. С. 156. 11. Никольский В. О началах наследования в древнейшем русском праве. Историческое рассуждение. М. : Унив. тип., 1859. 412 с. 12. Сокольский В. В. О договорах русских с греками (пробная лекция, читанная в Университете св. Владимира для получения звания приват-доцента кандидата Сокольским). *Университетские известия*. 1870. № 1. 29 с. 13. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Изд. 5-е. Киев : Лито-типография Товарищества И. Н. Кушнерев и Ко., 1907. 714 с. 14. Неволин К. История российских гражданских

законов. Т. 3. СПб. : Тип. Император. Акад. Наук, 1851. 520 с. **15.** Станиславский А. Исследование о начале имущественных отношений в древнейших памятниках русского законодательства. Казань : Изд-во книгопродавца Ивана Дубровина, 1855. С. 4. **16.** Рождественский Н. Историческое изложение русского законодательства о наследстве. СПб. : Тип. Н. Греча, 1839. С. 12, 34–35.

Надійшла до редколегії 16.10.2018

Греченко В. А. Исследование профессором П. П. Цитовичем (1843–1913) гражданско-правовых отношений периода Киевской Руси

Проанализирована творческая наработка профессора Харьковского, Киевского, Одесского и Петербургского университетов П. П. Цитовича по поводу некоторых аспектов права Киевской Руси. Основное внимание уделено его научным взглядам касательно семейно-брачных отношений и наследственного права в древнерусском законодательстве и сравнению положений исследования учёного с мнениями других историков права того времени.

Ключевые слова: история права, П. П. Цитович, Киевская Русь, Русская Правда, семейно-брачные отношения, наследственное право.

Grechenko V. A. Research of civil and legal relations of Kievan Rus period made by professor P. P. Tsitovich (1843-1913)

The subject matter of the research is the creative work of the professor of Kharkiv, Kyiv, Odesa and St. Petersburg Universities P. P. Tsitovich related to some aspects of the law of Kievan Rus. The novelty of the work is the fact that this problem in the historical and legal literature has not been studied yet. For the first time, the author of the article has studied the main aspects of scientific research accomplished by professor P. P. Tsitovich in the field of civil law of the period of the Old Russian State. The author of this research has used historical, formal and logical methods.

It has been discovered that the first sources were Russo-Byzantine treaties of the X century, which were the beginning of his research; the author of the article has accomplished a comparative analysis of his points of view on these issues as well as the opinions of his contemporaries – scholars from other Universities; has analyzed his thoughts about testamentary heritage in the Ancient Russia era.

It has been also established that P. P. Tsitovich concluded that the treaties between Rus and Byzantine Empire of the X century are irrelevant for the history of Russian succession law both in nature and through the confusion of the resolutions contained there. He believed that they did not determine the system and procedure of inheritance. This point of view did not coincide with the opinion of most law historians of that time.

P. P. Tsitovich also expressed his opinion about the general characteristics of the property relations of the Kievan Rus era. He believed that the land itself did not have any value in that era and it was only received as a household.

P. P. Tsitovich also expressed his opinion that the equal relations between men and women in the family are possible, in case if a woman was not stolen and was not purchased, but voluntary got married like in the equal to equal relationships.

The scholar's work put forward two dogmas related to inheritance: 1) heirs – are children in general, but the preference is given to men over women; 2) unmarried women have the right to a part of the inheritance if there are brothers.

The works of P. P. Tsitovich in the sphere of succession law and marital relations of the Kievan Rus era have a certain significance at the present time.

Keywords: history of law, P. P. Tsitovich, Kievan Rus, Russkaia Pravda, marital and marital relationships, succession law.

Юрій Іванович Чалий,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3641-0760>,
e-mail: ychalyub6@gmail.com*

ОСВІТНЯ ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Розглянуто особливості освітньої послуги як об'єкта цивільних прав. Зазначено, що власне освітньою послугою слід розцінювати правову поведінку виконавця цієї послуги, спрямовану на формування певних соціальних якостей у суб'єкта навчально-виховного впливу.

Ключові слова: освітня послуга, об'єкт права, зобов'язання з надання освітніх послуг.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Необхідність визначення понятійних ознак освітньої послуги як об'єкта цивільних прав викликано практичними потребами встановлення критеріїв оцінки належності поведінки виконавців подібних послуг (послугонадавачів). Освітні послуги є різновидом тих послуг, за якими дії послугонадавачів не можуть завершуватися досягненням певного оречевленого чи іншого результату, що змушує піддавати юридичному оцінюванню їх зобов'язану поведінку як таку¹. Власне проблемою є та обставина, що ні чинне законодавство, ні правова доктрина не описують юридичні параметри освітніх послуг. Так, у загальних положеннях про послуги (глава 63 ЦК України) можна зустріти лише вказівки на те, що виконавець послуги зобов'язується за завданням замовника надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (ч. 1 ст. 901 ЦК України), й те, що виконавець повинен надати послугу особисто (ч. 1 ст. 902 ЦК

¹ Дослідники цивільно-правових проблем надання послуг поділяють послуги на ті, що: 1) завершуються певним неоречевленим результатом (ефектом), наприклад перевезення; 2) не передбачають виникнення будь-якого результату (ефекту). Критерієм оцінки належності виконання послугонадавачами своїх обов'язків за першою групою послуг виступає результативність дій таких виконавців, тоді як за другою оцінюванню доводиться піддавати саму поведінку виконавців. Освітні послуги є послугами «без ефекту».

Україні). Вочевидь, наведених вище приписів замало, щоб оцінити змістовну поведінку виконавця освітньої послуги.

Такий само висновок доводиться робити, виходячи з аналізу спеціальних нормативних вимог, тобто положень освітнього законодавства. Освітня послуга – за редакцією п. 18 ст. 1 Закону України «Про освіту»¹ – це «комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання». Таке формулювання поняття освітньої послуги також не окреслює її змістовної характеристики, що дозволяє говорити про невирішеність зазначеної проблеми на законодавчому рівні².

Стан дослідження проблеми

Цивільно-правові проблеми регулювання освітніх відносин розроблялися в Україні за різними напрямками. Якщо розглядати такі дослідження у хронологічному порядку, то однією з перших була дисертація В. В. Астахова, який розробив питання правосуб'єктності вищих навчальних закладів, заснованих на недержавній формі власності [1]³. Наступною є дисертація К. А. Карчевського, де досліджувалися платні послуги вищих закладів освіти системи МВС України [2]. Найбільш предметно освітні послуги вищих навчальних закладів (не лише тих, що підпорядковуються МВС, тобто вищих навчальних закладів узагалі) розглянуто в дисертації С. А. Загороднього [3]. Участь вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах досліджено в кандидатській дисертації М. П. Баб'юк [4]. Зрештою, слід назвати дисертаційне дослідження докторського рівня, виконане Н. О. Давидовою. Використовуючи компаративістський метод як основний прийом наукової розвідки ця авторка вирішує проблеми цивільно-правового регулювання освітньої сфери щодо досить широкого кола питань [5].

Аналіз змісту вищезгаданих робіт указує на те, що їх автори не ставили перед собою мету визначення властивостей освітньої послуги саме як різновиду об'єктів цивільних прав. Це пояснюється

¹ Про освіту : закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

² Описування освітньої послуги «нецивілістичною» мовою, напевне, не є недовіком цитованого закону, оскільки цей нормативно-правовий акт спрямовано на загально-правове впорядкування освітньої сфери.

³ Освітня сфера в Україні постійно піддається реформаціям, що призводить до несталості законодавчої термінології. Це стосується, зокрема, термінологічного позначення *закладів вищої освіти* (сучасна назва), які раніше йменувалися то «*вищими закладами освіти*», то «*вищими навчальними закладами*». В описі в цій статті дослідницьких робіт попередників використовуються ті назви закладів вищої освіти, що існували в законодавстві на час виконання згаданих робіт.

специфічним напрямком таких досліджень. Втім, слід відзначити, що в роботах К. А. Карчевського та С. А. Загороднього окремі елементи освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти, описано досить ґрунтовно. Освітні ж послуги, що надаються іншими суб'єктами (не тільки закладами вищої освіти), цими авторами не аналізувалися. Існуючий стан дослідження проблеми, що є предметом розгляду цієї статті, дозволяє звернутися до її вирішення ще раз.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення ознак освітньої послуги як об'єкта цивільних прав. При цьому слід обумовити, що тут здійснюється спроба подати найбільш універсальне поняття освітньої послуги як об'єкта цивільних прав, без огляду на те, ким така послуга надається: закладом освіти чи фізичною особою.

Для досягнення сформульованої мети спершу необхідно відповісти на питання про те, що взагалі слід вважати об'єктом цивільних прав, оскільки в науці цивільного права з цього приводу не вироблено єдиної позиції. Попереднє вирішення такого *завдання* дозволить послідовно вибудувати алгоритм описування сутнісних ознак освітньої послуги як різновиду об'єктів цивільних прав.

Наукова новизна дослідження

Новина дослідження має відносний характер і полягає у подальшому розвитку ознак освітньої послуги як об'єкта цивільного права. На відміну від існуючої панівної позиції, за якою об'єктом права є певне благо, ми робимо висновок, що таким об'єктом слід вважати юридичну поведінку учасників правовідносин. У досліджуваних правовідносинах згаданим об'єктом є предметна поведінка виконавця освітньої послуги, що має правову форму виконання боржником свого обов'язку в зобов'язанні.

Виклад основного матеріалу

У цивілістичній доктрині, як згадувалося вище, спостерігається розмаїття точок зору щодо змістовного розуміння терміна «об'єкт права». Одні автори вважають, що під ним слід розуміти *матеріальні та нематеріальні блага*, з приводу яких виникають правовідносини, інші – *суб'єктивні права та обов'язки*. Існують прихильники позиції, які називають об'єктом права саму *предметну поведінку* учасників правовідносин. На певну відокремленість претендує точка зору, за якою об'єкт права розуміється як *правовий режим*. Усі згадані наукові позиції добре описано в літературних джерелах, а тому немає потреби детально зупинятись на них у цій статті¹.

¹ Із цього приводу можна рекомендувати монографічну роботу «Харківська цивілістична школа: об'єкти матеріальних прав» («Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав») [6].

Спiр про визначення змiсту поняття «об'єкт права» мав шанс припинитися через закрiплення свого часу в ЦК України роздiлу III «Об'єкти цивiльних прав» (ст. 177–201). Разом з тим позицiя законодавця, за нашим переконанням, не вирiшує зазначену проблему, а лише фiксує стан її невирiшеностi. Так, у ст. 177 ЦК України видами об'єктiв цивiльних прав називаються речi, серед iншого грошi та цiннi папери, iнше майно, майновi права, результати робiт, послуги, результати iнтелектуальної та творчої дiяльностi, iнформацiя, а також iншi матерiальнi й нематерiальнi блага. Виходячи з специфiки формулювання вищевказаної норми, деяка частина вiтчизняних дослiдникiв робить висновок про те, що законодавець тим самим пiдтримав наукову позицiю, за якою об'єктами цивiльних прав визнаються певнi блага, адже наприкинцi речення ч. 1 ст. 177 ЦК України, наголошують цi дослiдники, законодавець об'єктами прав узагальнено називає «матерiальнi i нематерiальнi блага».

Вважаємо, що для такого висновку немає пiдстав, оскiльки в цитованiй нормi, крiм благ, перелiчуються такi об'єкти, як поведiнка суб'єктiв правовiдносин (послуги), самi суб'єктивнi права та обов'язки. (Хоча про обов'язки безпосередньо в ст. 177 ЦК України i не йдеться, втiм вони згадуються далi – пiд час розкриття змiсту термiна «майно» (ст. 190 ЦК України). Таким чином, законодавець зайняв у цiй суперечцi не одну з згаданих позицiй, а всi їх змiшав i тим самим створив пiдґрунтя для нових дискусiй.

Точка зору про те, що об'єктом цивiльних прав є матерiальнi чи нематерiальнi блага, на наш погляд, має бути пiддана критицi як найменш коректна. Дiйсно, першопричиною вступу суб'єктiв у соцiальнi зв'язки є їх бажання отримати задоволення вiд здобуття та подальшого споживання певних благ. Але для доступу до тих чи iнших благ вказанi суб'єкти змушенi вступати не просто в соцiальнi зв'язки, а саме в правовiдносини. Центром iнтересу учасникiв правовiдносин (!) виступає вже не благо, бо воно залишилося бути об'єктом фактичного зв'язку, а визначена змiстом суб'єктивних прав та суб'єктивних обов'язкiв поведiнка цих учасникiв.

Для iлюстрацiї зазначеної позицiї звернемося до прикладiв прояву об'єктiв у двох вiдомих груп цивiльних прав. Абсолютнi суб'єктивнi права є правами «на свою поведiнку», де носiї прав досягають iнтересу щодо матерiальних (речових) чи нематерiальних (особистих немайнових) благ, здiйснюючи власнi акти поведiнки. Суб'єктивнi обов'язки тих, хто протистоїть носiям абсолютних прав, тут полягають у пасивнiй поведiнцi, оскiльки змiстом таких обов'язкiв є нестворення перешкод для реалiзацiї управоможеним суб'єктам (носiям абсолютних прав) своїх можливостей. Отже, об'єктом таких прав є певнi можливостi щодо самостiйного здiйснення актiв

поведінки стосовно речей чи нематеріальних благ. Блага (матеріальні, або ж нематеріальні) виступають тут мотивом вступу в правовідносини, але не об'єктом прав.

У свою чергу, відносні суб'єктивні права, зокрема зобов'язального походження, своїм змістом вбачають переважно активну поведінку контр-учасників правовідносин, тобто зобов'язаних сторін (боржників). Беручи до уваги цю обставину, цей вид суб'єктивних прав називають правами «на чужу поведінку». Їх змістом є вимога управоможеної сторони (кредитора), звернена до зобов'язаної сторони (боржника), про дотримання останнім певного варіанта поведінки. Таким чином, об'єктом прав, як і об'єктом правовідносин, для цієї групи прав слід визнавати певну юридичну поведінку учасників правовідносин, а не ті блага, що в результаті здійснення згаданої поведінки стають доступними для споживання суб'єктами.

Право як регулятор соціальних відносин здатне впливати *лише на вольову поведінку учасників цих зв'язків, а не на блага* безпосередньо. Блага не спроможні сприймати правові вимоги законодавчих актів чи договорів. Із цього необхідно й робити висновок про те, що об'єктом цивільних прав є певна юридична поведінка учасників правовідносин, а не матеріальні чи нематеріальні блага. Таке розуміння об'єкта цивільних прав слід розповсюдити й на змістовну характеристику освітніх послуг.

Родове поняття послуги наводиться, як відомо, у ч. 1 ст. 901 ЦК України, де нею називаються дія або здійснювана виконавцем діяльність, позитивний ефект яких (дії чи діяльності) споживається споживачем за ходом вчинюваної виконавцем зобов'язаної поведінки. Зазначені номінальні ознаки послуг узагалі мають бути поширені й на освітні послуги, сутністю яких також слід назвати *поведінку*, здійснювану виконавцем. Тобто предметна поведінка виконавця і є освітньою послугою. Щоб вона набувала вигляду об'єкта цивільного права, слід зробити наголос на тому, що вона здійснюється як реакція на висунуту замовником освітньої послуги правову вимогу про вчинення відповідних змістовних дій¹. Зазначена поведінка виконавця є не фактичною, а здійснюється ним у межах цивільно-правової

¹ Зміст і послідовність дій виконавця освітньої послуги визначаються не замовником послуги, а нормативними вимогами стандартів освіти та освітніх програм. Своєрідним винятком і з цього можна назвати вибіркові компоненти освітніх програм, де замовники освітніх послуг можуть обирати ті чи інші навчальні дисципліни. Втім, зміст таких обраних дисциплін визначається також виконавцями, оскільки саме вони є спеціалістами в освітній діяльності.

Не будуть винятком зі сказаного й випадки надання «неформальних» освітніх послуг, тобто тих, що надаються виконавцями – фізичними особами (не закладами освіти) – приватними тренерами, вихователями, репетиторами тощо. Технологія

форми договірною зобов'язання та набуває правового змісту, а саме – виконання боржником свого обов'язку. Саме ця правова обставина перетворює фактичні дії виконавця на об'єкт суб'єктивного цивільного права.

Закон України «Про освіту», зокрема преамбула до нього, називає метою освіти всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, здатних робити свідомий суспільний вибір та спрямовувати свою діяльність на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого та культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Цивільне право не може ставити перед собою мету досягнення подібних соціальних результатів мегамасштабу, оскільки його інструментарій розраховано на вплив на вольову поведінку окремих суб'єктів. Тож, поведінка цих суб'єктів, як і її наслідки, також мають описуватися на локальному рівні.

Для визначення ознак освітньої послуги необхідно відповісти на два запитання: 1) у чому предметно полягають (повинні полягати) зобов'язані дії виконавця освітньої послуги; 2) чи можна у цивільно-правовому розумінні назвати освітню послугу належно наданою, якщо її результативність є незначною або взагалі наближається до нуля, тобто зміна ментального образу суб'єкта навчання є незначною або вкрай незадовільною.

Щодо відповіді на перше запитання відзначимо таке. Поведінка будь-яких виконавців освітніх послуг являє собою складний процес, протягом якого передбачаються позитивні зміни соціальних якостей людини як «об'єкта» освітнього впливу: формуються окремі знання, вміння або навіть *компетентності*, під якими п. 15 ст. 1 Закону України «Про освіту» розуміє динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно

та зміст таких послуг також визначатимуться виконавцями, адже замовники не є фахівцями в цій галузі діяльності, що, власне, і мотивує їх вступати в ті чи інші види правовідносин з надання освітніх послуг.

Разом із тим, вищезазначене не може нівелювати ту обставину, що правовим імпульсом до здійснення виконавцями описуваних у статті предметних дій є саме звернена до них вимога замовників освітніх послуг.

соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Виходячи з цього, поведінка виконавців завжди матиме характер операцій чи навіть діяльності. Надання освітньої послуги шляхом вчинення одноактної дії є принципово неможливим.

«Діяльністю» слід позначати, на наш погляд, функціонування закладів освіти. Надання освітніх послуг подібними виконавцями реалізується через організацію постійно діючих структурних підрозділів, мета функціонування яких полягає у довготривалому формуванні в осіб, які навчаються (виховуються), указаних вище соціальних якостей. Надання ж освітніх послуг фізичними особами від свого імені (без створення юридичної особи – закладу освіти) переважно матиме характер операцій, тобто низки цілеспрямованих взаємопов'язаних актів поведінки, хоча при цьому не виключається можливість прояву в їх поведінці також ознак діяльності.

Предметну поведінку виконавців освітніх послуг п. 21 ст. 1 Закону України «Про освіту» називає «педагогічною діяльністю». Її зміст цей закон вбачає в інтелектуальній, творчій діяльності педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямованій на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Для розвитку легального поняття педагогічної діяльності додамо, що згадана інтелектуальна діяльність – це не проста діяльність зі збирання та подальшого передання певних інформативних даних одними суб'єктами іншим. Такий процес має більш складний характер, однією з його основних цінностей є «живе» спілкування безпосередніх виконавців освітньої послуги в особі вихователів, вчителів, викладачів, тренерів, репетиторів тощо та суб'єктів навчання, протягом якого не лише відбувається передання інформації, але й здійснюється контроль ефективності її сприйняття та засвоєння суб'єктами навчання, формується вміння самостійно здобувати необхідні інформативні дані та критично їх аналізувати, демонструються переваги, так би мовити, правильного життєвого вибору. Найважливішим результатом освітнього впливу, якщо сформулювати найбільш загально, є здобуття суб'єктом навчання досвіду попередніх поколінь та отримання ним необхідного соціального інструментарію для творіння власної історії життя. Такі якості людини Закон України «Про освіту» термінологічно позначає як «компетентність» (це поняття розкривалося вище).

Тож, чи є вказані якості особи тим результатом, за досягнення якого виконавець освітньої послуги є юридично відповідальним? Ми виходимо з тієї позиції, що освітні послуги є різновидом послуг

із докладанням максимальних зусиль¹. Прямо пов'язувати ефективність навчання (належність виконання своїх обов'язків виконавцем) з успішністю засвоєння учбового матеріалу особами, які навчаються, принципово не можна, бо така ефективність великою мірою залежить від інтелектуальних здібностей останніх, їх мотивації до навчання та інших факторів, які відносно поведінки виконавців освітніх послуг мають зовнішній характер. Тому від виконавця освітньої послуги справедливо вимагати лише докладання максимальних зусиль, щоб особи, які навчаються, повною мірою реалізували свої можливості щодо здобуття освіти.

Водночас постає питання про те, що має бути орієнтиром, на який виконавець спрямовував би свої зусилля. Переважна більшість дослідників цивільно-правових проблем освіти зазначає, що ним виступають положення законодавства про освіту, державні й галузеві стандарти та стандарти вищої освіти навчальних закладів. Ці норми встановлюють мінімальні вимоги до освітньої діяльності навчальних закладів, на які останні й повинні орієнтуватись. Водночас зазначені вимоги покликані гарантувати замовникові відносно якості надання освітніх послуг.

Заклади освіти не просто сліпо відтворюють вимоги стандартів, а мають можливість у межах закріпленої державою структури та форми навчання самостійно визначати зміст своєї діяльності. Зокрема, такі можливості надаються самими стандартами вищої освіти, де містяться варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійних програм підготовки, засобів діагностики якості вищої освіти тощо.

Попри надану законодавством академічну свободу профільна діяльність закладів освіти піддається досить жорсткому нагляду, який здійснюється спеціалізованими державними органами та громадськими інституціями. Отже, ще однією ознакою освітніх послуг є наявність публічного контролю за їх наданням. Указана ознака не впливає зі змісту освітніх послуг як таких, тобто не є їх внутрішньою властивістю, разом із тим вона визначає специфіку правового режиму надання цих послуг, якщо описувати його у загальному вигляді, не обмежуючись лише проявом норм приватного права.

Публічний контроль освітньої діяльності реалізується шляхом здійснення стандартизації та ліцензування освітньої діяльності,

¹ Д. І. Степанов пропонує поділяти послуги на два види: 1) послуги, що завершуються певним неоречевленим результатом (ефектом), який гарантується виконавцем; 2) послуги, де від виконавця вимагається лише докладання максимальних зусиль, але результат (ефект) не може гарантуватися [6, с. 219, 282].

акредитації освітніх програм, інституційної акредитації, громадської акредитації закладів освіти, зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, інституційного аудиту, моніторингу якості освіти, атестації педагогічних працівників, сертифікації педагогічних працівників, громадського нагляду та інших інструментів, процедур і заходів, визначених законодавством (ч. 4 ст. 41 Закону України «Про освіту»).

Повертаючись до цивільно-правової характеристики освітньої діяльності закладів освіти та інших осіб, які провадять цю діяльність, слід відзначити, що їхня поведінка є елементом майнових відносин. Будь-яка послуга, серед іншого й освітня, має вигляд товару, який обмінюється на інше майно, тобто на гроші. Замовники освітньої послуги – фізичні або юридичні особи, держава чи інші суб'єкти – за факт надання такої послуги сплачують визначену договором плату, а отже, ці відносини є майновими. Указана обставина підтверджує відповідність цивільно-правового режиму потребам упорядкування відносин зі здобуття освіти за ознакою предмета правового регулювання.

Як цивільно-правові слід кваліфікувати ці відносини й за ознакою методу правового впорядкування, оскільки учасники досліджуваного соціального зв'язку діють у ньому як юридично автономні суб'єкти, як незалежні один від одного агенти товарного обміну. Щоправда, основний соціальний мотив участі в цих відносинах, принаймні для одного з учасників (замовника освіти, особи, яка безпосередньо отримує освітню послугу), полягає не в обміні майна, а в отримання іншого ефекту. У результаті описаної товарообмінної операції у суб'єкта, який безпосередньо споживає освітню послугу, формуються персональні якості, що кваліфікуються цивільним правом як особисті немайнові блага¹.

Висновки

Правовою формою розглядуваного у статті зв'язку є договірне зобов'язання з надання послуги. При цьому об'єктом таких зобов'язальних правовідносин є вимога замовника освітньої послуги щодо вчинення виконавцем відповідних предметних дій і подальша позитивна реакція останнього щодо виконання свого обов'язку. Таким чином, об'єкт розглядуваних правовідносин та об'єкт

¹ Ще раз підкреслимо, що результативність освітнього впливу залежить не лише від поведінки виконавців освітніх послуг, але й від спроможності суб'єктів навчання адекватно та повно сприймати відповідний навчальний матеріал, їх бажання опанувати знаннями та реалізувати їх у професійній чи іншій діяльності. На виконавців освітніх послуг можна покласти правовий обов'язок лише з максимального докладання зусиль під час надання таких послуг, про це йшлося вище.

суб'єктивного права замовника освітньої послуги за своїм обсягом збігаються.

Освітня послуга отримує зовнішній прояв за умови здійснення активної поведінки виконавцем цієї поведінки. Предметна поведінка закладу освіти чи іншої особи з навчання та/або виховання і є власне освітньою послугою. Отже, розуміння освітньої послуги, як і послуг взагалі, є тісно пов'язаним з персонами виконавців, а точніше з їх здатністю вчиняти акти поведінки певної змістовної наповненості. Не випадково у загальних нормах про послуги закріплено правило про те, що виконавець повинен надати послугу особисто (ч. 1 ст. 902 ЦК України). Професійна кваліфікація педагогічного складу закладу освіти або фізичної особи, яка надає освітню послугу від свого імені, визначає якість надання цих послуг. Саме на професійну репутацію орієнтуються замовники освітніх послуг, обираючи заклад освіти чи іншого виконавця. Належа кваліфікація виконавця освітньої послуги покликана гарантувати замовникові очікувані ним споживчі властивості такої послуги, тобто її якість.

Поведінка виконавців освітніх послуг являє собою низку взаємопов'язаних та цілеспрямованих актів поведінки (операцію), а коли такі оперативні дії здійснюються протягом тривалого періоду в часі, то вони набувають характеру діяльності. Мета вказаної поведінки полягає у формуванні в суб'єкта навчання (виховання) нових соціальних якостей, що будуть використовуватися ним у повсякденному житті чи професійній діяльності. Разом із тим, на виконавців освітніх послуг не може покладатися цивільно-правовий обов'язок з гарантування результативності навчання, оскільки досягнення такого ефекту залежить серед іншого й від інтелектуальних здібностей суб'єкта навчання та інших чинників.

Список бібліографічних посилань: 1. Астахов В. В. Правовое регулирование функционирования в Украине высших учебных заведений, основанных на негосударственной форме собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харьков, 1999. 185 с. 2. Карчевский К. А. Платные образовательные услуги высших заведений образования МВД Украины: гражданско-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харьков, 2001. 193 с. 3. Загородній С. А. Договір про професійну підготовку у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2007. 190 с. 4. Баб'юк М. П. Вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2017. 17 с. 5. Давидова Н. О. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин у сфері освіти в Україні і США : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 33 с. 6. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : моногр. / И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печень и др. ; под общ. ред.

И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2015. 720 с. 7. Степанов Д. И. Услуги как объект гражданских прав. М. : Статут, 2005. 349 с.

Надійшла до редколегії 19.10.2018

Чалый Ю. И. Образовательная услуга как объект гражданских прав

Рассмотрены особенности образовательной услуги как объекта гражданских прав. Указано, что собственно образовательной услугой необходимо расценивать правовое поведение исполнителя данной услуги, направленное на формирование у субъекта учебно-воспитательного воздействия определённых социальных качеств.

Ключевые слова: образовательная услуга, объект права, обязательство о предоставлении образовательных услуг.

Chalyi Yu. I. Educational service as an object of civil rights

The author has studied the features of educational service as an object of civil rights.

It has been noted that social benefits should not be understood as the object of civil rights, as some researchers insist on, the object of civil rights must be perceived as a legal behavior of the participants in legal relations. The main argument in favor of such a conclusion is the indication that the right as a regulator of public relations can affect only the volitional conduct of the participants, but not directly the benefits. The benefits are not capable of perceiving the legal requirements of legislative acts or contracts. Consequently, the educational service should be regarded as the legal behavior of the provider of this service, aimed at forming certain social qualities of the subject of educational influence.

Behavior of educational services' providers is a series of interrelated and purposeful acts of conduct (operation), and when such operational actions are carried out over a long period of time, they become the nature of activity.

The legal form of providing educational services is a contractual obligation. The object of such binding legal relations is the requirement of the customer of the educational service in relation to the execution of the relevant subject actions by the provider and the subsequent positive reaction of the latter to the fulfillment of his duty. The object of the considered legal relations and the object of the subjective right of the customer of the educational service, according to the author of the article, coincide in their volume.

It has been emphasized that the providers of educational services cannot have civil and legal obligation to guarantee the effectiveness of training, since the achievement of such an effect depends on the intellectual capacity of the subject of training and other factors. The eligibility criteria for the performance of educational services are regulatory requirements that determine the content of a particular level of education, the volume and sequence of teaching disciplines, etc. Based on this, one of the features of educational services is the implementation of public control over the compliance of the substantive conduct of the providers of such services with the requirements of the law.

Keywords: educational service, object of law, obligations on providing educational services.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 331.108.2

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2018.2.06>

Вадим Анатолійович Коршенко,

кандидат юридичних наук,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

науково-дослідна лабораторія захисту інформації та кібербезпеки;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9824-7102>,

e-mail: vkorshenko@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМНОГО КОМПЛЕКСУ «СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ України» в діяльність Національної поліції України

Питання кадрового забезпечення й управління персоналом Національної поліції України завжди були актуальними у правовій науці. Запропоновано ефективний спосіб їх вирішення шляхом застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій на прикладі конкретного програмного продукту. Розглянуто поточний стан і перспективи впровадження програмного комплексу «Система управління персоналом Національної поліції України» в діяльність Національної поліції України.

Ключові слова: управління персоналом, кадрове забезпечення, інформаційні системи, автоматизація, Національна поліція України.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Ефективне вирішення проблем кадрового забезпечення й управління персоналом є одним із головних завдань будь-якої організації, установи чи підприємства незалежно від форми власності. Національна поліція України як центральний орган виконавчої влади не є винятком. Навпаки, її реформа, що почалась у 2015 році та досі триває, вимагає особливо ефективних підходів до планування й організації кадрового забезпечення, які повинні розпочинатися з моменту прийняття на службу. Процедура відбору кандидатів і безпосередньо проходження встановлених етапів конкурсів на вакантні посади у підрозділах Національної поліції України повинна бути чіткою та прозорою, зручною для кандидатів і працівників відповідних підрозділів кадрового забезпечення в територіальних органах та службах і виключати корупційну складову. Кадрове планування також має велике значення для вирішення завдань кадрового забезпечення, адже для досягнення поставлених цілей дуже важливо

мати в потрібний час, у потрібному місці й у потрібній кількості персонал із відповідною кваліфікацією. Саме завдяки правильному й обміркованому кадровому плануванню стають можливими визначення загальної та додаткової потреби в персоналі, розрахунок його професійно-кваліфікаційної структури, пропорційного й динамічного розвитку та контролю за його ефективним використанням. Недосконале планування може призвести до втрати цінних кадрових ресурсів. Не слід оминати увагою те, що кадрова робота – це сукупність технологій, способів і механізмів її реалізації [1]. Недостатня автоматизація способів та механізмів і використання несучасних технологій негативно впливають на стан кадрового забезпечення й управління персоналом у цілому. Новітні алгоритми роботи можуть бути успішно застосовані в діяльності Національної поліції України, однак для їх використання, перш за все, необхідно змінити філософію роботи правоохоронців та заохочувати застосування ними новітніх технологій [2].

Стан дослідження проблеми

Питання кадрового забезпечення й управління персоналом завжди були актуальними у правовій науці. Зокрема, йому присвячено дослідження таких українських і зарубіжних учених, як О. М. Бандурка, І. В. Клименко, О. В. Джафарова, Н. П. Матюхіна, Т. Є. Кагановська, І. В. Діденко, Є. В. Зозуля, С. Я. Коненко, М. М. Тищенко, В. С. Венедіктов, А. А. Манжула, Д. М. Бахрах та багато інших. Однак головна увага в монографіях, науково-практичних виданнях і наукових статтях приділялася, як правило, характеристиці адміністративних і трудових відносин, які виникають під час проходження державної служби, та безпосередньо проблематиці кадрового забезпечення окремих сфер державного управління або відповідних державних органів, тоді як питання інформатизації й автоматизації кадрового забезпечення та управління персоналом або не розглядаються взагалі, або їм приділяється дуже мало уваги.

Мета і завдання дослідження

У сучасних умовах глобальної інформатизації досягнути успіху у вирішенні завдань кадрового забезпечення й управління персоналом без застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій практично неможливо, тому інформатизація процесів є одним із пріоритетних напрямів реформування управління персоналом та організації діяльності Національної поліції України. Одним з основних напрямів кадрового забезпечення є вдосконалення управління кадровими процесами [2].

Тренд розвитку телекомунікаційних технологій у сфері кадрового забезпечення, управління персоналом та управління кадровими

процесами неухильно рухається в бік використання електронних систем і програмних комплексів, побудованих за WEB-технологіями, адже системи, побудовані за WEB-технологіями, є більш універсальними і практичними для кінцевого користувача, полегшують організацію обробки та зберігання даних, значно прискорюють обмін даними, не потребують синхронізації тощо. Упровадження новітніх електронних систем та програмних комплексів у процеси кадрового забезпечення й управління персоналом, а саме відбору, навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, оцінювання їх діяльності, планування служби та кар'єри тощо, надають нові можливості особам, які проходять службу або вступають до Національної поліції України чи навчаються у відомчих закладах вищої освіти, а також зручні управлінські та контролюючі інструменти керівникам всіх рівнів, працівникам кадрового апарату й та підрозділів організації відбору та проведення атестації поліцейських територіальних (міжрегіональних) органів поліції.

Для досягнення поставлених цілей згідно із замовленням Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України науково-дослідною лабораторією захисту інформації та кібербезпеки факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ спільно з Департаментом кадрового забезпечення Національної поліції України та Департаментом інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України розробляється програмний комплекс «Система управління персоналом Національної поліції України».

Наукова новизна дослідження

Зазначений програмний комплекс не має аналогів серед вітчизняних і закордонних програмних продуктів і був повністю спроектований та розроблений його авторами – працівниками науково-дослідної лабораторії захисту інформації та кібербезпеки Харківського національного університету внутрішніх справ на замовлення Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України. Програмний комплекс розробляється та впроваджується в діяльність Національної поліції України поетапно й містить у собі декілька модулів (систем), а саме:

- систему відбору кадрів до Національної поліції України з власним інтернет-порталом (<https://nabir.np.gov.ua/>);
- систему відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти МВС України з власним інтернет-порталом (<https://osvita.np.gov.ua/>);
- освітній портал Національної поліції України (<http://www.prof.npu.gov.ua/>);
- систему управління персоналом.

Матеріали та методи досліджень

Під час підготовки матеріалів статті здебільшого були використані теоретичні й емпіричні методи, такі як спостереження, вимірювання, моделювання, прогнозування, перевірка прогнозу, системний аналіз та аналогія.

Результати досліджень

Тестова експлуатація частини модулів програмного комплексу почалась у грудні 2016 року. За результатами тестової експлуатації було здійснено вибіркове анкетування 20 працівників підрозділів організації відбору та проведення атестації поліцейських територіальних (міжрегіональних) органів поліції за питаннями, що стосуються результатів діяльності модулів програмного комплексу, їх функціональності та зручності у використанні. Також в онлайн-режимі в формі «питання – відповідь» через електронну пошту вирішувались поточні питання, які виникали в процесі експлуатації модулів програмного комплексу. Це надало можливість покращити функціонал, зробити більш зручним інтерфейс системи та виправити деякі програмні помилки. У листопаді 2017 року була впроваджена система відбору кадрів до Національної поліції України, яка на теперішній час використовується в процесі прийняття на службу до Національної поліції України. у грудні 2017 року був здійснений запуск системи відбору кандидатів на навчання до вищих закладів вищої освіти МВС України.

Загалом увесь програмний комплекс працює на віртуальних серверах з операційною системою CentOS 7 (Red Hat Enterprise Linux). Його технічну підтримку здійснюють працівники Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України. Співробітники науково-дослідної лабораторії захисту інформації та кібербезпеки факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ займаються постійною програмною підтримкою та модернізацією вказаного програмного комплексу. На замовлення Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України постійно модернізується існуючий і розробляється та впроваджується новий функціонал. Найближчим часом програмний комплекс «Система управління персоналом Національної поліції України» планується інтегрувати в діючу загальну інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України».

Обговорення результатів

Із перших днів тестової експлуатації модулів програмного комплексу «Система управління персоналом Національної поліції України» стало зрозуміло, що його впровадження в діяльність Національної

поліції України надасть значні переваги порівняно із звичайним неавтоматизованим «паперовим» способом роботи. За умови використання програмного комплексу прискорюються, стають прозорими всі етапи взаємодії кадрових працівників з особами, які проходять службу або вступають на неї в Національній поліції України. Працівникам кадрового апарату та підрозділів організації відбору та проведеної атестації поліцейських територіальних (міжрегіональних) органів поліції надається зручний та потужний інструментарій. Значно покращується зворотній зв'язок, адже програмний комплекс надає інформацію щодо поточного стану справи в особистому кабінеті користувача, а також шляхом надсилання листа останньому на електронну пошту в разі всіх змін (перехід з етапу на етап, події за календарем тощо). Керівництво, у свою чергу, отримує дуже функціональний інструментарій у вигляді зведеної інформації щодо підрозділів, яку можна отримати шляхом використання інтелектуальних фільтрів і запитів та візуалізувати для зручності сприйняття й обробки у вигляді таблиць, графіків тощо.

Порівняно з десктопними програмними продуктами програмний комплекс «Система управління персоналом Національної поліції України» має значні переваги завдяки своїй WEB-орієнтованості. Суттєва перевага побудови WEB-орієнтованих програмних продуктів над десктопними полягає у тому, що функціонал виконується незалежно від операційної системи клієнта. Замість того щоб писати різні версії для Microsoft Windows, Mac OS, Linux та інших операційних систем і пристроїв, з яких здійснюється доступ до системи (персональний комп'ютер, планшет, смартфон тощо), програмний продукт створюється один раз як мультитиплатформний. WEB-орієнтований програмний продукт завжди реалізовує технологію «клієнт – сервер», тобто складається з клієнтської та серверної частин. Завдання клієнтської частини полягає в формуванні запиту до сервера, обробці відповіді від нього та в реалізації інтерфейсу користувача. Серверна частина отримує запит від клієнта, виконує обчислення, після цього формує WEB-сторінку й відправляє її клієнту через мережу з використанням протоколу HTTP¹. Таким чином, у разі використання WEB-орієнтованих програмних продуктів з'являється можливість динамічно керувати контентом у режимі реального часу.

Висновки

Досвід експлуатації окремих модулів програмного комплексу «Система управління персоналом Національної поліції України» довів,

¹ Web-технології // Студопедія : Ваша школопедія : сайт. URL: https://studopedia.com.ua/1_114674_Web-tehnologii.html (дата звернення: 23.11.2018).

що в сучасних умовах інтеграція інноваційних телекомунікаційних технологій у процес кадрового забезпечення й управління персоналом Національної поліції України в формі використання електронних систем і програмних комплексів, побудованих за WEB-технологіями, є дуже своєчасним і прогресивним кроком, який суттєво покращує ефективність роботи всієї Національної поліції України в цілому. Упровадження програмного комплексу «Системи управління персоналом Національної поліції України» в діяльність Національної поліції України виступає надійним підґрунтям, яке гарантує стабільність поповнення її лав, підтримання високого кваліфікаційного та професійного рівня персоналу й дотримання законності під час вступу та проходження служби в поліції.

Список бібліографічних посилань: 1. Дьомін О., Леліков О., Сороко В. Державна кадрова політика: система роботи з кадрами державної служби. *Вісник Державної служби України*. 2001. № 2. С. 5. 2. Бандурка О. М. Приватні онлайн-проекти як сучасний інструмент для протидії злочинності // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми : Всеукр. наук.-практ. конф. (23 листоп. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2018. С. 25. 3. Криштанович М. Державне управління кадровим забезпеченням органів внутрішніх справ України. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 9. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Kryshtanovych.pdf (дата звернення: 23.11.2018).

Надійшла до редколегії 26.11.2018

Коршенко В. А. Перспективы внедрения программного комплекса «Система управления персоналом Национальной полиции Украины» в деятельность Национальной полиции Украины

Вопросы кадрового обеспечения и управления персоналом Национальной полиции Украины всегда были актуальными в правовой науке. Предложен эффективный способ решения данной задачи кадрового обеспечения и управления персоналом путём применения информационных и телекоммуникационных технологий на примере конкретного программного продукта. Рассмотрено текущее состояние и перспективы внедрения программного комплекса «Система управления персоналом Национальной полиции Украины» в деятельность Национальной полиции Украины.

Ключевые слова: управление персоналом, кадровое обеспечение, информационные системы, автоматизация, Национальная полиция Украины.

Korshenko V. A. Perspectives of implementing software packaged system “Personnel Management System of the National Police of Ukraine” into the activities of the National Police of Ukraine

It has been stated that the effective solution of the tasks of human resourcing and personnel management is one of the main tasks of any organization, institution or enterprise. The National Police of Ukraine is not an exception, and defective planning can lead to the loss of valuable human resources.

It has been stressed that nowadays the issues of informatization and automation of human resourcing and personnel management are being paid very little attention, while it is practically impossible to solve the tasks of human resourcing and personnel management in the current situation without the use of information and telecommunication technologies. The tendency in the development of telecommunication technologies in the field of human resources and personnel management is the movement towards the use of electronic systems and software package systems built on WEB-technologies.

It has been alleged that the software package system “Personnel Management System of the National Police of Ukraine”, which was fully designed and developed by the employees of the research laboratory dealing with information protection and cybersecurity of Kharkiv National University of Internal Affairs customized by the Human Resourcing Department of the National Police of Ukraine, has no analogues among domestic and foreign software products. From the first days of test running of the software package system's modules, it became clear that its implementation into the activities of the National Police of Ukraine would provide significant advantages over the usual, manual, “paper” way of working. Compared to desktop software products, the software package system has significant advantages due to its WEB-oriented nature.

The experience of exploiting certain modules of the software package system has proved that the use of electronic systems and software package systems built on WEB-technologies is a very timely and progressive step that significantly improves the efficiency of the activities of the entire National Police of Ukraine in the whole.

Keywords: personnel management, staffing, information systems, automation, National Police of Ukraine.

НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2017. – 432 с. – ISBN 978-966-610-228-0.

У підручнику висвітлено основні положення законодавства України, що регулює адміністративну діяльність органів поліції, розкрито зміст і напрямки цієї діяльності, висвітлено особливості превентивної роботи поліції, зокрема в частині налагодження взаємодії поліції та суспільства. Охарактеризовано особливості організації підтримання публічної безпеки та порядку, захисту й дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції, адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, контролю і нагляду як основи забезпечення законності в діяльності органів поліції. Викладено алгоритм дій поліцейських щодо протидії насильству в сім'ї, протидії нелегальної міграції та у разі настання надзвичайних ситуацій.

Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 448 с. – ISBN 978-966-610-234-1.

У навчальному посібнику розглянуто основні питання навчальної дисципліни «Кваліфікація злочинів», її загальні засади, принципи та етапи, а також питання кваліфікації основних видів злочинів за главами Особливої частини Кримінального кодексу України, які найчастіше зустрічаються в діяльності служб і підрозділів Національної поліції України.

Для курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, викладачів, аспірантів та ад'юнктів, науковців, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

Шуміло О. М. Земельне право України (у схемах) : навч. посіб. / О. М. Шуміло ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 288 с. – ISBN 978-966-610-211-2.

Навчальний посібник підготовлено з урахуванням вимог навчальних курсів «Земельне право України» та «Сучасні проблеми земельного права». Матеріал подано з використанням логічних схем, що дасть змогу отримати цілісне уявлення про загальну конструкцію та про структурні елементи земельного права.

Призначений для студентів, слухачів магістратури, аспірантів, викладачів ВНЗ, наукових і практичних працівників.

Посібник уперше було видано у 2012 році видавництвом «Хай-Тек Прес».

Запрошуємо читачів ознайомитися також з іншими виданнями, підготовленими працівниками Харківського національного університету внутрішніх справ. Матеріали про них розміщено на бібліотечному порталі Університету (<http://lib.univd.edu.ua>) і на університетському сайті (<http://univd.edu.ua>) в розділі «Новини».

НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

*До відома наукової громадськості!**

У період з 27 грудня 2017 р. по 30 жовтня 2018 р. на базі Харківського національного університету внутрішніх справ відбулися такі заходи:

02.03.2018 – VII харківська науково-практична конференція «Актуальні напрями практичної психології і психотерапії»;

14.03.2018 – круглий стіл до 204-ї річниці від народження Т. Г. Шевченка;

30.03.2018 – Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України»;

17.05.2018 – XV науково-практична конференція курсантів та студентів «Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності»;

17.05.2018 – науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених»;

18–19.05.2018 – XI міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції»;

24.05.2018 – III міжнародна науково-практична конференція «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України»;

25.05.2018 – науково-практична конференція, присвячена пам'яті О. А. Пушкіна «Проблеми цивільного права та процесу»;

08.06.2018 – круглий стіл наукового гуртка кафедри трудового та господарського права «Сучасні проблеми трудового, господарського, земельного та екологічного права»;

18–19.06.2018 – колоквиум з транскордонної злочинності The 19th Cross-border Crime Colloquium – Combatting Cross-border Crime in East-and West-Europe Borders;

06.07.2018 – круглий стіл з обговорення положень проекту Стратегії відновлення цілісності України і деокупації Донбасу «Механізм малих кроків»;

05.10.2018 – II міжкафедральний круглий стіл «Пізнай себе» (до 300-річного ювілею Г. С. Сковороди);

10.10.2018 – круглий стіл до Дня захисника України «Військово-патріотичне виховання молоді: досвід та перспективи»;

26.10.2018 – II круглий стіл «Дзвони пам'яті» (до 80-ї річниці початку Великого терору та 85-річниці початку Голодомору в Україні).

* Електронні версії матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо, виданих Харківським національним університетом внутрішніх справ, дивіться також на сайті ХНУВС, режим доступу до розділу: <http://www.univd.edu.ua/uk/dir/401/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-seminariv-toshcho>.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.01 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

21.03.2018 – САБАДАШ Інни Володимирівни «**Адміністративно-правовий статус судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ**» на здобуття наукового ступеня (далі – на здоб. наук. ступ.) кандидата юридичних (далі – канд. юрид.) наук за спец. (далі – спец.) 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; ЛУБЕНЦОВА Андрія Васильовича «**Теоретичні та методичні основи судової автотехнічної експертизи**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність;

22.03.2018 – ВІТКА Артема Леонідовича «**Публічне адміністрування у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07; ПЕРАІНА Станіслава Ігоровича «**Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування підрозділами експертної служби МВС України**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

25.04.2018 – ПРОШУТІ Ірини Дмитрівни «**Адміністративно-правове регулювання діяльності місцевих загальних судів в Україні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07; ТКАЧЕНКА Олександра Юрійовича «**Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у паливно-енергетичній сфері в умовах децентралізації влади в Україні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07;

12.07.2018 – ЧАПЛИНСЬКОЇ Юлії Анатоліївни «**Адміністративно-правове забезпечення реформування органів прокуратури України**» на здоб. наук. ступ. доктора юридичних (д-ра юрид.) наук за спец. 12.00.07; ЛУЧЕНЦОВА Григорія Васильовича «**Теоретико-правові засади юридичного процесу**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07;

13.07.2018 – СИДОРОВОЇ Ельвіри Олександрівни «**Податкові повноваження органів публічної влади в Україні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07; ЧОРНОЇ Аліни Миколаївни «**Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07;

14.07.2018 – ТЕТЕРІ Василя Михайловича «**Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення Національної поліції України на регіональному рівні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07; РІЗАКА Михайла Васильовича «**Адміністративно-правове забезпечення відносин обігу та обробки персональних даних в Україні**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07;

27.09.2018 – ШОПТЕНКО Світлани Сергіївни «**Адміністративно-юрисдикційна діяльність правоохоронних органів в Україні**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07;

28.09.2018 – ТРОФІМЦОВА Владислава Анатолійовича «**Адміністративно-правовий механізм протидії тероризму в Україні**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07; БОРШОША Івана Семеновича «**Обласна державна адміністрація у системі суб'єктів забезпечення законності та правопорядку у регіоні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07;

23.10.2018 – СЕЗОНОВА Віктора Станіславовича «**Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

24.10.2018 – УВАРОВОЇ Світлани Вікторівни «**Адміністративно-правовий статус учасників виконавчого провадження в Україні**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07; ДЖАФАРОВОЇ Марини Вячеславівни «**Адміністративне процесуальне право України: питання теорії**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07; ДАУГУЛЯ Валерія Янісовича «**Система суб'єктів публічного адміністрування у сфері земельних відносин**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.02 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

30.03.2018 – ПАЩЕНКА Дмитра Андрійовича «**Репресивно-дискримінаційна політика та режимні заходи радянської влади щодо населення України (1917–1953 рр.)**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; СИДОРЕНКА Андрія Юрійовича «**Відомча нормотворчість в Україні (теоретико-правовий аспект)**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01;

31.03.2018 – МЕЛЬНИКА Валентина Володимировича «**Правові засади вирішення трудових спорів у судовому порядку**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; КОЛОМОЙЦЯ Павла Володимировича «**Гарантії реалізації трудових прав поліцейських**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05;

30.05.2018 – АЛЕКСЕЄВОЇ Юлії Андріївни «**Харківське губернське жандармське управління (1867–1917 рр.): історико-правове дослідження**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01; БОРТНИКА Сергія Миколайовича «**Проблеми правового регулювання трудових прав поліцейських**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.05;

31.05.2018 – ХЛЕПІТЬКА Максима Миколайовича «**Особливості правового стимулювання трудової активності працівників**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; УВАРОВОЇ Наталії Володимирівни «**Проблеми теорії та практики вирішення трудових**

спорів» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.05;

23.06.2018 – ГРИЩЕНКА Романа Сергійовича **«Особливості правового регулювання притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності в сучасних умовах»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; ЛАВРЕНКА Богдана Володимировича **«Теоретико-правові підстави та умови спеціальної дисциплінарної відповідальності»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05;

24.06.2018 – КОНОНЕНКА Олександра Юрійовича **«Справедливість як гуманістична основа трудового права України»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; ШЕВЕРДІНОЇ Вікторії Ігорівни **«Теоретико-правові засади відповідальності керівника за трудовим законодавством»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05;

25.06.2018 – КАЛЕНІЧЕНКО Лідії Іванівни **«Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01; СЛИНЬКА Дмитра Вікторовича **«Теоретико-правові засади юридичного процесу»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01;

30.08.2018 – ПАНЧЕНКО Галини Володимирівни **«Соціально-правовий захист учасників бойових дій в Україні»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; ХОЛОДНЮКА Сергія Зеновійовича **«Історико-теоретичні засади відображення соціально-правової цінності людини в сучасному праворозумінні»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01;

31.08.2018 – ЖУКОВСЬКОГО Євгенія Олександровича **«Політика «осадництва» другої речі посполитої у західноукраїнських землях (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.): історико-правове дослідження»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01; БАРАБАШ Ольги Олегівни **«Юридично значуща поведінка: загальнотеоретична характеристика»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01;

04.10.2018 – ПОДОРОЖНЬОГО Артема Юрійовича **«Організаційно-правові засади притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05;

05.10.2018 – СТАРІКОВОЇ Наталії Миколаївни **«Цивільно-правова відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право; ПУЛЬ Світлани Ігорівни **«Зміна позову в цивільному судочинстві»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.03 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

23.02.2018 – ТУРЧИНОЇ Ольги Сергіївни «**Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

24.02.2018 – БЕСЧАСТНОГО Віктора Миколайовича «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08; ЛУЦЕНКО Ірини Геннадіївни «**Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні засади**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

30.03.2018 – ВОРОНИ Володимира Сергійовича «**Спеціальні засади призначення покарання окремим категоріям осіб**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

31.03.2018 – БИКОВА Кліма Геннадійовича «**Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08; ДЖУЖИ Анастасії Олександрівни «**Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08;

15.06.2018 – МИРОШНИЧЕНКА Анатолія Костянтиновича «**Кримінологічна характеристика помсти як мотиву вчинення злочинів щодо працівників правоохоронних органів та суду**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08; НОВОХАТСЬКОЇ Дарії Володимирівни «**Покарання та його призначення за злочини, що вчиняються через необережність**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

16.06.2018 – КУПАР Дар'ї Юріївни «**Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти порядку несення військової служби**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

24.10.2018 – ДАНИЛЬЧЕНКА Юрія Броніславовича «**Тероризм: феномен, детермінація, протидія**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08; КУЛЬКІНОЇ Яни Сергіївни «**Кримінальна відповідальність за порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України)**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08;

26.10.2018 – СТЕПАНЧЕНКА Олексія Олексійовича «**Протидія етнорелігійному тероризму: кримінологічний, віктимологічний та геополітичний аналіз**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08;

27.10.2018 – СПІРІДОНОВА Михайла Олександровича «**Кримінальна відповідальність за порушення права на захист**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08; СИТНИК Олени

Миколаївни **«Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України)»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.04 відбувся захист дисертаційного дослідження:

02.02.2018 – ВАГНОЇ Олени Вікторівни **«Психологічні чинники використання поліграфних опитувань осіб правоохоронними органами України»** на здоб. наук. ступ. кандидата психологічних наук за спец. 19.00.06 – юридична психологія.

У спеціалізованій вченій раді СРД 64.700.07 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

23.05.2018 – НІЗОВЦЕВА Юрія Юрійовича **«Судово-експертне дослідження ознак несанкціонованого втручання в роботу інформаційно-телекомунікаційних систем: теоретико-прикладні аспекти»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; СЕМЕНЮКА Олександра Георгійовича **«Кримінально-правові та кримінологічні засади забезпечення охорони державної таємниці»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;

24.05.2018 – МАЗІЙЧУКА Віталія Анатолійовича **«Оперативно-розшукова протидія одержанню неправомірної вигоди у агропромисловому комплексі»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; ПЕНЬКОВА Сергія Володимировича **«Засоби оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09;

25.05.2018 – Подгородного Сергія Даниловича **«Обстеження житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09;

11.07.2018 – САЛТОВЦЯ Сергія Анатолійовича **«Оперативно-розшукова протидія оперативними підрозділами Національної поліції захопленню заручників»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; ГОРБАЧОВА Олександра Васильовича **«Оперативно-розшукове забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

12.07.2018 – ДАРАГАНА Валерія Валерійовича **«Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09; ДАВИДЕНКА В'ячеслава Віталійовича **«Оперативно-розшукова протидія злочинам проти власності, що вчиняються у громадських місцях»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

27.07.2018 – ШИНКАРЕНКА Євгена Сергійовича «**Прокурорський нагляд за додержанням законності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами Національної поліції**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09; ПОНОМАРЬОВА Сергія Володимировича «**Оперативно-розшукова протидія крадіжкам, поєднаним з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

28.07.2018 – НАЗАРЕНКА Ігоря Віталійовича «**Оперативно-розшукова протидія збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних і культурних заходів**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09; ПОПОВА Сергія Юрійовича «**Проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09;

28.09.2018 – КРИВЕНКА Олександра Івановича «**Оперативно-розшукова протидія шахрайствам, що вчиняються через мережу Інтернет**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; КОЛІНКА Віталія Олександровича «**Проведення оперативного огляду підрозділами кримінальної поліції**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

29.09.2018 – БОГІНСЬКОГО Олега Валерійовича «**Кримінальна розвідка у кіберсфері**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; ВОЛОШИНОЇ Марини Олександрівни «**Теоретичні та прикладні засади проведення контролю за телефонними розмовами підрозділами Національної поліції**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09.

Курсантська та студентська наука

У період з 27 грудня 2017 р. по 30 жовтня 2018 р. курсантами та студентами Університету **взято участь у міжнародних, всеукраїнських, регіональних та університетських конференціях, семінарах, круглих столах:**

у XV науково-практичній конференції курсантів та студентів «Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності» (Харківський національний університет внутрішніх справ, 17.05.2018);

у науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (Харківський національний університет внутрішніх справ, 17.05.2018);

у круглому столі до Дня захисника України «Військово-патріотичне виховання молоді: досвід та перспективи» (Харківський національний університет внутрішніх справ, 10.10.2017).

Взято участь у конкурсах:

у всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2017/2018 навчальному році;

у міському конкурсі студентських проєктів «Харків – місто молодіжних ініціатив»;

у національному конкурсі наукових робіт «Роль молоді у розвитку місцевого самоврядування в Україні» до Дня Конституції України (2018 рік);

у всеукраїнському конкурсі наукових, науково-дослідницьких проєктів студентів, аспірантів на тему: «Зберігаючи пам'ять про Голокост»;

у всеукраїнському конкурсі наукових та творчих робіт з прокурорсько-слідчої діяльності серед студентів, які навчаються за спеціальністю 081 «Право»;

в обласному конкурсі «Найкращий молодий науковець Харківщини»;

у всеукраїнського конкурсі з міжнародного гуманітарного права;

у літературному конкурсі ім. О. С. Масельського.

Курсант Владислав Петров посів III місце у IX Всеукраїнському студентсько-курсантському конкурсі

У травні 2018 року в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького було проведено IX Всеукраїнський студентсько-курсантський конкурс наукових праць за темою «Проблеми у сфері забезпечення національної безпеки України очима майбутніх правоохоронців».

За результатами конкурсу диплом III ступеня отримав курсант факультету № 2 Владислав Петров (тема роботи – «Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України»). Роботу було підготовлено під керівництвом провідного наукового співробітника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук Володимира Чумака.

Курсант університету посіла III місце у XII Харківському регіональному конкурсі

Відбувся XII Харківський регіональний конкурс студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук. Організатори Конкурсу – Рада ректорів вищих навчальних закладів Харківської області та Департамент науки і освіти Харківської облдержадміністрації. Курсант 4 курсу факультету № 4 Яна Фещенко посіла III місце в Конкурсі за напрямом «Гуманітарні науки», про що було оголошено у *травні 2018 року*.

Наукову роботу «Підготовка поліцейських в Україні та за кордоном» було підготовлено в рамках роботи наукового гуртка кафедри трудового та господарського права факультету № 2. Науковий керівник роботи – доцент кафедри кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Валентина Гончарук.

Команда ХНУВС виборола II місце у IV Міжнародному студентському саміті

У *травні 2018 року* у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ відбувся IV Міжнародний студентський саміт «Перспективи збереження і розвитку демократичних тенденцій функціонування держави в умовах загострення глобалізаційних викликів». У ньому взяли участь представники Харківського національного університету внутрішніх справ: провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук Володимир Чумак та курсанти 3 курсу факультету № 1 Вікторія Цебинога та Олена Цебинога.

Курсанти презентували дослідження на тему «Забезпечення національної безпеки держави в умовах гібридної війни: сучасні реалії та міжнародний досвід», яке підготували під керівництвом наукового керівника Володимира Чумака. За результатами конкурсу вони посіли II місце та отримали диплом II ступеня.

Курсант університету Владислав Степаненко став призером Національного конкурсу наукових робіт

Щорічно проводиться Національний конкурс наукових робіт «Громадянське суспільство: світові традиції та вітчизняні реалії» (в підтримку внутрішньо переміщених осіб з окремих регіонів України). У *травні 2018 року* конкурс проводився Координаційною радою молодих юристів України при Міністерстві юстиції України, Українським координаційним центром з підвищення правової освіти населення, Луганською та Донецькою обласними військово-цивільними адміністраціями, Інститутом політико-правових та релігійних досліджень за підтримки Уповноваженого Верховної Ради України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України та інших.

Усього в конкурсі взяли участь 69 наукових робіт із 36 навчальних закладів, у тому числі й трьох іноземних. Експертною комісією та оргкомітетом було визначено переможців, серед яких – і курсант Харківського національного університету внутрішніх справ Владислав Степаненко. Його робота «Громадянське суспільство – фундамент європейської демократії» (науковий керівник – кандидат юридичних наук Володимир Чумак) посіла III місце.

Курсант університету Олексій Барбашов став переможцем Національного конкурсу наукових робіт

У червні 2018 року Інститутом політико-правових та релігійних досліджень до Дня Конституції України проведено Національний конкурс наукових робіт «Роль молоді у розвитку місцевого самоврядування в Україні». Конкурс відбувся за підтримки Координаційної ради молодих юристів України при Міністерстві юстиції України, Українського координаційного центру з підвищення правової освіти населення, Координаційної ради молодих юристів міста Києва при Печерському районному відділі державної виконавчої служби міста Києва Головного територіального управління юстиції у місті Києві.

У конкурсі взяла участь студентська та курсантська молодь багатьох вишів України, у тому числі й Харківського національного університету внутрішніх справ. Рішенням Експертної ради переможцем Національного конкурсу став курсант 2 курсу факультету № 4 ХНУВС Олексій Барбашов (науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Лариса Варунц). Він отримав дипломом I ступеня та сертифікат участі у заході.

Курсанти ХНУВС – переможці міського конкурсу «Харків – місто молодіжних ініціатив»

У червні 2018 року в Харківській міській раді відбулося нагородження переможців міського конкурсу студентських проєктів «Харків – місто молодіжних ініціатив». Цей конкурс, організований за ініціативи Харківського міського голови, проводився в Харкові третій рік поспіль.

Харківський національний університет внутрішніх справ представили курсант 2 курсу факультету № 1 Віталій Найда з проєктом «Школа мужності», який став переможцем у своїй номінації, та курсанти 3 курсу факультету № 1 Вікторія та Олена Цебиноги з проєктом «Харків за права дитини», який здобув срібну нагороду. Обидві роботи були підготовлені під науковим керівництвом провідного наукового співробітника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Володимира Чумака.

Курсанти Вікторія та Олена Цебиноги стали фіналістами проєкту «Школа лідерства голови ХОДА»

У липні 2018 року в Харківській обласній державній адміністрації відбулися урочисті заходи з нагоди захисту проєктів в рамках проєкту

«Школа лідерства голови Харківської обласної державної адміністрації». Фінал відбувся під керівництвом заступника голови ХОДА Анатолія Бабічева.

Другий сезон проекту «Школа лідерства голови Харківської обласної державної адміністрації» відбувся за підтримки громадської організації «Всеукраїнське студентське братство „Еліта нації”» спільно з комунальною установою «Харківський обласний центр молоді» та за підтримки голови Харківської обласної державної адміністрації Юлії Світличної.

Понад 200 осіб, серед яких студенти, лідери студентського самоврядування, працююча й талановита молодь Харківщини, взяли участь у проекті. У другий етап конкурсу пройшли лише 40 учасників. Для них було організовано стажування в управліннях та департаментах ХОДА. На третьому етапі конкурсанти повинні були розробити власні проекти на основі отриманих знань і навичок.

Курсанти 3 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Вікторія та Олена Цебиноги, які також взяли участь у проекті, стали його фіналістами. Вони представили на конкурс соціальний проект «Школа молодого правника» та успішно його захистили. Куратором проекту виступив провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук Володимир Чумак. Дівчата отримали сертифікати учасників конкурсу від Харківської обласної державної адміністрації.

Конкурсна робота курсанта університету визнана однією з кращих

У серпні 2018 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду з метою популяризації діяльності адміністративних судів серед студентської молоді провів конкурс на кращу статтю серед студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів України на тему «Адміністративні суди на захисті прав людини». У конкурсі взяла участь і курсант 3 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Вікторія Цебинога.

За результатами конкурсу робота Вікторії на тему «Захист в адміністративному судочинстві Німеччини прав людини: досвід для України» посіла V місце (науковий керівник – провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук Володимир Чумак). Курсант університету була нагороджена сертифікатом учасника конкурсу та разом з іншими конкурсантами, які увійшли до першої десятки рейтингу, отримала запрошення на екскурсію до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Курсанти ХНУВС отримали грант від UPSHIFT Україна на реалізацію власного проекту

У жовтні 2018 року в Харкові відбулася друга хвиля проекту UPSHIFT Україна, що проводиться фондом «Професійний розвиток Харкова» в рамках програми ЮНІСЕФ «Посилення життєстійкості і підвищення

громадської активності підлітків і молоді в Східній Україні» за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Курсант 4 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Вікторія Цебинога, курсант 3 курсу факультету № 1 Альона Носова та курсант 2 курсу факультету № 2 Владислав Степаненко представили власний проект «Stop cyberbullying». Пройшовши тривалий конкурсний відбір, представники ХНУВС були допущені конкурсною комісією до фіналу, до якого було відібрано лише десять робіт. Проект команди Харківського національного університету внутрішніх справ був визнаний одним із кращих та отримав грошовий грант на реалізацію у сумі 60 000 гривень.

Науковий керівник проекту – провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи кандидат юридичних наук Володимир Чумак.

НАШІ АВТОРИ

- Букреєв М. Ю.** ➤ Харківський національний університет внутрішніх справ (далі – ХНУВС), кафедра загальноправових дисциплін (здобувач)
- Васильєв В. М.** ➤ приватний навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права» (м. Херсон), кафедра адміністративного, кримінального права і процесу, канд. юрид. наук
- Греченко В. А.** ➤ ХНУВС, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, д-р іст. наук, проф., засл. працівник освіти України
- Коршенко В. А.** ➤ ХНУВС, науково-дослідна лабораторія захисту інформації та кібербезпеки, канд. юрид. наук
- Тягло О. В.** ➤ ХНУВС, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, д-р філос. наук, проф.
- Чалий Ю. І.** ➤ ХНУВС, кафедра цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доц.

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ»

1. МОВИ ПУБЛІКАЦІЙ.

Публікації подаються українською мовою, але певні елементи подаються кількома мовами.

2. СПОСОБИ ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ.

Автор (або один з авторів, якщо публікацію підготовлено кількома авторами) може подати матеріали в один із двох способів:

1) лише в електронному вигляді (рекомендується). Для цього слід зареєструватися на сайті видання на платформі OJS і виконати подання. Такий спосіб невдовзі стане постійним;

2) в електронному та друкованому вигляді. В електронному вигляді всі матеріали надсилаються на електронну пошту visnyk.hnuvs@ukr.net, у друкованому вигляді вони передаються (направляються поштою) відповідальному секретарю редколегії і в подальшому вносяться фахівцями до електронної системи збірника. В такому разі всі автори мають підписати паперовий варіант статті, їх підписи мають бути належним чином завірені печаткою.

Разом зі статтею відповідальному секретарю редколегії може бути надано рецензію від науковця, який здійснює дослідження за спеціальністю і має за останні три роки не менше однієї публікації у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, або закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus, або мають монографії чи розділи монографій, видані міжнародними видавництвами, що належать до категорій «А», «В» або «С» за класифікацією Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE). На рецензії повинна бути печатка, що завіряє підпис рецензента. За рішенням члена редколегії подання такої рецензії може звільнити від проходження процедур рецензування (додаток 1), встановлених у збірнику.

3. ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ.

3.1. Основні вимоги:

- формат основного документа – doc, docx;
- шрифт – Times New Roman 14-го кегля (всі елементи);

- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля документа: ліворуч – 25 мм; решта – 20 мм;
- обсяг основного тексту – не менше 6 сторінок;
- переноси не застосовують;
- вимоги щодо подання формул, рисунків, таблиць можуть бути визначені окремо в процесі подання матеріалів.

3.2. Вимоги щодо структури статті та її елементів:

- обов'язковими елементами статті є: шифр УДК (визначають фахівці бібліотек), відомості про авторів, назва, анотація з ключовими словами, основний текст, списки посилань;
- обов'язкові елементи мають бути розміщені за відповідним зразком (додаток 2);
- переклад елементів статті на англійську мову (з англійської, якщо статтю підготовлено англійською мовою), крім відомостей про авторів (див. також в додаток 3), здійснюють або перевіряють фахівці редакції;
- у відомостях про авторів зазначають електронну пошту як мінімум для одного з авторів, якого визначають інші автори як контактну особу, а в разі подання одноосібної статті автор зазначає свою електронну пошту; *такі відомості підлягають опублікуванню.*

3.3. Вимоги щодо назви.

Назва статті має відповідати її змісту, складатися не більше, ніж із 10 слів, не повинна містити аббревіатур, крім (за потреби) загальноприйнятих. Не можна починати статтю зі слів *щодо, до питання* і т. ін.

3.4. Вимоги щодо відомостей про авторів.

Відомостями про авторів є:

- ім'я, по батькові, прізвище (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання (за наявності);
- місце роботи (організація повністю), назва підрозділу (кафедра, лабораторія, відділ і т. п.); посаду не зазначають;
- ORCID (<https://orcid.org/register>);
- e-mail автора як контактної особи.

Ці елементи повторюють для кожного автора (e-mail – мінімум для однієї особи).

3.5. Вимоги, що стосуються анотацій.

Анотація включає характеристику основної теми, проблеми об'єкта, мети роботи та її результати. У ній указують, що нового містить у собі подане дослідження порівняно з іншими, спорідненими за тематикою і цільовим призначенням. У загальному вигляді анотації мають надавати відповіді на такі питання:

- Що було зроблено?
- Чому Автор це робить?

- Що Автор отримав?
- Чому ці дані корисні та важливі?

Розрізняють звичайні та розширені анотації. При цьому розширена анотація повинна бути розгорнутою інформацією про зміст і результати дослідження, а звичайна – інформацією про основні ідеї та висновки дослідження.

Мови та обсяги анотацій. І звичайну, і розширену анотації подають українською мовою. Рекомендований обсяг звичайної анотації – 500 друкованих знаків. Обсяг розширеної анотації має становити 1800–2000 друкованих знаків (без урахування транслітерації прізвища, ініціалів автора, перекладу назви дослідження та ключових слів), щоб після перекладу така анотація становила не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова, згідно з вимогами МОН України від 15.01.2018 № 32 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України». Подальший перекладу розширеної анотації з української англійською мовою здійснюють фахівці редакції.

Структура анотацій. Анотація в загальному вигляді повинна мати таку структуру: прізвище, ініціали автора (усіх авторів, через кому), назва дослідження, текст анотації, ключові слова.

Прізвище, ініціали автора наводять у тій формі, як їх указано відповідною мовою у відповідному паспорті. За відсутності в паспорті англійського написання використовують правила транслітерації, наведені в таблиці транслітерації українського та російського алфавіту латиницею (додаток 4).

Текст розширеної анотації повинен містити такі структурні елементи (у тексті вони спеціально не виокремлюються):

- 1) предмет, тему, мету роботи;
- 2) метод чи методологію дослідження, відомості, що свідчать про актуальність та наукову новизну роботи;
- 3) основні результати дослідження;
- 4) галузь застосування, практичне значення роботи;
- 5) висновки.

Виклад тексту анотації. Викладення матеріалу в анотації повинно бути стислим і точним, інформативним, змістовним, структурованим.

У тексті слід уживати синтаксичні конструкції, притаманні мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій; застосовувати стандартизовану термінологію. Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації.

Скорочення та умовні позначення, крім загальноновживаних у наукових і технічних текстах, застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

У тексті анотацій слід уникати слів *автор, стаття* і т. п., доцільно застосовувати безособову форму викладення, використовувати слова *досліджено, розглянуто, доведено, визначено* й т. п.

Ключові слова. Наприкінці кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів повинна відображати поза контекстом основний зміст наукової праці; вони мають бути конкретними у своїй предметній області, змістовними та унікальними. Кількість ключових слів становить від 5 до 10. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок, через кому.

Якість анотацій. Відповідальність за якість підготовки анотацій (крім літературного редагування і перекладу розширених анотацій, що здійснюють фахівці редакції) покладається одноосібно на авторів. З метою прискорення роботи редакції над рукописами статей та забезпечення правильності перекладу розширених анотацій дозволяється подання до редакції уже перекладених анотацій, при цьому переклад належним чином засвідчується.

У випадку, коли анотації підготовлено із грубими порушеннями встановлених вимог, публікацію результатів дослідження може бути затримано рідколегією до усунення автором допущених порушень, про що йому повідомляється в письмовій чи усній формі негайно після їх виявлення.

4. СТРУКТУРА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ.

Структура тексту **оригінальної статті** як **теоретико-практичного дослідження** має містити такі елементи, назви яких виділяють на початку жирним шрифтом:

4.1. Постановка проблеми – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

4.2. Стан дослідження проблеми – аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; *простий перелік прізвищ науковців не допускається*;

4.3. Мета і завдання дослідження – формулювання мети, цілей статті (постановка завдання); *метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано в процесі дослідження*;

4.4. Наукова новизна дослідження – нові знання, які плануються отримати під час цього дослідження;

4.5. Виклад основного матеріалу – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.6. Висновки – висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; вони мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою та завданнями, проголошеною новиною дослідження.

Експериментальне дослідження повинне мати частково інші елементи замість Викладу основного матеріалу, а саме: **Матеріали та методи досліджень, Результати досліджень, Обговорення результатів.**

Структура тексту **оглядової статті** може бути іншою.

5. ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ.

При написанні статті обов'язковим є посилання на авторів і джерела використаних або цитованих матеріалів. Такі посилання мають відповідати політиці протидії плагіату (додаток 5) і оформляться у тексті таким чином:

– всередині тексту повинні мати вигляд [1], [2–6], [7, с. 45];

– нумерація має йти за чергою їх згадування у статті;

– на всі джерела у списках посилань, який складається після основного тексту статті, обов'язково мають бути посилання в тексті.

Автори складають 2 списки посилань – згідно з ДСТУ 8302:2015 та за міжнародним стандартом.

Детальні вимоги щодо оформлення посилань наведено в додатку 6.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право відхиляти подані для публікації рукописи, які не відповідають програмним цілям видання, вимогам Міністерства освіти і науки України, МВС України, містять плагіат, а також повертати матеріали авторам для виправлення виявлених помилок і доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що:

– електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», на веб-сайті видання, а також на бібліотечному порталі Харківського національного університету внутрішніх справ;

– статті, вміщені у збірнику, безоплатно розміщуються у відкритому доступі в репозитарії Університету (KhNUAIR) і в тих архівах відкритого доступу, в яких Університет зареєстрований;

– на веб-сайті періодичного видання можуть бути розміщені коментарі опублікованих матеріалів, надіслані читачами;

– в рамках заходів, які вживатимуться Університетом щодо включення видання до міжнародних наукометричних баз, репозитаріїв, каталогів тощо, усі опубліковані матеріали після виходу видання у світ за рішенням редакційної колегії можуть бути розміщені в мережі Інтернет згідно з вимогами цих баз, репозитаріїв, каталогів тощо.

Додаток 1
до порядку подання матеріалів

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОЦЕДУР РЕЦЕНЗУВАННЯ

Матеріали, що надійшли до редколегії, вивчаються відповідальним членом редколегії, після чого направляються рецензенту для сліпого рецензування разом із висновком за результатами перевірки на наявність текстових запозичень.

Рішення про подальшу долю поданих матеріалів за результатами першого сліпого рецензування приймає відповідальний член редколегії. Статтю може бути прийнято, направлено автору на доопрацювання чи відхилено. За необхідності може бути здійснено додаткове зовнішнє рецензування (друге сліпе рецензування) чи рецензування членом редколегії.

Остаточне рішення про включення публікації до матеріалів чергового номера ухвалює редакційна колегія.

Інформацію про проходження відповідних процедур автор отримує через сервіси сайту на платформі OJS.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Все друкується 14-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5

УДК _____

Ім'я, по батькові, прізвище 1-го автора,

науковий ступінь, вчене звання,

місце роботи, назва підрозділу;

*ORCID: https://orcid.org/****_****_****_****,*

e-mail: _____@_____;

Ім'я, по батькові, прізвище 2-го автора,

науковий ступінь, вчене звання,

місце роботи, назва підрозділу;

*ORCID: https://orcid.org/****_****_****_****,*

e-mail: _____@_____ ...

НАЗВА СТАТТІ

Текст звичайної анотації.

Ключові слова: aaaaaaaa, bbbbbb

Значається: Оригінальна або оглядова стаття

Постановка проблеми. Aaaaaa ...

Стан дослідження проблеми. Bbbbbbb ...

Мета і завдання дослідження. Vvvvvvv ...

Наукова новизна дослідження. Gggggg ...

Виклад основного матеріалу. Iiiiiii ...

Висновки. Ddddddd ...

Список бібліографічних посилань

1.

2.

Надійшла до редколегії _____

Прізвище та ініціали 1-го автора, прізвище та ініціали 2-го автора Назва статті

Текст розширеної анотації (українською мовою; те саме стосується попереднього та наступного елементів).

Ключові слова: aaaaaaaa, bbbbbb

Reference list

1.

2.

Відомості про авторів англійською мовою

Надати відомості в такому порядку:

Ім'я, по батькові, прізвище 1-го автора,

науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, назва підрозділу;

Ім'я, по батькові, прізвище 2-го автора,

науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, назва підрозділу ...

Додаток 3
до порядку подання матеріалів

ПЕРЕКЛАД
наукових ступенів, учених звань і назв
структурних підрозділів з української мови на англійську

Переклад **наукових ступенів** українських учених слід здійснювати таким чином:

доктор (кандидат) ... *(якихось наук)* – Doctor (Candidate) of ...

біологічних наук – Biological Sciences;

військових наук – Military Sciences;

економічних наук – Economic Sciences;

історичних наук – Historical Sciences;

медичних наук – Medical Sciences;

педагогічних наук – Pedagogic Sciences;

політичних наук – Political Sciences;

психологічних наук – Psychological Sciences;

соціологічних наук – Sociological Sciences;

технічних наук – Technical Sciences;

фізико-математичних наук – Physical and Mathematical Sciences;

наук з фізичного виховання і спорту – Science of Physical Education and Sport;

філологічних наук – Philological Sciences;

філософських наук – Philosophical Sciences;

юридичних наук – Juridical Sciences.

Під час перекладу наукового ступеня **кандидата** наук наприкінці у дужках слід указувати як аналог скорочення Ph.D., наприклад:

кандидат юридичних наук – Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.).

Переклад **вчених звань** слід здійснювати таким чином:

доцент – Docent;

професор – Professor;

старший науковий співробітник – Senior Research Officer;

Переклад **структурних підрозділів** слід здійснювати таким чином:

відділ – Department;

відділення – Division / Department *(не у складі відділу)*;

кафедра – Department.

Додаток 4
до порядку подання матеріалів

**ТАБЛИЦЯ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ
українського та російського алфавітів латиницею**

Алфавіт		Латиниця		Приклади написання		
український	російський	з українського *	з російського		українською мовою	латиницею
			BSI	ISO 9-95 (ГОСТ 7.79-2000)		
Аа		Aa		Алушта Андрій	Alushta Andrii	
Бб		Bb		Борщагівка Борисенко	Borshchahivka Borysenko	
Вв		Vv		Вінниця Володимир	Vinnytsia Volodymyr	
Гг		Hh **	Gg	Гадяч Богдан Згурський	Hadiach Bohdan Zghurskyi	
Ґґ	–	Gg	–	Ґалаґан Ґорґани	Galagan Gorgany	
Дд		Dd		Донецьк Дмитро	Donetsk Dmytro	
Ее		Ee		Рівне Олег Есмань	Rivne Oleh Esman	
Єє	–	Ye (на початку слова) ie (в інших позиціях)	–	Єнакієве Гаєвич Короп'є	Yenakiieve Haievych Koropie	
Жж		Zh zh		Житомир Жанна Жежелів	Zhytomyr Zhanna Zhezheliv	
Зз		Zz		Закарпаття Казимирчук	Zakarpattia Kazymyrchuk	
Ии		Yu	Ii	Медвин Михайленко	Medvyn Mykhailenko	

Алфавіт		Латиниця		Приклади написання		
український	російський	з українського *	з російського		українською мовою	латиницею
			BSI	ISO 9-95 (ГОСТ 7.79-2000)		
Іі	–	Ii	–	–	Іванків Іващенко	Ivankiv Ivashchenko
їі	–	Yi (на початку слова) i (в інших позиціях)	–	–	Їжакевич Кадиївка Мар'їне	Yizhakevyuch Kadyivka Marine
Йй		Y (на початку слова) i (в інших позиціях)	Ii	Jj	Йосипівка Стрий Олексій	Yosypivka Stryi Oleksii
Кк		Kk			Київ Коваленко	Kyiv Kovalenko
Лл		Ll			Лебедин Леонід	Lebedyn Leonid
Мм		Mm			Миколаїв Маринич	Mykolaiv Marynych
Нн		Nn			Ніжин Наталія	Nizhyn Nataliia
Оо		Oo			Одеса Онищенко	Odesa Onyshchenko
Пп		Pp			Полтава Петро	Poltava Petro
Рр		Rr			Решетилівка Рибчинський	Reshetylivka Rybchynskyyi
Сс		Ss			Суми Соломія	Sumy Solomiia
Тт		Tt			Тернопіль Троць	Ternopil Trots
Уу		Uu			Ужгород Уляна	Uzhhorod Uliana

Алфавіт		Латиниця		Приклади написання		
український	російський	з українського *	з російського		українською мовою	латиницею
			BSI	ISO 9-95 (ГОСТ 7.79-2000)		
Фф		Ff		Фастів Філіпчук	Fastiv Filipchuk	
Хх		Kh kh	Хх		Харків Христина	Kharkiv Khrystyna
Цц		Ts ts	Cz cz / Cc ***		Біла Церква Стеценко	Bila Tserkva Stetsenko
Чч		Ch ch		Чернівці Шевченко	Chernivtsi Shevchenk	
Шш		Sh sh		Шостка Кишеньки	Shostka Kyshenky	
Щщ		Shch shch	Shh shh		Щербухи Гоща Гаращенко	Shcherbukhy Hoshcha Harashchenko
Ь		<i>не відтворюється</i>	` (знак «гравіс» – grave accent – код 0060)			
Юю		Yu (на початку слова) iu (в інших позиціях)	Yu yu		Юрій Корюківка	Yurii Koriukivka
Яя		Ya (на початку слова) ia (в інших позиціях)	Ya ya		Яготин Ярошенко Костянтин Знам'янка Феодосія	Yahotyń Yaroshenko Kostiantyn Znamianka Feodosia
–	Ёё	–	Ee	Yo yo		
	Ъ	–	`` (2 знаки «гравіс»)			
	Ы	–	y			
	Ээ	–	Ee	E`e` (зі знаком «гравіс»)		

Примітки:

* Таблицю транслітерації українського алфавіту подано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55.

** Буквосполучення українського алфавіту «зг» відтворюється латиницею як «zgh» (наприклад, Згорани – Zghorany, Розгон – Rozghon) на відміну від «zh» – відповідника української літери «ж».

*** Для транслітерації російського алфавіту рекомендується використовувати С перед буквами І, Е, У, J, а в решті випадків – Cz.

ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПЛАГІАТУ

Для публікації у збірнику приймаються лише оригінальні наукові статті, які містять нові наукові результати і не були опубліковані раніше. Як виняток, у спеціальному розділі можуть публікуватися рецензії на уже опубліковані праці або публікуватися оглядові чи науково-методичні матеріали, про що обов'язково зазначається в анотації до них.

Оригінальність наукових статей визначається насамперед тим, що робота не містить плагіату. Під плагіатом розуміють:

а) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (*Закон України «Про авторське право і суміжні права»*);

б) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (*поняття академічного плагіату, закріплене в Законі України «Про освіту»*).

Перевірки на наявність ознак плагіату в поданих для опублікування роботах організуються редколегією збірника і здійснюються:

а) шляхом виявлення текстових запозичень у представлених рукописах з використанням програмного забезпечення Unicheck, Strikerplagiatism чи іншого і подальшої оцінки отриманих результатів відповідальними особами (спеціалістами-експертами);

б) під час рецензування статей.

Плагіат є недопустимим. Рукописи, в яких виявлено плагіат або текстові запозичення без посилань на першоджерело, відхиляються редакційною колегією назавжди чи до усунення недоліків. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні **рекомендації Міністерства освіти і науки України**:

1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноживаними.

2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше

один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку).

3. Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитуються за: _____»).

4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі *тексту нормативно-правового акта* достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Автори попереджаються, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Збірник може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності. З метою недопущення цього недобросовісні автори також попереджаються про те, що в разі сплати ними відповідного внеску за опублікування матеріалів такий внесок може бути повернутий лише частково, у розмірі 50 відсотків платежу за опублікування.

Додаткову інформацію з питань протидії плагіату в публікаціях збірника можна знайти на сайті видання.

Додаток 6
до порядку подання матеріалів

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ

Правильний опис використаних джерел у списках бібліографічних посилань (Reference list) є запорукою того, що цитовану працю буде враховано під час оцінювання наукової діяльності її авторів, організації, країни. Ми також хочемо, щоб за правильними цитуваннями можна було визначати не лише внесок у науку конкретного автора, а й науковий рівень нашого збірника, його авторитетність і т. ін. Сподіваючись на такий самий підхід з боку інших видань, ми дуже серйозно ставимося до оформлення вами посилань на використані джерела і вимагаємо від авторів дотримуватися національного ДСТУ 8302:2015 і міжнародних стандартів у цій сфері.

Отже, автори разом з іншими матеріалами подають 2 списки посилань. При цьому списки посилань за національним стандартом («**Список бібліографічних посилань**») будуть розміщені як у друкованому виданні, так і на сайті нашого видання, а за міжнародними стандартами («**Reference list**») – лише на сайті збірника, який має міжнародну реєстрацію як самостійне серіальне видання. До міжнародних баз даних списки посилань подаються редакцією у формі, яка ними вимагається, зазвичай за міжнародними стандартами.

ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ЗГІДНО з ДСТУ 8302:2015

1. Список починається словами «Список бібліографічних посилань».

2. У складі вихідних даних дозволено не подавати найменування (ім'я) видавця (для видань ХНУВС треба подавати завжди).

3. У кінці бібліографічного посилання може вказуватися конкретний номер сторінки. Загальну кількість сторінок потрібно зазначити обов'язково в разі посилання на документ у цілому або за наявності посилань на різні частини документа. Підхід автора до оформлення посилань має бути однотипним у всьому списку бібліографічних посилань.

4. Імена авторів, яких подано у заголовку бібліографічного посилання (від одного до трьох, а за потреби – і більше), у відомостях про відповідальність (за навскісною ризикою) не повторюють.

5. Слід розрізняти співавторів твору як єдиного цілого та спів-авторів єдиного твору, кожен з яких є автором лише своєї частини загального. У цьому розумінні необхідно приділяти особливу увагу

встановленню реального авторства використаного (цитованого) матеріалу; зазначення авторства конкретного матеріалу (автор указується на початку запису, перед назвою конкретної частини твору) має пріоритет над зазначенням особи, яка, наприклад, здійснила загальне редагування всього твору (в такому разі її вказують після відомостей про вид видання та знака «/»).

6. Знаки «/», «//», приписані знаки пунктуації «:», «;» від попереднього слова відділяються пробілом.

7. Що стосується посилань на веб-ресурси, то в будь-якому разі має бути вказана повна URL-адреса та дата звернення до джерела, але також слід вказувати будь-яку додаткову інформацію, якщо вона відома (DOI замість URL-адреси, імена авторів, дати, посилання на вихідну публікацію тощо). Слід звертати увагу на супутні відомості про дати оновлення інформації, такі як «оновлено», «востаннє відредаговано» і т. п., ці відомості (за наявності) слід подавати під час опису джерел. Якщо електронний ресурс має унікальний ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier – Ідентифікатор цифрового об'єкта) або інший постійний ідентифікатор, замість електронної адреси цього ресурсу потрібно зазначити його ідентифікатор. Детальніше – у п. 9 підрозд. «Вимоги щодо оформлення списку бібліографічних посилань згідно з міжнародним стандартом».

8. Для оформлення посилання на нормативний акт (чи його проєкт), враховуючи, що його цитування не несе якогось наукометричного навантаження, слід застосовувати не прикінцевий, а підрядковий спосіб оформлення посилання згідно з ДСТУ 8302:2015 і можливо вказувати лише основні його параметри: а) для розміщеного в мережі Інтернет: назву, вид, дату ухвалення й номер, URL-адресу та дату звернення до джерела; б) для друкованого: назву, вид, дату ухвалення й номер та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

9. До посилань на матеріали з Вікіпедії та інших подібних джерел, які не мають чітких відомостей про авторів, застосовують аналогічні підходи з використанням підрядкового способу оформлення згідно з ДСТУ 8302:2015.

10. Назви архівів подають у вигляді абревіатур чи скорочень, прийнятих в архівній галузі (див. у кінці). Розшифрування абревіатури наводять у списку скорочень, який додають до тексту. Якщо списку скорочень немає, назву архіву подають повністю або скорочують окремі слова та словосполучення згідно з ДСТУ, ГОСТ. Повну або скорочену назву архіву можна подавати після абревіатури. У повторному бібліографічному посиланні назву архіву наводять у вигляді абревіатури або в скороченій формі. Бібліографічні посилання на архівні документи із зарубіжних архівів подають мовою

певної країни згідно з прийнятими в цій країні та в цьому архіві правилами описування та складання посилань (зі скороченнями).

11. Якщо текст цитовано не за першоджерелом, то одразу після цитати в дужках наводять пояснювальні слова: «наведено за:», «цит. за:» («цитовано за») і зазначають джерело, з якого запозичено текст.

12. Закінчивши написання статті, автор має впевнитися, що кожне посилання, надане в тексті, також занесено в списки посилань (і навіпаки). Неопубліковані результати не рекомендується наводити у списку, але їх можна згадувати в тексті.

13. Нижче наводяться приклади оформлення посилань у позатекстовому списку.

Книги

Від одного до чотирьох авторів

1) Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання відносин службовців правоохоронних органів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.

2) Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. 2-ге вид., стер. Київ, 2001. 284 с.

3) Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : монографія / під ред. В. К. Матвійчука. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 116 с.

4) Кушнаренко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2006. 334 с.

5) Правова основа діяльності органів державної влади : зб. нормат. актів / упоряд. Любченко П. М. Харків : ФІНН, 2010. 303 с.

6) Бойцова Е. В., Ганкевич В. Ю., Муратова Э. С., Хайрединова З. З. Ислам в Крыму : Очерки истории функционирования мусульманских институтов. Симферополь : Элиньо, 2009. 432 с.

7) Бараненко Б. И., Кузнецов В. А. Взаимодействие уголовного розыска ГО-РОВД с другими службами и подразделениями органов внутренних дел в предупреждении преступлений. М., 1976. 118 с. (Труды Всесоюз. НИИ МВД СССР ; № 41).

П'ять або більше авторів

1) Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

Без автора або автор – організація

1) Україна в цифрах. 2007 : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.

Нормативні акти (у підрядкових посиланнях)

1) Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 08.02.2012.

2) Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : станом на 04.06.2018.

3) Загальна декларація прав людини : прийм. і проголош. резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10.12.1948 : станом на 04.06.2018.

4) Виборчий кодекс України : проект Закону України від 02.10.2015 № 3112-1 / ініціатори: А. В. Парубій, О. М. Черненко, Л. О. Ємець // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?pid=&pf3511=56671&pf35401=359122> (дата звернення: 09.11.2017).

Матеріали з Вікіпедії і т. п. (у підрядкових посиланнях)

1) Харківський національний університет внутрішніх справ // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський_національний_університет_внутрішніх_справ (дата звернення 15.09.2016).

Інші приклади містяться в наступному підрозділі.

Вимоги щодо оформлення списку бібліографічних посилань згідно з міжнародним стандартом

За міжнародний стандарт, відповідно до якого авторам слід оформляти Reference list, редакцією прийнято Harvard Referencing Style. Оптимізувавши вимоги різних варіацій Гарвардського стилю цитування під свої потреби, редакція пропонує авторам оформляти Reference list, дотримуючись **підходів і зразків**, наведених нижче.

1. Слід мати на увазі, що найбільш значущими складовими в бібліографічних посиланнях є прізвища авторів і назви журналів. Отже, для того щоб усіх авторів публікацій було враховано в наукометричних базах, в описі праць у Reference list необхідно зазначити весь їх перелік, не скорочуючи до трьох, чотирьох і т. п. Назви статей у цьому випадку дають лише додаткову інформацію про їх зміст і в аналітичній системі провідних наукометричних баз не використовуються (дозволяється їх пропускати), проте, враховуючи не визначений наперед перелік баз даних, до яких буде включено наш збірник, опис назв публікацій під час складання Reference list залишається обов'язковою вимогою нашого видання.

2. Слід розрізняти співавторів твору як єдиного цілого та співавторів єдиного твору, кожен з яких є автором лише своєї частини загального. У цьому розумінні необхідно приділяти особливу увагу встановленню реального авторства використаного (цитованого) матеріалу; зазначення авторства конкретного матеріалу (автор указується

на початку запису, перед роком і назвою конкретної частини твору) має пріоритет над зазначенням особи, яка, наприклад, здійснила загальне редагування всього твору (в такому разі її вказують у дужках у кінці).

3. Усіх авторів (або всі автори-організації, якщо не вказано авторів-осіб) необхідно вказувати на початку посилання, кому між прізвищем та ініціалами одного автора не ставити, перед останнім автором використовувати сполучник *and* (не &). Про особливості участі (ред., заг. ред. тощо) вказується в дужках.

4. Після зазначення авторів через кому вказується рік опублікування, після нього ставиться крапка.

5. Назви книг, журналів виділяють курсивом, зазначають без скорочень або використовують скорочення, запропоновані самими журналами (наприклад, згідно з *Abbreviated key title*, визначеним під час міжнародної реєстрації видання, що зазвичай позначається на головній сторінці сайту видання).

6. Деякі дані (додаткові назви, вид видання (монографія, підручник, навчальний посібник тощо), загальна кількість сторінок, відомості про серію тощо), традиційні для національних стандартів опису посилань, доцільно пропускати.

7. Проміжки перед приписаними знаками пунктуації «:», «;», традиційні для національних стандартів опису посилань, не ставлять.

8. Назви статей у Reference list мають бути зрозумілими іноземним колегам, тому поряд із технологіями транслітерації слід застосовувати переклад назв, якщо цитоване джерело було видане кирилицею. Для транслітерування слід скористатися таблицею транслітерації українського та російського алфавітів латиницею (додаток 4) або спеціальним сервісом для транслітерації з російської. Транслітерацію російського алфавіту слід здійснювати за системою BSI або (якщо такий підхід усталений, наприклад, для авторів з Російської Федерації чи праць, виданих у Російській Федерації) за системою ISO 9-95.

9. Найбільш точну ідентифікацію цитованих джерел, розміщених у мережі Інтернет, можна отримати, вказавши унікальний цифровий ідентифікатор об'єкта DOI (Digital Object Identifier). Його використовують майже всі зарубіжні журнали для ідентифікації своїх статей, видавництва ідентифікації своїх книг тощо, а з 2018 року його використання стало обов'язковим і для українських наукових видань, які мають статус фахових. Тому **пошук таких ідентифікаторів під час підготовки наукової статті до подання є обов'язком автора**, а після опублікування редакція бере на себе зобов'язання перед міжнародним агентством Crossref періодично здійснювати пошук нових DOI для посилань в уже опублікованих

матеріалах. DOI подається в кінці запису і повинен мати вигляд повної URL-адреси у формі <http://dx.doi.org/10.xxxx/xxxxx> чи <https://doi.org/10.xxxx/xxxxx>. При цьому посиланню не повинні передувати DOI: (чи doi:). DOI слід шукати в друкованій версії публікації (на початку чи в кінці) та на сторінці конкретної публікації в мережі Інтернет.

10. Під час зазначення авторства організації, якщо при цьому маються відомості про її належність до структури більш високого рівня, яка не є автором, або про належність до неї структури нижчого рівня (випадки, коли за національними вимогами під час опису їх указують через кому, а не через крапку з комою з проміжками до та після неї), зазначають лише назву цієї організації, додаючи *et al.* після переліку всіх авторів

11. За наявності у цитованих видань, наприклад журналів, інших перекладних назв, крім основної (наприклад української), латиницею, які зазвичай можна знайти в самому друкованому виданні, на його сайті чи у відповідному держреєстрі (<http://dzmi.informjust.ua>), необхідно використовувати назви латиницею, починаючи з англійської, а інші назви латиницею подавати, розділяючи їх між собою знаком «–» з проміжками до та після нього.

12. Перекладають на англійську: назви міст, назви установ, якщо вони є авторами твору чи розробниками стандарту або патентовласниками, країні під час опису патентів; транслітерують: назви видавництв, сторінки (с.) відображаються як «p.» або «pp.», знак № замінюють на «No.».

13. Знаки «–» (наприклад у діапазонах сторінок) замінюють на знак «-».

14. Архівні документи повністю перекладають англійською, назви пишуть повністю.

15. Застосовують такі переклади (їх скорочення):

Автореферат (канд., доктор.) дисертації – Abstract of Ph.D. (D.Sc.) dissertation;

Аркуш (Арк.) – leaf;

Без місця публікації (Б. м.) – No place (N.p.);

Без року публікації (Б. р.) – No date (N.d.);

Видавництво (Вид-во) – Publisher (Publ.);

Випуск (Вип.) – Issue (Iss.);

в 3 т. (і т. ін.) – in 3 vols.;

голова – chief; переклад (пер.) – Translation (Transl.);

Докторська (канд.) дисертація – D.Sc. (Ph.D.) dissertation;

Копія – copy;

Опис (Оп.) – description;

редакційна рада (ред. рада) – editorial board (ed. board);

редакція ((за) ред.) – editor(s) (ed. (eds));

та ін. – et al.;

Спецвипуск (Спецвип.) – Spec. iss.;

Справа (Спр.) – file;

Том (Т.) – Volum (Vol.);

упорядник (упоряд.) – manager;

Фонд (Ф.) – collection;

частина (ч.) – part;

3-ге вид. – 3d ed.

Інші переклади термінів можна побачити в ДСТУ 5127:2007 (http://metrology.com.ua/images/ntd/dstu_iso_5127_2007.zip).

16. Посилання на публікації у виданнях ХНУВС за 2018 рік і пізніше у міжнародному стандарті (латиницею) бажано оформляти з використанням лише назв англійською, а саме:

Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ – *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs* або *Visn. Hark. nac. univ. vnutr. sprav* (будь-який рік). Транслітеровані попередні назви: *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav*, *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*;

Право і безпека – *Law and Safety* або *Pravo bezpeka* (будь-який рік);

Вісник Кримінологічної асоціації України – *Bulletin of Criminological Association of Ukraine* або *Visn. Kriminol. asoc. Ukr.* (будь-який рік). Транслітерована назва: *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*;

Форум права (будь-який рік) – *Forum prava* – *Forum of law*.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ ПОСИЛАНЬ

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
Книги з авторами (упорядниками)	1) Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання відносин службовців правоохоронних органів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.	1) Melnyk K.Yu., 2009. <i>Problems of ... (переклад) [Problemy pravovooho ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: Kharkivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
	2) Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник. 2-ге вид., стер. Київ, 2001. 284 с.	2) Cherkes M.Yu., 2001. <i>International law [Mizhnarodne pravo]</i> . 2nd ed., ster. Kyiv: Znannia.
	3) Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : монографія / під ред. В. К. Матвійчука. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. 116 с.	3) Vorobei P.A., 1996. <i>Criminal ... (переклад) [Kryminalna ... (транслітерація)]</i> . Kyiv: Ukr. akad. un-t vnutr. sprav. (Ed.: Matviichuk V.K.).
	4) Кушнарєнко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2006. 334 с.	4) Kushnarenko N.M. and Udalova V.K., 2006. <i>Scientific ... (переклад) [Naukova ... (транслітерація)]</i> . 4th ed., pererob. i dopov. Kyiv: Znannia.
	5) Правова основа діяльності органів державної влади : зб. нормат. актів / упоряд. Любченко П. М. Харків : ФІНН, 2010. 303 с.	5) Liubchenko P.M. (manager), 2010. <i>Legal ... (переклад) [Pravova ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: FINN.
	6) Бойцова Е. В., Ганкевич В. Ю., Муратова Э. С., Хайрединова З. З. Ислам в Крыму : Очерки истории функционирования мусульманских институтов. Симферополь : Элиньо, 2009. 432 с.	6) Boitsova E.V., Gankevich V.Yu., Muratova E.S. and Khairedinova Z.Z., 2009. <i>Islam in Crimea [Islam v Krymu]</i> . Simferopol: Elin`o.

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	7) Бараненко Б. И., Кузнецов В. А. Взаимодействие уголовного розыска ГО-РОВОД с другими службами и подразделениями органов внутренних дел в предупреждении преступлений. М., 1976. 118 с. (Труды Всесоюз. НИИ МВД СССР ; № 41).	7) Baranenko B.I. and Kuznetsov V.A., 1976. <i>Interaction ... (переклад) [Vzaimodeistvie (транслітерація)]</i> . Moscow: Vsesoiuznyi NII MVD SSSR.
	8) Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.	8) Sokurenko V.V. (ed.), 2016. <i>Law of ... (переклад) [Zakon ... (транслітерація)]</i> . Kharkiv: Kharkivskiyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.
Автором є організація	1) Україна в цифрах. 2007 : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.	1) State Statistic Committee of Ukraine, 2008. <i>Ukraine in numbers. 2007 [Ukraina v tsyfrakh. 2007]</i> . Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Pp. 185-191.
Книга без автора	Style manual for authors, editors and printers. 5th ed. Canberra: Australian Government Publishing Service, 1994. 468 p.	<i>Style manual for authors, editors and printers</i> , 1996. 5th ed. Canberra: Australian Government Publishing Service.
Частини книг	1) Кожевникова В. О. Види правових режимів майна батьків та дітей // Сімейне право : підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків,	1) Kozhevnykova V.O., 2016. Types of the legal ... (переклад) [Vydy pravovuykh ... (транслітерація)]. In: Kroitor V.A. and Yevko V.Yu. (eds). <i>Family law [Simeine pravo]</i> . Kharkiv:

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	2016. § 4 теми 10. С. 314–317.	KhNUVS. Pp. 314-317.
Багатотомний документ	1) Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : вибр. твори. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 480 с.	1) Ushinskii K.D., 1983. <i>Human ... (переклад) [Liudyna ... (транслітерація)]</i> . Vol. 1. Kyiv: Radianska shkola.
	2) Франко І. Твори : у 50 т. Т. 45. Київ, 1986. 480 с.	2) Franko I., 1986. <i>Works [Tvory]: in 50 vols. Vol. 45. Kyiv: Naukova dumka.</i>
	3) Словник української мови : в 11 т. / ред.: Білодід І. К. ; Ін-т мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970–1980.	3) Institute of linguistics of AS of USSR, 1970-1980. <i>Dictionary ... (переклад) [Slovnuk ... (транслітерація)]</i> : in 11 vols. Kyiv: Naukova dumka. (Ed.: Bilodid I.K.).
	4) Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. ; НАН історії України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. С. 36–37.	4) Institute of History of Ukraine of NAS of Ukraine, 2005. <i>Encyclopedia ... (переклад) [Entsiklopedia ... (транслітерація)]</i> : in 10 vols. Vol. 9. Kyiv: Naukova dumka. Pp. 36-37. (Ed. board: Lytvyn V.M (chief et al.).
Патент	1) Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.	1) (англійською) Призвище, ініціали винахідника, Організація-патентовласник, 2004. <i>A method of ... (переклад) [Sposib ... (транслітерація)]</i> . Ukraine. Pat. 76509.
Стандарт	1) ДСТУ 7152:2010. Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у	1) (англійською) Організація-розробник, 2010. <i>DSTU 7152:2010 Information ... (повна назва,</i>

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	журналах і збірниках. Київ, 2010. 16 с.	яка є в кожному стандарті). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
Стаття з журналу, газети (друкованих) – періодичних чи продовжуваних друкованих видань	1) Іщенко О. М., Вікторчук М. В. Проблеми визначення юридичної відповідальності посадових і службових осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, <i>Право і Безпека</i> . 2017. № 4 (67). С. 42–47.	1) Ishchenko O.M. and Viktorchuk M.V., 2017. Legal liability of officials and civil servants of Deposit Guarantee Fund in Ukraine [Problemy vyznachennia yurydychnoi vidpovidalnosti posadovykh i sluzhbovykh osib Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib v Ukraini]. <i>Pravo bezpeka</i> , No. 4, pp. 42-47.
	2) Мозоль А. П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). <i>Вісник Університету внутрішніх справ</i> . 1999. Вип. 7, ч. 2. С. 112.	2) Mozol A.P., 1990. Migrants' ... (переклад) [Zlochynnist ... (транслітерація)]. <i>Visnyk nac. univ. vnutr. sprav [Visnyk Universytetu vnutrishnykh sprav]</i> , Iss. 7 part 2, p. 112.
	3) Мацегора К. Прозорі тарифи наповнять бюджет. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2016. 16 лип.	3) Matsehora K., 2016. Transparent ... (переклад) [Prozori ... (транслітерація)]. <i>Uriadovyi kurier</i> , 16 July.
Стаття з журналу (online)	1) Вільчик Т. Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. <i>Форум права</i> . 2016. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf (дата звернення: 20.09.2016).	1) Vilchik T.B., 2016. Responsibility ... (переклад) [Vidpovidalnist ... (транслітерація)]. <i>Forum prava – Forum of law</i> , [online] No. 1, pp. 30–36. Available at http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf [Accessed 20 September 2016].

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	2) Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. <i>Eastern-European Journal of Enterprise Technologies</i> . 2016. Vol. 4, No. 9 (82). P. 4–11. DOI: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.75690 .	2) Axak N., 2016. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. <i>Eastern-European Journal of Enterprise Technologies</i> , [online] Vol. 4, No. 9 (82). pp. 4–11. https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.75690 .
Дисертація, автореферат дисертації	1) Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 225 с.	1) Cherevko P.P., 2008. Establishing ... (<i>переклад</i>) [<i>Stvorennia ... (транслітерація)</i>]. D.Sc. dissertation. V.M.Koretsky Institute of state and law of NAS of Ukraine.
	2) Савченко Л. А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1997. 27 с.	2) Savchenko L.A., 1997. <i>Personal ... (переклад)</i> [<i>Osobysti ... (транслітерація)</i>]. Abstract of Ph.D. dissertation. (англійською) Назва закладу, де працювала спецрада.
Матеріали конференцій	1) Борисова В. І. Зміст заповіту // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 27 трав. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 20–24.	1) Borysova V.I., 2016. Contents of testament [Zmist zapovitu]. In: Kharkiv National University of Internal Affairs et al., <i>Problems of ... (переклад)</i> [<i>Problemy ... (транслітерація): materialy ... (транслітерація)</i>]. Kharkiv, 27 May. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
Веб-сайт або веб-документ	<p>1) Беззуб І. Чи потрібна Україні легалізація грального бізнесу: думки експертів // Центр досліджень соціальних комунікацій, CIAЗ НЮБ ФПУ : сайт. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2218:chi-potribna-ukrajini-legalizatsiya-gralnogo-biznesu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 04.06.2018).</p>	<p>1) Bezzub I., 2018. <i>Whether legalization (переклад) [Chi potribna ... (транслітерація)]</i>. [online] (переклад) Social Communication Research Center et al. (якщо є Last updated _____). Available at http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2218:chi-potribna-ukrajini-legalizatsiya-gralnogo-biznesu&catid=8&Itemid=350 [Accessed 4 June 2018].</p>
	<p>2) Гетманцев Д. Лотерея в законі // ZN,UA : сайт / Дзеркало тижня. Україна. 28.09.2012. URL: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/lotereya_v_zakoni_ne_minulo_y_14_rokiv_yak_v_ukrayini_zyavivsya_zakon_pro_lotereyu_.html (дата звернення: 20.09.2016).</p>	<p>2) Hetmantsev D., 2012. <i>Lottery ... (переклад) [Loteria ... (транслітерація)]</i>. [online] ZN,UA, Dzerkalo Tyzhnia, Ukraina. Available at http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/lotereya_v_zakoni_ne_minulo_y_14_rokiv_yak_v_ukrayini_zyavivsya_zakon_pro_lotereyu_.html [Accessed 20 September 2016].</p>
Архівні документи	<p>1) Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p>	<p>1) Materials of ... (переклад). In: <i>Central ... (переклад)</i>, collection 1061 ...</p>

Види джерел	Український стандарт	Гарвардський стандарт – латиниця
	2) ЦДНТА України (Центр. держ. наук.-техн. архів України). Ф. Р-72. Оп. 2. К. 1–272. Од. зб. 1. 10 арк.	2) Аналогічно.
	3) Діяльність історичної секції при ВУАН та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1929–1930 рр. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х (Всеукраїнська Академія Наук). Спр. 1686. 30 арк.	3) Аналогічно.
	4) [Праці П. К. Грімстед] // ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 7. Спр. 19. 284 арк.	4) Аналогічно.
	5) Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. № 1. Арк. 5. (План праці НДКІУ на 1924 р.).	5) Аналогічно.
	Препринти	1) Протидія кіберзлочинності в фінансово-банківській сфері : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 квіт. 2013 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харків. банк. Союз – регіон. представник НАБУ. Харків : ХНУВС, 2013. 146 с. (Препринт / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Незалеж. асоц. банків України, Харків. банк. Союз – регіон. представник НАБУ ; 2013).

СПИСОК

СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Центральні державні архіви

ЦЦАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДАЗУ – Центральний державний архів зарубіжної україніки

ЦДЕА України – Центральний державний електронний архів України

ЦДАМЛМ України – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів

ЦДНТА України – Центральний державний науково-технічний архів України

ЦДКФФА України – Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного

Місцеві державні архіви

Держархів АР Крим – Державний архів в Автономній Республіці Крим

Держархів Вінниц. обл. – Державний архів Вінницької області

Держархів Волин. обл. – Державний архів Волинської області

Держархів Харків. обл. – Державний архів Харківської області

Держархів м. Києва – Державний архів міста Києва

Держархів м. Севастополя – Державний архів міста Севастополя

та ін.

Галузеві державні архіви

ГДА МО України – Галузевий державний архів Міністерства оборони України

ДА СБ України – Державний архів Служби безпеки України

Редагування *П. О. Білоуса, С. С. Тарасової,*
М. В. Цветкової-Верніченко
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі, П. О. Білоуса*
Переклад анотацій *Л. О. Осятинської*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 13013-1897 ПР від 28.08.2007.

Підп. до друку 27.11.2018. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 6,77. Тираж 50 прим. Зам. № 2018-22.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. 7398-342, факс 7398-181; адреса електронної пошти:
visnyk.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.